

The image features a stylized map of Poland in the background, divided into administrative regions. Some regions are shaded in light red, orange, and brown, while others are grey. In the foreground, a dark silhouette of a person stands on a wide, red, downward-pointing arrow that originates from the bottom center and points towards the map. The person's shadow is cast to the right. The title text is overlaid on the map.

ASPIRACJE I DYLEMATY MŁODYCH POLAKÓW NA BIAŁORUSI

REDAKCJA NAUKOWA
KS. ARTUR WYSOCKI

**Aspiracje i dylematy
młodych Polaków na Białorusi**

Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi

**Redakcja naukowa
ks. Artur Wysocki**

Dąbrówka 2021

Projekt okładki:
Wydawnictwo Rys

Recenzent:
dr hab. Janusz Balicki, prof. UKSW

Korekta:
Sebastian Surendra

Copyright by:
Autorzy

Copyright by:
Wydawnictwo Rys

Publikacja powstała z inicjatywy Fundacji „Młode Kresy”

**Sfinansowano przez
Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego
ze środków Programu Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018-2030**

Wydanie I
Dąbrówka 2021

ISBN 978-83-66666-38-2

DOI 10.48226/978-83-66666-38-2

Wydanie:

Wydawnictwo Rys
ul. Kolejowa 41
62-070 Dąbrówka
tel. 600 44 55 80

e-mail: tomasz.paluszynski@wydawnictworys.com
www.wydawnictworys.com

Spis treści

<i>Ks. Artur Wysocki</i> Specyfika sytuacji Polaków na Białorusi wśród społeczności polskich za granicą.....	7
<i>Ks. Artur Wysocki</i> Poczucie tożsamości narodowej młodych Polaków na Białorusi oraz jej wyznaczniki	27
<i>Marcin Choczyński</i> Funkcjonowanie i istota polskich organizacji na Białorusi w opiniach respondentów – rola inicjatyw lokalnych.....	55
<i>Wojciech Klimski</i> Polskość ukryta	93
<i>Katarzyna Uklańska</i> Podtrzymywanie więzi z polskością w przestrzeni społecznej przez młodych Polaków na Białorusi. Tradycyjne i nowoczesne sposoby	113
<i>Ks. Artur Wysocki</i> Perspektywy rozwoju polskości na Białorusi w świetle badań	135
<i>Ks. Artur Wysocki</i> Перспектывы развіцця польскасці ў Беларусі ў святле даследаванняў ...	149
Aneks. Kwestionariusz ankiety przygotowany przez Mirosława Kapcewicza, prezesa Fundacji „Młode Kresy”	165
Zespół badawczy INS UKSW.....	171
Fundacja „Młode Kresy”	172

Specyfika sytuacji Polaków na Białorusi pośród społeczności polskich za granicą

Liczba Polaków i osób pochodzenia polskiego za granicą jest bardzo znacząca w stosunku do liczby wszystkich obywateli polskich. Szacuje się, że jest to ok. 20 mln osób¹, a zatem ponad 50% liczby obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Sytuacja Polonii i Polaków mieszkających za granicą jest jednak bardzo różna w zależności od kraju, w którym przebywają, czy czasu, w którym opuścili ojczyznę. Inaczej przedstawia się również kwestia poczucia więzi z ojczyzną i chęci jej podtrzymywania. W tym względzie Polska, poprzez swe instytucje, podejmuje wiele działań w celu podtrzymania świadomości narodowej Polaków za granicą, praktykowania przez nich języka polskiego i kultywowania tradycji, wspierania organizacji polskich w innych krajach, a także pomocy Polakom i osobom pochodzenia polskiego w powrocie do ojczyzny.

Dość powszechnie przyjęło się określanie wszystkich Polaków przebywających na stałe za granicą jako Polonia. Jednakże takie użycie tego określenia nie jest właściwe i wprowadza w błąd. W Rządowym Programie współpracy z Polonią i Polakami za granicą na lata 2015-2020 przyjęto następujące określenia: mniejszości polskie, Polonia, emigracja z okresu II wojny światowej i dekad późniejszych oraz migranci po akcesji 2004 r. korzystający ze swobody przepływu osób w Unii Europejskiej². Polacy mieszkający na Białorusi należą do mniejszości polskich powstałych w wyniku wydarzeń historycznych, które zmieniły granice Polski i przynależność wielu „małych ojczyzn” do niej. Zamieszkują tereny, które w polskiej narracji historycznej określane są jako Kresy Wschodnie bądź po prostu Kresy.

Według P. Żurawskiego vel Grajewskiego „Kresy Wschodnie, ich historia, kultura, tradycja i nostalgia z nimi związana, są częścią polskiej tożsamości. Polskość bez kresowości czy choćby pamięci o niej

¹ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Rządowy program współpracy z Polonią i Polakami za granicą w latach 2015-2020*, lipiec 2015, s. 3-4, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/rzadowy-program-wspolprac-z-polonia-i-polakami-za-granica-w-latach-2015-2020> (15.01.2021).

² Tamże, s. 2-3.

jest kaleka, uboga, wręcz nie jest sobą. Nie ma Polski bez sławnych Kresowiaków”³. Znaczenie Kresów dla Polski potwierdza również badanie przeprowadzone przez CBOS w 2012 roku, w którym jeszcze 2% Polaków przyznawało się do pochodzenia z Kresów, a ponad 15% twierdziło, że miało urodzonych na Kresach przodków w linii prostej (rodzica, dziadka lub pradziadka). Oznacza to, że w Polsce żyje ok. 4 500 000 dorosłych osób, którzy wywodzą swą genealogię z Kresów⁴.

Polacy oraz osoby polskiego pochodzenia mieszkający na Kresach nie opuszczali swojej ojczyzny, a jednak stali się obywatelami innych państw. Część z nich podlegała repatriacjom po II wojnie światowej⁵, ale znaczna część pozostała na ziemi swoich przodków, w swej „małej ojczyźnie”. Stanowiło to i stanowi nadal dość istotny dylemat dotyczący charakteru więzi z macierzą – Polską i narodem polskim. Dzisiejsze terytorium zachodniej i północno-zachodniej Białorusi, na którym w tym kraju żyje najwięcej Polaków, stanowiło faktyczne centrum I i II Rzeczypospolitej. Dla ludzi, którzy tam pozostali, fakt znalezienia się poza granicami kraju był trudny do zaakceptowania. Z kolei wcześniejsze doświadczenie rozbiorów mogło rodzić nadzieję, że jest to sytuacja przejściowa. W okresie funkcjonowania Związku Radzieckiego prowadzono działania zmierzające do sowietyzacji i rusyfikacji ludności polskiej, która poza rodzinami nie miała żadnych instrumentów kultuwowania swojej tożsamości, języka i tradycji.

Istotna zmiana w tym względzie nastąpiła po roku 1991, czyli po upadku Związku Radzieckiego. Z jednej strony wcześniejsze zmiany w Polsce spowodowały zmianę polityki państwa polskiego wobec Polaków mieszkających na Kresach, większe zainteresowanie nimi i konkretne działania na ich rzecz, z drugiej zaś w państwach powstałych po rozpadzie bloku sowieckiego możliwa stała się zorganizowana działalność Polaków. Odrodzenie organizacji polskich na terytorium Białorusi i ich wpływ na ożywienie świadomości polskiej miało początki

³ P. Żurawski vel Grajewski, *Kresy – dzieje pewnego pojęcia*, „Teologia Polityczna” 2015/2016, nr 8: „My, Rzymianie”, <https://teologiapolityczna.pl/przemyslaw-zurawski-vel-grajewski-kresy-dzieje-pewnego-pojecia> (15.01.2021).

⁴ CBOS, *Kresowe korzenie Polaków*, BS/50/2012, Warszawa, kwiecień 2012, s. 2.

⁵ Zob. np. M. Kietliński, W. Śleszyński (red.), *Repatriacje i migracje ludności pogranicza w XX wieku. Stan badań oraz źródła do dziejów pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego*, PRYMAT, Białystok 2004.

już w okresie tzw. pierestrojki⁶, a jego nasilenie dokonuje się od 1991 roku wraz z powstaniem Związku Polaków na Białorusi⁷.

W odbudowania tożsamości polskiej i tworzeniu nowych organizacji polskich ważny wkład wniósł Kościół katolicki na Białorusi⁸. Jak pisał Piotr Eberhardt. „Dla miejscowej ludności polskiej przynależność do Kościoła rzymskokatolickiego i związanej z tym kultury łacińskiej jest zasadniczą wartością moralną, która łączy ich z polskością”⁹. Wyznanie rzymskokatolickie było traktowane jako podstawowy wyznacznik ich świadomości narodowej. Język miał tu niewielkie znaczenie, gdyż zdecydowana większość Polaków posługiwała się w życiu codziennym językiem białoruskim lub rosyjskim. W czasie spisu powszechnego w 2009 roku tylko niecałe 16 tys. Polaków z prawie 300 tys. deklaroowało język polski jako język ojczysty, a prawie 100 tys. wskazało jako taki język rosyjski, pozostali – język białoruski¹⁰. Jeszcze w 1999 roku na polski jako język ojczysty wskazało ponad 65 tys. Polaków¹¹. Język polski przez wiele lat niepodległej Białorusi był w znacznym stopniu językiem liturgii w Kościele rzymskokatolickim, nie tylko dlatego, że najwięcej katolików było Polakami, ale również dlatego, że większość kapłanów katolickich pochodziło z Polski¹².

Chociaż od czasu zmian ustrojowych w krajach bloku sowieckiego zaszło wiele pozytywnych zmian, to sytuacja Polaków na Białorusi

⁶ T. Gawin, *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988-2005*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2010, s. 91-141.

⁷ Tamże, s. 143-280.

⁸ Tamże, s. 280-295.

⁹ P. Eberhardt, *Polacy na Białorusi. Liczebność i rozmieszczenie ludności polskiej według ostatnich spisów powszechnych*, „Przegląd Polonijny-Studia Migracyjne” 2013, nr 2, s. 125.

¹⁰ Национальный статистический комитет Республики Беларусь (Белстат), *Перепись населения Республики Беларусь 2009 года*, Минск 2010, s. 23, https://web.archive.org/web/20100917234113/http://belstat.gov.by/homep/ru/perepic/2009/publications/bul_republic.rar (10.01.2021).

¹¹ T. Gawin, *Polskie odrodzenie*, s. 34. Dodać należy również, że na tych terenach, jeszcze przed zajęciem przez Związek Radziecki, duża liczba Polaków nie posługiwała się czystym językiem polskim, a pewną mieszanką języka białoruskiego i rosyjskiego, potocznie zwaną „trasianką”. Por. również H. Karaś, *Język polski pogranicza litewsko-lotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017.

¹² Tamże, s. 130-131.

nie była i nie jest łatwa. Wiąże się to w znacznym stopniu z przejęciem w 1994 roku władzy przez prezydenta Aleksandra Łukaszenkę i szybkiego nasilenia się tendencji autorytarnych w sprawowaniu przez niego władzy. Wybory na Białorusi nie są obecnie uznawane za w pełni demokratyczne, a kraj ten jest jedynym państwem europejskim nienależącym do Rady Europy. Według oceny polskich instytucji rządowych: „działalność kulturalno-oświatowa mniejszości [polskiej], jako oddolna inicjatywa obywatelska, jest systemowo ograniczana przez władze i napotyka na liczne utrudnienia administracyjne”¹³. Utrudnienia dotyczą działalności polskich szkół. Państwo białoruskie nie uznaje władz największej polskiej organizacji – Związku Polaków na Białorusi. Ponadto na Białorusi władze sprzeciwiają się realizacji ustawy o Karcie Polaka¹⁴. Kolejny problem stanowi brak odpowiedniej możliwości ochrony polskiego dziedzictwa narodowego w tym kraju, na co wskazała kontrola Departamentu Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego NIK¹⁵.

Istotnym wsparciem dla Polaków na Kresach, w tym na Białorusi, ze strony państwa polskiego okazała się przyjęta przez Sejm RP we wrześniu 2007 roku Ustawa o Karcie Polaka. W ostatnich latach dla większego uatrakcyjnienia tej Karty i ułatwienia korzystania z niej dokonano nowelizacji ustawy i obecnie obowiązujący tekst jednolity pochodzi z roku 2019¹⁶. Karta Polaka daje możliwości korzystania z edukacji, podejmowania pracy, korzystania z opieki zdrowotnej w Polsce i wiele innych możliwości na takich zasadach jak obywatele polscy. Można ją uzyskać w placówkach konsularnych Polski w danym kraju, a w przypadku obywateli Białorusi mających polskie pochodzenie, po zmianach w 2016 roku, prawo prowadzenia postępowania w sprawie przyznawania Karty Polaka ma Podlaski Urząd Wojewódzki.

Karta Polaka przyczyniła się do większego zainteresowania, zwłaszcza wśród młodych osób, swoim polskim pochodzeniem. Ułatwia ona wyjazd do Polski, studiowanie i podjęcie pracy w niej, ale daje także

¹³ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Rządowy program*, s. 13.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Najwyższa Izba Kontroli, *Ochrona polskiego dziedzictwa narodowego za granicą*, KNO.410.004.00.2016, 2016, s. 16-17, [www.nik.gov.pl > plik > id,14417,vp,16876](http://www.nik.gov.pl/plik/id,14417,vp,16876) (15.01.2021).

¹⁶ Ustawa o Karcie Polaka z 7 września 2007 r., tekst jednolity z 19 lipca 2019 r., Dz.U. 2019 poz. 1598.

możliwość wyjazdu do innych krajów zachodnich, co dla sporej liczby osób jest ważne. Karta w dużym stopniu wpłynęła m.in. na chęć nauki języka polskiego, co w czasie jednej z konferencji bardzo mocno podkreśliła prezes Związku Polaków na Białorusi Andżelika Borys¹⁷. Od 2008 (rok podpisania ustawy przez prezydenta RP) do 2019 roku na Białorusi wydano ponad 130 tys. Kart, w tym w samym rejonie grodzieńskim połowę z tego, tj. 65 tys.¹⁸ Szybkiego wzrostu wydawania Karty Polaka nie powstrzymał negatywny stosunek władz Białorusi do niej ani wielokrotnie przeprowadzane w państwowych mediach akcje zniechęcania do jej uzyskania.

W 2020 roku w relacjach między Polską (i w zasadzie także całą społecznością międzynarodową) a Białorusią pojawiły się nowe trudności związane z sytuacją po wyborach prezydenckich u wschodniego sąsiada. Polska, razem z Litwą, była w największym stopniu oskarżana o wspieranie protestów i dążenie do obalenia władzy na Białorusi. Pomimo tego, że oskarżenia, które padały, były często absurdalne, był to dodatkowy czynnik nie tylko niesprzyjający ociepleniu relacji międzypaństwowych, ale mający wpływ również na sytuację Polaków na Białorusi. Konsekwencją takiego podejścia ze strony władz białoruskich były represje, które dotknęły w 2021 roku polskie organizacje (aresztowania liderów, zwłaszcza Związku Polaków na Białorusi, czy delegalizacja niektórych z nich) oraz polskie szkoły w tym kraju (wkroczenie KGB i milicji w celu zastraszania osób pobierających naukę języka polskiego).

Dokładna liczba Polaków i osób polskiego pochodzenia na Białorusi nie jest łatwa do ustalenia. Niektóre nieoficjalne źródła podają obecnie liczbę ponad 1 mln osób (stowarzyszenie „Wspólnota Polska” podaje ok. 950 tys.), a według bardziej ostrożnych szacunków jest ich ok. 500 tys. W Związku Radzieckim kwestia narodowości była drugorzędna, dążono zasadniczo do kształtowania „nowej świadomości”, do „nowego człowieka”, postępowała zatem rusyfikacja – czy raczej sowietyzacja – mieszkających tam Polaków. Według oficjalnych danych liczba osób deklarujących narodowość polską między 1959 a 1989 rokiem zmniejszyła się z 539 tys. do 418 tys. Przy wzroście całkowitej

¹⁷ *Karta Polaka w perspektywie Związku Polaków na Białorusi i polskiej administracji. Varia*, „Brama na Wschód” 2019, A. Kietlińska (red.), Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej w Białymstoku, s. 52-54.

¹⁸ Tamże, s. 55.

liczby ludności w Białoruskiej SSR w tym okresie o 26% oznaczało to spadek udziału Polaków z 6,7% do 4,1% całej populacji¹⁹. W Republice Białoruskiej przyjęto metodologię statystyki sowieckiej, dlatego mimo początkowych oczekiwań zmiany podejścia wobec mniejszości etnicznych nie nastąpiła tu znacząca zmiana²⁰.

Niemniej procesy odrodzenia działalności Polaków i polskich organizacji po 1988 roku doprowadziły do zatrzymania tej tendencji spadkowej. Ponadto w latach 90. istotny wpływ na podtrzymanie świadomości polskiej, a nawet w przypadku niektórych osób – na jej odrodzenie, miał Kościół katolicki, który uzyskał możliwość pełniejszego działania w tym kraju. Zdecydowana większość kapłanów, którzy w początkowym okresie odbudowy Kościoła posługiwali na Białorusi, pochodziła z Polski; liturgia zatem często sprawowana była po polsku. Mimo naturalnych tendencji asymilacji części mniejszości narodowych spadek liczby osób deklarujących przynależność do narodowości polskiej w dziesięcioleciu 1989-1999 był niewielki: na koniec tego okresu liczba Polaków wyniosła 396 tys., tj. 3,9% ogółu ludności²¹.

Dalszy istotny spadek liczby ludności polskiej na Białorusi miał miejsce w kolejnym dziesięcioleciu 1999-2009. Przyczyniła się do tego polityka prowadzona przez reżim Łukaszenki, która wspierała procesy depolonizacji: zbiałoruszczenia, a także rusyfikacji mniejszości polskiej. Do tego doszły zmiany w Kościele katolickim w tym kraju. W tym okresie nastąpiło stopniowe przechodzenie na języku białoruski w liturgii, a także przyjmowano i święcono coraz więcej Białorusinów na kapłanów katolickich. Ze względu na silne powiązanie religii i identyfikacji narodowej była to jedna z przyczyn zmniejszenia się identyfikacji narodowej wśród ludności pochodzenia polskiego²². Do innych przyczyn można dodać zwiększoną migrację młodzieży do miast, liczne mieszane małżeństwa i dezintegrację środowiska sprzyjającego podtrzymywaniu tożsamości narodowej. W tym okresie liczba Polaków zmniejszyła się z 396 tys.

¹⁹ P. Eberhardt, *Polacy na Białorusi...*, s. 126-128.

²⁰ Tamże, s. 124.

²¹ Национальный статистический комитет Республики Беларусь (Белстат), *Национальный состав населения Республики Беларусь. 4-30 октября 2019 г. Перепись*, Минск 2020, s. 4, https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_bulletin/index_18089/ (10.01.2021).

²² P. Eberhardt, *Polacy na Białorusi...*, s. 130-131.

do 295 tys., choć trzeba dodać, że nastąpił również spadek całkowitej liczby ludności kraju z 10,045 mln do 9,503 mln. Niemniej nastąpił jednak znaczący spadek udziału procentowego z 3,9% do 3,1% całej populacji²³.

Na kolejną zmianę trendu w okresie 2009-2019 wpływ miało bez wątpienia opisywane wprowadzenie i popularyzacja Karty Polaka. Konkretnie korzyści z niej wynikające dawały i dają szansę na poprawę statusu społecznego, zwłaszcza że w związku z dotychczasowymi działaniami władz status Polaków najczęściej był niższy. W ostatnim dziesięcioleciu udział ludności polskiej pozostał bez zmian, tzn. w 2019 roku wyniósł również 3,1%. Nastąpił niewielki spadek liczbowy, ale był on proporcjonalny do spadku całkowitej liczby ludności w kraju: do 288 tys. (w kraju do 9,413 mln)²⁴. Taki rezultat należy również przypisać zintensyfikowanym działaniom niektórych polskich organizacji jak Młode Kresy, co zostanie opisane w dalszej części tego rozdziału.

Większy udział w stosunku do całej populacji stanowią Polacy mieszkający na wsi niż w miastach: 3,9% wobec 2,8%²⁵. Patrząc na perspektywę rozwoju społeczności polskiej na Białorusi, interesujące są dane dotyczące grup wiekowych w powiązaniu z identyfikacją narodowościową. W czasie ostatniego spisu ludności w 2019 roku odsetek młodych poniżej 30. roku życia spośród osób, które deklarowały narodowość polską, wyniósł 28,1% i był niższy niż odsetek młodych w całym społeczeństwie białoruskim (33,1%), choć nie była to duża różnica. Znacznie większa różnica miała miejsce w przypadku mniejszości rosyjskiej. Z powodu braku dostępu do analogicznych danych z poprzednich spisów nie można stwierdzić, jaka jest tendencja w tym przypadku. W przedziale wiekowym między 30. a 59. rokiem życia proporcje były wyrównane, gdyż w całym kraju było to 44,3%, zaś wśród narodowości polskiej – 44,9%. Z kolei osoby 60 lat i starsze stanowiły większy odsetek (27%) wśród Polaków, niż miało to miejsce wśród całej populacji kraju (22,6%)²⁶.

Rozmieszczenie geograficzne Polaków na terenie Białorusi nie uległo większej zmianie od dziesięcioleci. Zdecydowana większość mieszka w obwodzie grodzieńskim, w którym stanowią oni 21,7% wszystkich mieszkańców (223 tys. spośród wszystkich 288 tys. Polaków na Bia-

²³ Белстат, *Перенусь 2019 г.*, s. 4.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, s. 5-6.

²⁶ Tamże, s. 14.

łorusi). Dość znaczne liczbowo są jeszcze grupy Polaków w Mińsku, obwodzie mińskim czy obwodzie brzeskim i witebskim²⁷. W obwodzie grodzieńskim sytuacja jest jednak bardzo zróżnicowana. Według danych z 2009 roku odsetek Polaków w poszczególnych rejonach tego obwodu wahał się od 1,6% w rejonie korelickim do ponad 80% w rejonie woronowskim. Inne rejony charakteryzujące się bardzo wysokim odsetkiem ludności polskiej to rejon szczuczyński – 46,3%, lidzki – 35,3%, grodzieński – 33,6% oraz wołkowyski – 25%. W samym mieście Grodno odsetek Polaków wynosił 19,7%, choć pod względem liczebności była to największa grupa Polaków ze wszystkich rejonów – blisko 65 tys. osób. Druga pod względem liczebności społeczność polska zamieszkuje miasto Lidę i rejon lidzki – prawie 48 tys., w rejonie woronowskim jest to ok. 25 tys., a w rejonie szczuczyńskim ponad 22 tys. osób²⁸.

W tych największych skupiskach polskich społeczności powstało najwięcej polskich organizacji na Białorusi, są one też największe. Najważniejszą z nich jest Związek Polaków na Białorusi, który rozpoczął działalność w czerwcu 1990 roku w Grodnie. Powstał z przekształcenia dwóch polskich organizacji – jednej powstałej już w 1988 roku. Warto dodać, że ZPB wchłonął wiele rodzących się spontanicznie nowych organizacji polskich w różnych obwodach i rejonach, które zostały przekształcone w obwodowe lub rejonowe oddziały ZPB. Przy ZPB działają także inne stowarzyszenia polskie, jak Polskie Towarzystwo Lekarskie, Towarzystwo Twórców Ludowych, Stowarzyszenie Kombatantów Polskich czy Klub Inteligencji Polskiej. Związek wydaje najbardziej popularną w języku polskim gazetę „Głos znad Niemna” (obecnie „Głos znad Niemna na Uchodźstwie”²⁹). Znaczenie ZPB pokazuje fakt, że stał się on głównym celem ataku władz białoruskich, mającego na celu podporządkowanie jego kierownictwa, a następnie

²⁷ Tamże, s. 7.

²⁸ Национальный статистический комитет Республики Беларусь (Белстат), *Перепись населения Гродненской области 2009 года*, Минск 2010, s. 30-31, https://web.archive.org/web/20100918190754/http://belstat.gov.by/homep/ru/perepic/2009/publications/bul_grodno.rar (10.01.2021).

²⁹ Ze względu na działania władz białoruskich władze niezależnego ZPB musiały przenieść druk „Głosu” do Polski i dziś nosi on taki tytuł. Jest kolportowany kanałami nieoficjalnymi na teren Białorusi. Zob. B. Czajka, A. Lewkowicz, M. Lewkowicz, *Kondycja środowisk polskich na Ukrainie i Białorusi. Współczesność i perspektywy*, Instytut im. Gen. Władysława Andersa, Lublin 2020, s. 21.

działań zmierzających do rozbitcia jedności Polaków. W 2005 roku władze białoruskie nie uznały nowych władz związku (i tak jest do tej pory), a z drugiej strony wsparły powstanie i finansują konkurencyjny ZPB, początkowo kierowany przez Józefa Łuczniaka, której to frakcji z kolei nie uznały władze polskie. Tylko Związek kierowany przez Andżelikę Borys, który utrzymał zdecydowaną większość struktur pierwotnego związku, mimo przeciwnych działań władz białoruskich, jest uprawniony do wystawiania zaświadczeń przynależności do polskiej mniejszości oraz do procedowania wniosków o przyznanie Karty Polaka³⁰.

Drugą najważniejszą organizacją Polaków jest Polska Macierz Szkolna na Białorusi, która została reaktywowana w 1995 roku. Również od tego roku rozpoczęło działalność związane z nią Liceum Społeczne. PMS jest organizacją ogólnokrajową, której główny cel to rozwój szkolnictwa polskiego na Białorusi, a siedziba jej Zarządu Krajowego mieści się w Grodnie. Jej filie i oddziały funkcjonują w wielu miastach na Białorusi. Przy Polskiej Macierzy Szkolnej w Grodnie działa, powstała w 2002 r., organizacja młodzieżowa Wspólnota „Młoda Polonia”³¹.

W Lidzie, drugim głównym ośrodkiem obecności i działalności Polaków na Białorusi, już w 1987 roku utworzony został Klub Miłośników Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej (później Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej), natomiast w 1997 roku powstał Dom Polski, który był ważnym ośrodkiem rozwoju polskości w tym mieście³², zanim w 2005 roku został przejęty przy pomocy władz białoruskich przez frakcję ZPB im podporządkowaną. Swą działalność kontynuuje jednak Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej, które od początku swej działalności zajmowało się promowaniem polskiej kultury, organizowaniem kursów języka polskiego, wysyłaniem dzieci na kolonie do Polski, organizowaniem spotkań z Polakami z ojczyzny, organizowaniem koncertów polskich zespołów czy ochroną polskiego dziedzictwa. Działają przy nim miejscowe zespoły pieśni i tańca, które przypominają polską kulturę i tradycje oraz upowszechniają je w okolicznych miejscowościach.

³⁰ Związek Polaków na Białorusi, <http://znadniemna.pl/> (19.01.2021).

³¹ Główny cel sformułowano następująco: „szerzenie oświaty polskojęzycznej na terenie Białorusi w duchu narodowym, chrześcijańskim i obywatelskim”. Polska Macierz Szkolna na Białorusi, <https://pmsgrodno.org/pms/o-nas/> (19.01.2021).

³² Dom Polski w Lidzie, <https://www.eventyas.com/BY/Lida/1468988790073125/Dom-Polski-w-Lidzie> (19.01.2021).

Regularne Zjazdy Lidzian zainicjowane przez Towarzystwo stały się wzorem dla organizacji polskich w wielu innych miejscowościach³³.

Wiele działań podejmują również Polacy mieszkający w Brześciu. Już na początku 1988 roku w Baranowiczach w obwodzie brzeskim powstał Klub Miłośników Mowy Polskiej i Kultury. Natomiast w 1989 roku w samym Brześciu powstało Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe im. Romualda Traugutta, które w 1990 roku zostało przekształcone w Brzeski Obwodowy Oddział Związku Polaków. Następnie w Brześciu dzięki zaangażowaniu Związku Polaków powstały: Polski Uniwersytet Ludowy, Centrum Nauki Języka Polskiego czy Polski Teatr Amatorski na Białorusi im. Romualda Traugutta³⁴. W maju 2013 roku powstał nowy ważny ruch: Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześcia i Obwodu Brzeskiego. Forum działa na rzecz „legalizacji działalności polskich organizacji w obwodzie brzeskim poprzez państwową rejestrację, a także promocji lokalnych wydarzeń kulturalnych na polsko-białoruskim pograniczu i aktywnego krzewienia polskości w Brześciu i obwodzie brzeskim, dokumentowania śladów polskiej obecności na Ziemi Brzeskiej, opieki nad polskimi cmentarzami oraz miejscami polskiej pamięci narodowej”. Ponadto wspiera ono dziennikarzy, artystów, zespoły taneczne, chóry, oraz dzieci i młodzież w nauce języka polskiego i przygotowaniu do studiowania w Polsce³⁵.

Warto dodać, że w stolicy Mińsku od 1994 roku działa Instytut Polski promujący polską kulturę i historię, zajmujący się ochroną polskiego dziedzictwa, wymianą doświadczeń i wsparciem dialogu pomiędzy Polską a Białorusią³⁶. Nie można również pominąć działalności Muzeum Adama Mickiewicza w Nowogródku, którego początki sięgają 1920 roku, a które jest szczególnym symbolem polskiej kultury na tych terenach. Co roku odwiedza je ponad 20 tys. osób³⁷. Z innych inicjatyw pol-

³³ A. Kołyшко, *Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej 1991-1997*, http://pawet.net/library/history/city_district/education/z_feniks/12/Towarzystwo_Kultury_Polskiej_Ziemi_Lidzkiej_1991-1997.html (26.01.2021).

³⁴ T. Gawin, *Polskie odrodzenie*, s. 91-92, 161.

³⁵ Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych, <http://forumbrzeskie.by/forum-brzeskie.html> (19.01.2021).

³⁶ Instytut Polski w Mińsku, <https://instytutpolski.pl/minsk/pl/o-instytucie-polskim/> (19.01.2021).

³⁷ Muzeum Adama Mickiewicza w Nowogródku, http://mickiewicz-museum.narod.ru/historia_pol.html (19.01.2021).

skich można wymienić np. młodzieżową inicjatywę społeczną Polacy Grodzieńszczyzny, która jest nieformalną organizacją powstałą w 2012 roku, początkowo pod nazwą Ruch Młodzieży Polskiej. Jej początki związane są ze środowiskiem kibicowskim miejscowego klubu piłkarskiego „Lida”. Głównym zadaniem organizacji było propagowanie polskości w przestrzeni publicznej za pomocą patriotycznych graffiti, nalepek oraz demonstrowania symboli narodowych na meczach. Poza tym działacze inicjatywy Polacy Grodzieńszczyzny pomagali rówieśnikom odkrywać swoje korzenie poprzez naukę historii i języka ojczystego, organizację zamkniętych pokazów filmów polskich oraz kontakt z kombatantami Armii Krajowej i opiekę nad polskim dziedzictwem na Białorusi³⁸. Można tylko wspomnieć o istnieniu i działalności wielu innych Domów Polskich, polskich klubów muzycznych, zespołów pieśni i tańca, klubów sportowych, drużyn harcerskich i innych inicjatyw.

Działalność Polaków na Białorusi, a zarazem doświadczane przez nich trudności ze strony władz kraju dobrze obrazuje przykład Fundacji „Młode Kresy”, która była inicjatorem i podmiotem przeprowadzającym badania wśród młodych Polaków na Białorusi, opisanego i zanalizowanego w niniejszej książce. Jego celem stanowiła diagnoza świadomości narodowej młodych Polaków, ich stosunku do polskich organizacji, do polskiej kultury i języka polskiego.

Fundacja „Młode Kresy”³⁹ swoją działalność na rzecz zachowania polskości na ziemiach dawnych Kresów Wschodnich rozpoczęła w 2012 roku jako niezależna grupa polskiej młodzieży z Lidy na Białorusi. W związku z licznymi utrudnieniami administracyjnymi oraz politycznymi ze strony władz białoruskich na różnych szczeblach jej członkowie zmuszeni byli przez wiele lat działać jako nieformalna organizacja związana z blogiem „Polacy Grodzieńszczyzny”. Aktywnie współpracowali z Towarzystwem Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej oraz niezależnym od władz w Mińsku Związkiem Polaków na Białorusi. Oficjalnie Fundacja „Młode Kresy” została zarejestrowana w Polsce w 2015 roku przez aktywistów wywodzących się ze środowiska wcześniej wspomnianej

³⁸ Polacy Grodzieńszczyzny, <http://polacygrodzieniszczyzny.blogspot.com/> (26.01.2021).

³⁹ Opis Fundacji pochodzi ze strony https://aktywusz.pl/czy-nasi-rodacy-z-dawnych-kresow-zapominaja-o-polskosci/?fbclid=IwAR1jm2OGbah4EXqXjc7KY-ra3b_ItQaf26qlhcFRiQCS3zUdgksyBpKZ2UJs (25.01.2021). Zdania zostały zaczerpnięte bezpośrednio lub częściowo przekształcone.

grupy inicjatywnej „Polacy Grodzieńszczyzny”, której członkowie przyjechali do Polski zdobywać wykształcenie w polskich uczelniach wyższych. W budowaniu nowej organizacji do Polaków z Białorusi dołączyli również z czasem ich rodacy z Litwy i Ukrainy, co jest pięknym przykładem jedności i zrozumienia między Kresowianami.

Jak sugeruje sama nazwa organizacji, Fundacja skupia się przede wszystkim na zachowaniu tożsamości, języka oraz kultury polskiej wśród młodych Polaków na Białorusi, Ukrainie oraz Litwie. Członkowie Fundacji szczególną uwagę zwracają na integrację Polaków ze Wschodu na terytorium Polski, gdyż niejednokrotnie ich przyjazd do Macierzy na studia bądź do pracy napotyka wiele technicznych i organizacyjnych barier. Jednym z ich statutowych zadań jest zatem usuwanie owych barier utrudniających odkrywanie i ekspansję „kresowego” potencjału młodych Polaków za wschodniej granicy. Dążą oni do aktywizacji i integracji społeczności Kresowiaków w Polsce.

Ważnymi inicjatywami Fundacji „Młode Kresy” były akcje „Polska tabliczka – na polskim domu!” oraz „Pamiętam Kim Jestem!”. Pierwsza akcja polegała na tym, że wolontariusze Fundacji zamontowali na Białorusi na polskich domach pierwsze dwujęzyczne tabliczki z nazwami ulic w języku polskim oraz w jednym z dwóch języków państwowych. Znajdują się one na domach Polaków, którzy chcą, aby nadać językowi polskiemu należny mu status. W 2020 roku taka akcja została przeprowadzona również na Litwie. Inicjatywa „Pamiętam Kim Jestem!”, zrealizowana w 2019 roku, zachęcała Polaków na Białorusi do deklarowania narodowości polskiej oraz języka polskiego jako języka ojczystego w trakcie spisu powszechnego ludności.

Ponadto członkowie „Młodych Kresów” mieli swój duży udział w upamiętnieniu na Litwie Polaków będących ofiarami sowieckiego ludobójstwa, tzw. operacji polskiej NKWD, co jest mało znanym epizodem „Wielkiego Terroru”, mimo że było to największe sowieckie ludobójstwo, wymierzone w jedną, konkretną narodowość. Szacuje się, że wymordowano wówczas w sowieckiej Rosji ponad 200 tys. Polaków, a dziesiątki tysięcy osób deportowano. Z okazji przypadającej 11 sierpnia rocznicy podpisania przez komisarza ludowego NKWD Nikołaja Jeżowa rozkazu nr 00485, od którego zaczęła się operacja polska, Fundacja „Młode Kresy” postanowiła upamiętnić ofiary tego ludobójstwa, umieszczając krzyż z tabliczką informacyjną w pięciu

językach (polskim, litewskim, angielskim, białoruskim i ukraińskim) na Górze Krzyży na Litwie.

Charakterystyka badania

Badanie przeprowadziła Fundacja „Młode Kresy”, której członkowie zarządu przygotowali podstawowe narzędzie – kwestionariusz ankiety. Jej adresatami, na co wskazuje sam jej tytuł („Anonimowa ankieta dla posiadaczy Karty Polaka lub osób o polskich korzeniach”), były młode osoby mające Kartę Polaka lub polskie pochodzenie. Grupa docelowa została dookreślona przez kryterium wieku – zbadane miały zostać młode osoby między 15. a 35. rokiem życia. Celem badania, jak już wspomniano, była diagnoza świadomości narodowej młodych Polaków, ich stosunku do polskich organizacji, do polskiej kultury i języka polskiego.

Kwestionariusz ankiety składa się z 26 pytań, w tym czterech pytań „metryczkowych” dotyczących zmiennych społeczno-demograficznych płci, wieku, obywatelstwa oraz religii/wyznania. Zgodnie z przyjętymi celami w kwestionariuszu zamieszczono pytania dotyczące identyfikacji z narodem polskim, wyznaczników przynależności do narodu, znajomości, oceny i zaangażowania w polskich organizacjach na Białorusi, korzystania z wytworów polskiej kultury, znaczenia języka polskiego i jego statusu, a także relacji polsko-białoruskich.

Ankieta została przygotowana w języku rosyjskim, aby dotrzeć do jak największej liczby osób z grupy docelowej, które nie zawsze posługują się dobrze językiem polskim (przyczyny opisane powyżej). Badanie miało charakter anonimowy, o czym byli informowani wszyscy biorący w nim udział – informację tę zawierał już tytuł ankiety. Badanie zostało zrealizowane zarówno w kontakcie bezpośrednim, z wykorzystaniem formularza papierowego, jak i przy wykorzystaniu techniki CAWI: drogą e-mailową rozsyłany był link do narzędzia zamieszczonego na platformie Google. Dobór próby miał charakter celowy.

Całość badania została przeprowadzona w okresie od początku czerwca 2019 roku do końca listopada 2020 roku. Przeprowadzane było ono etapami w trzech miastach obwodu grodzieńskiego, w których mieszka największa liczba Polaków (Grodno i Lida) bądź stanowią oni najwyższy procent wszystkich mieszkańców (Szczuczyn). Kwe-

stionariusze zebrane drogą internetową opierały się na wykorzystaniu łańcucha kontaktów osobistych osób z Fundacji w Lidzie i Szczuczynie oraz kontaktów do czytelników fanpage'a „Polacy Grodzieńszczyzny” na portalu społecznościowym Facebook. W przypadku realizacji badania w kontakcie bezpośrednim wykorzystano przede wszystkim potencjał polskich szkół ponadpodstawowych oraz uczestników kursów języka polskiego. Najpierw zwrócono się do Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej, które prowadzi kursy języka polskiego dla młodzieży w wieku 15-19 lat, następnie uzyskano dostęp do realizacji badania w Polskiej Szkole Społecznej im. Stefana Batorego w Grodnie przy Związku Polaków na Białorusi, a w końcu poproszono o przeprowadzenie badania wśród uczniów Polskiej Macierzy Szkolnej w Grodnie. Ten dobór próby oznacza, że badanie ma charakter pomiaru eksploracyjnego.

Kompletnie wypełnionych kwestionariuszy zebrano 470 i wszystkie zakwalifikowano do dalszej analizy (N=470). Sto kwestionariuszy uzyskano dzięki wykorzystaniu sieci internetowej, pozostałe zostały wypełnione tradycyjnie – w kontakcie bezpośrednim. Dane z kwestionariuszy w formie papierowej wprowadzono do bazy danych w arkuszu kalkulacyjnym na platformie Google przez wolontariuszy Fundacji. Ta baza danych została udostępniona zespołowi badawczemu z Instytutu Nauk Socjologicznych UKSW w Warszawie i stała się podstawą dla przeprowadzania analizy i przygotowania niniejszego opracowania. W celu obróbki statystycznej dane z arkusza kalkulacyjnego zostały pobrane do programu SPSS Statistics, z wykorzystaniem którego przygotowano tabele częstości empirycznej rozkładów wskazań oraz tabele kontyngencji dla określenia wpływu zmiennych niezależnych na zmienne zależne. W celu określenia istotności statystycznej między zmiennymi wykorzystano test chi-kwadrat. Ponadto dla ustalenia siły i rodzaju związku między zmiennymi wykorzystano wybrane miary kierunkowe i symetryczne.

Struktura próby została określona dzięki wykorzystaniu następujących zmiennych społeczno-demograficznych: płeć, wiek, obywatelstwo, wyznanie i Karta Polaka. Pozwoliły one na podstawową kategoryzację osób biorących udział w badaniu.

Tabela 1. Struktura próby według płci respondenta

kategoria	częstość (N)	udział (%)
kobiety	279	59,4
mężczyźni	191	40,6
ogółem	470	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Według kryterium płci prawie 60% osób biorących udział w badaniu to kobiety, zaś ponad 40% – mężczyźni. Biorąc pod uwagę charakter eksploracyjny badania, nie jest to różnica znacząca, a do tego warto zaznaczyć, że w całym społeczeństwie białoruskim jest istotna przewaga kobiet nad mężczyznami.

Tabela 2. Struktura próby według wieku respondenta

kategoria	częstość (N)	udział (%)
15-35 lat	467	99,4
powyżej 35 lat	3	0,6
ogółem	470	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

W przypadku zmiennej wieku określone zostały tylko dwa przedziały – jeden, które określał grupę docelową, i drugi – dla pozostałych. Nie jest zatem dziwne, że przynależność do grupy powyżej 35 lat zadeklarowały tylko trzy osoby (najpewniej wypełniające kwestionariusz drogą internetową).

Tabela 3. Struktura próby według obywatelstwa

kategoria	częstość (N)	udział (%)
białoruskie	465	98,7
polskie	3	0,6
rosyjskie	1	0,2
inne	2	0,4
ogółem	470	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Ponieważ ankieta była skierowana do obywateli Białorusi, również w tym przypadku udział jednej kategorii, tzn. obywatelstwo białoruskie, jest dominujący. Wszystkich pozostałych wskazań było sześć.

Tabela 4. Struktura próby według posiadania Karty Polaka

kategoria	częstość (N)	udział (%)
posiadam	127	27,0
nie posiadam	343	73,0
ogółem	470	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Spośród młodych Polaków biorących udział w badaniu 27% wskazało, że ma Kartę Polaka, zaś 73%, że nie posiada. Natomiast spośród 343 osób niemających Karty 297 osób, tzn. 86,6%, wskazało, że chciałoby ją uzyskać w przyszłości.

Tabela 5. Struktura próby według przynależności wyznaniowej

kategoria	częstość (N)	udział (%)
katolik	281	59,8
prawosławny	129	27,4
niewierzący	49	10,4
inne	11	2,3
ogółem	470	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Jeśli chodzi o deklaracje młodych Polaków dotyczące przynależności do wyznania/religii, to oddają one dość dobrze związek polskości z religią katolicką – 60% młodych Polaków wskazało właśnie ją. Jest to tym bardziej warte podkreślenia, że zdecydowana większość społeczeństwa białoruskiego należy do Kościoła prawosławnego.

Struktura opracowania

Analityczna część książki składa się z czterech rozdziałów, w których Autorzy podjęli się analizy odpowiedzi badanych młodych Polaków i osób polskiego pochodzenia na Białorusi na poszczególne pytania zawarte w ankiecie.

Ks. Artur Wysocki w rozdziale *Poczucie tożsamości narodowej młodych Polaków na Białorusi oraz jej wyznaczniki* analizuje najpierw odpowiedzi na pytania dotyczące posiadania Karty Polaka przez badane osoby oraz tego, jakie ma ona znaczenie dla nich. Następnie rozpatruje, kluczowe dla tej części, odpowiedzi respondentów dotyczące ich identyfikacji narodowej, stosunku do Polaków na Białorusi i w Polsce oraz kryteriów przynależności, które należy spełnić, aby być uznanym za członka danego narodu. Kryteria przynależności zostały rozdzielone na dwie grupy: w perspektywie ogólnej oceny tej przynależności oraz związanych z osobistym przypisaniem do narodu polskiego. Analiza pokazuje bardzo istotny wpływ zmiennych społeczno-demograficznych

na rozkład odpowiedzi respondentów. W odpowiedziach można odnaleźć pewne sekwencje kategorii osób na podstawie różnych zmiennych, których odpowiedzi w poszczególnych kwestiach są dość zbieżne.

Marcin Choczynski w tekście *Funkcjonowanie i istota polskich organizacji na Białorusi w opiniach respondentów – rola inicjatyw lokalnych* prezentuje teoretyczno-empiryczne studium organizacji polskich na obczyźnie, uwzględniając informacje ze źródeł bibliograficznych i badań zastanych w podstawowej analizie opinii młodych ludzi uczestniczących w badaniu. W opracowaniu uwzględniono kilka obszarów funkcjonowania polskich inicjatyw, m.in. sam stopień znajomości ich istnienia, rozpoznawanie działań, recepcję treści polskich portali internetowych i gazet, deklarowanie chęci odbioru sygnału polskiej telewizji, krzewienie ojczystego języka i promowanie kultury, czynne i bierne uczestnictwo w konkretnych działaniach oraz preferowany obszar zadań. Analizowane zagadnienia ukazują wiele obszarów oddziaływań, w których polskie organizacje pośredniczą w tworzeniu i jednocześnie podtrzymywaniu więzi społecznej Polaków poza granicami terytorialnymi współczesnej Rzeczypospolitej. Na uwagę zasługuje fakt wielopłaszczyznowości działania takich organizacji, które przez samą swoją obecność stają się w zasadzie pewnym symbolicznym głosem reprezentującym Polaków, grupą odniesienia, a także wyrazicielem polskości jako cechy kulturowej.

Katarzyna Ukłańska w rozdziale *Podtrzymywanie więzi z polskością w przestrzeni społecznej przez Polaków na Białorusi. Tradycyjne i nowoczesne sposoby* podejmuje zagadnienie związane z podtrzymywaniem tożsamości narodowej w przestrzeni społecznej. Analizując odpowiedzi badanych, Autorka stara się odpowiedzieć na pytanie o tradycyjne i nowoczesne formy utrzymywania więzi z polskością. Odwołuje się zatem do pytań o obecność w przestrzeni społecznej przejawów polskości (takich jak np. reklamy w języku polskim czy też polskie flagi narodowe) oraz opinii badanych na temat wspierania aktywności Polaków w obszarze edukacji, kultury przez władze białoruskie państwowe lub lokalne. Ukłańska rozpatruje również opinie respondentów na temat dwujęzyczności (rosyjski i polski) stron internetowych, które zawierają informacje przydatne dla Polaków oraz deklaracje związane z oglądalnością polskich vlogów i słuchaniem polskiej muzyki – klasyfikuje je jako nowoczesne sposoby podtrzymywania więzi z narodem polskim.

Wojciech Klimski w tekście *Polskość ukryta* podejmuje zagadnienie związane z przejawami tożsamości polskiej i metodami jej podtrzymywania. Prezentuje opinie respondentów na temat istnienia szkół z językiem polskim, konieczności stosowania nazw ulic i miejscowości w języku polskim oraz znaczenia pomocy z Polski i roli sytuacji polskiej mniejszości na Białorusi dla bilateralnych stosunków politycznych Polski i Białorusi. Wyniki badań interpretuje z perspektywy zasadnych wyników badań nad tożsamością Polaków żyjących na Białorusi i formami jej wsparcia.

Książkę kończy syntetyczne **podsumowanie analiz** zawartych w poszczególnych rozdziałach oraz wynikające z nich konkluzje wraz z jego tłumaczeniem na język białoruski.

Ks. Artur Wysocki

Bibliografia

- Czajka B., Lewkowicz A., Lewkowicz M., *Kondycja środowisk polskich na Ukrainie i Białorusi. Współczesność i perspektywy*, Instytut im. Gen. Władysława Andersa, Lublin 2020.
- CBOS, *Kresowe korzenie Polaków*, BS/50/2012, Warszawa, kwiecień 2012.
- Eberhardt P., *Polacy na Białorusi. Liczebność i rozmieszczenie ludności polskiej według ostatnich spisów powszechnych*, „Przegląd Polonijny-Studia Migracyjne” 2013, nr 2, s. 123-133.
- Gawin T., *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988-2005*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2010.
- Giebień H., *Polska mniejszość narodowa zagrożeniem dla ładu wewnętrznego Białorusi?: Zarys stosunku władz państwowych do polskiej mniejszości na Białorusi*, „Wschodnioznawstwo” 2012, nr 6, s. 29-50.
- Karaś H., *Język polski pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017.
- Karta Polaka w perspektywie Związku Polaków na Białorusi i polskiej administracji. Varia*, „Brama na Wschód” 2019, A. Kietlińska (red.), Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej w Białymstoku, s. 52-57.
- Kietlińska A., *Język jako narzędzie poznawania polskiej kultury. Status języka polskiego na Litwie, Łotwie i Białorusi*, „Brama na Wschód” 2018,

- M. Kietliński (red.), Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej w Białymstoku, s. 71-75.
- Kietliński M., Śleszyński W. (red.), *Repatriacje i migracje ludności pogranicza w XX wieku. Stan badań oraz źródła do dziejów pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego*, PRYMAT, Białystok 2004.
- Kietliński M., Śleszyński W. (red.), *Wyzwolenie czy okupacja? Stosunek społeczności zamieszkujących pogranicze polsko-litewsko-białoruskie do zmieniających się w XX wieku systemów państwowych*, PRYMAT, Białystok 2006.
- Kołyшко A., *Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej 1991-1997*, http://pawet.net/library/history/city_district/education/z_feniks/12/Towarzystwo_Kultury_Polskiej_Ziemi_Lidzkiej_1991-1997.html.
- Kowalski M., *Ludność polska w wieloetnicznych regionach Litwy, Łotwy i Białorusi*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2013, t. 2, s. 205-237.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Rządowy program współpracy z Polonią i Polakami za granicą w latach 2015-2020*, lipiec 2015, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/rzadowy-program-wspolprac-z-polonia-i-polakami-za-granica-w-latach-2015-2020> (15.01.2021).
- Национальный статистический комитет Республики Беларусь (Белстат), *Национальный состав населения Республики Беларусь. 4-30 октября 2019 г. Перепись*, Минск 2020, https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_bulletin/index_18089/ (10.01.2021).
- Национальный статистический комитет Республики Беларусь (Белстат), *Перепись населения Республики Беларусь 2009 года*, Минск 2010. https://web.archive.org/web/20100917234113/http://belstat.gov.by/homep/ru/perepic/2009/publications/bul_republic.rar (10.01.2021).
- Национальный статистический комитет Республики Беларусь (Белстат), *Перепись населения Гродненской области 2009 года*, Минск 2010, https://web.archive.org/web/20100918190754/http://belstat.gov.by/homep/ru/perepic/2009/publications/bul_grodno.rar (10.01.2021).
- Najwyższa Izba Kontroli, *Ochrona polskiego dziedzictwa narodowego za granicą*, KNO.410.004.00.2016, 2016, www.nik.gov.pl > plik > id,14417,vp,16876 (15.01.2021).
- Śleszyński W., *Kresy Wschodnie, czyli Białoruś Zachodnia. Historia, współczesność, pamięć*, Wydawnictwo LTW, Łomianki 2013.
- Ustawa o Karcie Polaka z 7 września 2007 r., tekst jednolity z 19 lipca 2019 r., Dz.U. 2019 poz. 1598.
- Żurawski vel Grajewski P., *Kresy – dzieje pewnego pojęcia*, „Teologia Polityczna” 2015/2016, nr 8, „My, Rzymianie”, <https://teologiapolityczna.pl/przemyslaw-zurawski-vel-grajewski-kresy-dzieje-pewnego-pojecia> (15.01.2021).

Poczucie tożsamości narodowej młodych Polaków na Białorusi oraz jej wyznaczniki

W niniejszym rozdziale zostaną zanalizowane odpowiedzi na pytania dotyczące identyfikacji narodowej młodych Polaków i osób polskiego pochodzenia mieszkających na Białorusi i biorących udział w badaniu oraz ich opinii na temat tego, co decyduje o przynależności do danego narodu. Wskazanie na kryteria, które określają tożsamość narodową, ma charakter obiektywizujący deklarowaną przynależność. Respondenci odpowiadali na temat kryteriów w dwóch pytaniach. Pierwsze z nich wymagało postawienia się w sytuacji osoby oceniającej w odniesieniu do wszystkich (perspektywa bardziej obiektywizująca), drugie natomiast odnosiło się do własnej identyfikacji z narodem polskim (bardziej osobiste i subiektywne). Oddzielne pytanie dotyczyło kwestii obywatelstwa, choć w tym wypadku, jak to zostało opisane w rozdziale wprowadzającym, odpowiedzi ankietowanych osób jednoznacznie potwierdzały fakt, że badano obywateli białoruskich: tylko sześć osób na 470 wskazało inne obywatelstwo, możliwe, że podwójne. Na Białorusi podwójne obywatelstwo jest według prawa możliwe, choć Polakom tam mieszkającym jest trudno uzyskać obywatelstwo polskie, gdyż może się to wiązać z poważnymi konsekwencjami dla ich funkcjonowania w tym kraju.

Obywatelstwo a narodowość. Tożsamość narodowa

Istnienie różnych mniejszości narodowych w wielu krajach jest faktem obiektywnym, choć niektóre państwa w swych systemach prawnych przyznają obywatelstwo każdej osobie urodzonej na ich terytorium, zaliczając ją zarazem do dominującej większości narodowej. Kwestia przynależności do narodu i przynależności do państwa, narodowości i obywatelstwa jest jednym z zagadnień szeroko dyskutowanych za-

równy przez politologów, socjologów, jak i prawników. Podawane są różne wyznaczniki danej przynależności oraz przyjmowane różne rozwiązania w systemach prawnych poszczególnych państw. Koncepcje te stają się stopniowo coraz bardziej dopracowane, zwłaszcza jeśli chodzi o prawny charakter obywatelstwa¹, jednakże należy pamiętać o istotnych różnicach w tym względzie między poszczególnymi państwami.

Próby pewnego ujednoczenia i unormowania rozumienia obywatelstwa podejmowały także instytucje międzynarodowe, np. Rada Europy poprzez swoją konwencję o obywatelstwie z 1997 roku². Zasadniczo obywatelstwo wiąże się z wymiarem prawnym – relacją z państwem – narodowość natomiast wskazuje na większy związek ze wspólnotą kulturową. Problem w ujednoczaniu rozumienia tych pojęć stanowią istotne różnice ich pola semantycznego w różnych językach, co z kolei wynika z uwarunkowań historycznych. Na przykład w języku angielskim *nationality* jest utożsamiane z obywatelstwem, choć istnieje również pojęcie *citizenship*. Podobnie we francuskim: *nationalité* i *citoyenneté*. Takie utożsamienie związane jest z sytuacją dużego udziału ludności napływowej w dominujących krajach używania tych języków: w USA i Francji. W przypadku Stanów Zjednoczonych to utożsamienie pojęcia narodowości i obywatelstwa miało miejsce już w początkach istnienia tego kraju, ze względu na powstanie państwa w oparciu o bardzo różne i liczne grupy narodowościowe. W przypadku Francji ten proces dokonał się w drugiej połowie XX wieku, gdy nasilił się napływ migracyjny do tego kraju i osoby pochodzące z innych narodów oraz ich potomkowie zaczęły stanowić coraz większą część całego społeczeństwa.

W naukach społecznych najczęściej wyróżnia się trzy główne koncepcje narodu i narodowości: jedna oparta na pierwotnej, biologicznej etni, druga na integracji w procesie historycznym bliskich sobie etni, najczęściej wokół jednej dominującej etni, gdzie główne

¹ Dotyczy to także Białorusi. Zob. Ł. Kierznowski, *Wielokrotne obywatelstwo i pozycja multiobywatela w prawie polskim*, w: M. Perkowski, W. Zoń (red.), *Umiedzynarodowienie krajowego obrotu prawnego*, t. 1, Prawo i Partnerstwo, Białystok 2016, s. 141-142.

² Rada Europy, *European Convention on Nationality*, Strasbourg, 6.11.1997, ETS nr 166, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=166&CM=1&CL=ENG> (27.01.2021).

spoiwo stanowią wspólna kultura i dzieje narodu, oraz trzecia, bazująca na obywatelstwie, w której decydującą rolę odgrywa wymiar instytucjonalno-prawny. Najbardziej klasyczna i najczęściej przyjmowana, także na polskim gruncie, jest druga koncepcja i ona stanowi podstawę do rozważań w tym opracowaniu. Rozróżnienie między pojęciem obywatelstwa a narodowości w odwołaniu do etymologii słów można odnaleźć w pracy Eda Alvarada, w której analizował historyczny rozwój pojęć i wskazał na fakt powiązania obywatelstwa z wymiarem instytucjonalno-prawnym, a narodowości – ze wspólnotą³. Nie jest tu miejsce na wymienianie wszystkich koncepcji, ale niektóre, np. dotyczące relacji tych pojęć, starają się ukazać, jak rozwijały się one w zależności od kręgu kulturowego⁴.

Problem rozumienia pojęć – choć w danym obszarze kulturowym można uznać za stosunkowo ustabilizowany – nakłada się na inną kwestię związaną z osobistym poczuciem przynależności do narodu i identyfikacją z konkretną wspólnotą polityczną. Ta osobista identyfikacja łączy elementy subiektywne i obrazuje poczucie tożsamości osoby, dzięki któremu człowiek porządkuje swoje relacje ze światem społecznym. Tożsamość jest pewnym samookreśleniem się człowieka i jego relacji z otaczającym go światem, w tym w sposób szczególny jego więzi ze światem społecznym, poszczególnymi grupami, społecznościami, czy całą ludzkością. Choć wskazuje się na różne jej wyznaczniki, to ma ona istotny wymiar subiektywnego poczucia przynależności, które każdy człowiek integruje w procesie socjalizacji, a następnie sam je kształtuje i pielęgnuje w sobie⁵. Społeczna identyfikacja, a zwłaszcza utożsamianie się z danym narodem, jest związana przede wszystkim z odniesieniem do jego kultury, choć uwzględnia elementy naturalne, takie jak etniczność: „Identyfikacja narodowa, pomimo faktu subiektywnego przekonania o wspólnej etnogenezie, bazuje głównie na symbolach, języku, wartościach, normach, dziedzictwie kulturowym

³ E. Alvarado, *Citizenship vs Nationality: drawing the fundamental border with law and etymology*, Master of Advanced International Studies, Universität Wien 2016.

⁴ Zob. S. Mandes, *Religia i naród: powikłane związki religii i nacjonalizmu*, w: A. Jasińska-Kania (red.), *Wartości i zmiany. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, Scholar, Warszawa 2012, s. 165-190.

⁵ Zob. T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, Wydawnictwo Krakowskiej Szkoły Wyższej, Kraków 2008, s. 19-20.

zawartym w sztuce, literaturze, nauce, prawie, religii i innych symbolicznych komponentach świadomości narodowej”⁶.

Takie ujęcie znaczenia kultury – głównie kultury symbolicznej – dla narodu wpisuje się w, można powiedzieć, klasyczne ujęcie kultury narodowej w Polsce reprezentowane przez Antoninę Kłoskowską. Dla niej naród jest „zbiorowością społeczną o charakterze kulturowej wspólnoty”⁷, a kultura narodowa stanowi część uniwersum kulturowego będącego całokształtem systemów symbolicznych związanych z językiem, sztuką i literaturą, wiedzą i nauką, religią i obyczajami. Istota kultury narodowej wyraża się w pewnym kanonie złożonym ze zdarzeń, postaci czy wytworów kulturowych, który jest niezbędny, aby móc być świadomym członkiem danej wspólnoty narodowej. Z kolei w ujęciu nauczania społecznego Kościoła katolickiego podkreśla się przede wszystkim znaczenie kultury duchowej w stosunku do kultury materialnej, choć ta druga również odgrywa ważną rolę w procesie identyfikacji z narodem. Fakt posiadania obywatelstwa jest najczęściej dość łatwy do stwierdzenia. Identyfikacja z konkretną wspólnotą kulturową – narodem – wymaga samookreślenia się jednostki, uwzględniającego zarówno jej wewnętrzne predyspozycje, jak i zewnętrzne uwarunkowania.

W tym przypadku zewnętrzne uwarunkowania oznaczają często oddziaływanie instytucji państwowych, które mogą wywierać znaczną presję na obywateli. Mogą to być działania zachęcające – wskazujące na korzyści z określonej identyfikacji – ale też działania zniechęcające do wyboru przeciwnego polityce władz. Państwo może w tym celu wykorzystywać różne instrumenty oddziaływania na obywatela, zarówno tzw. miękkie, związane z propagandą, jak i twarde, dotyczące konkretnych instytucjonalnych i prawnych konsekwencji, w zależności od dokonanego wyboru. Takie działania, systematycznie prowadzone, zostały podjęte przez władze w Białorusi w stosunku do Polaków w kwestii posiadania Karty Polaka. Przez długi czas dotyczyły one także używania języka polskiego i edukacji w tym języku.

Zniechęcające oddziaływanie władz białoruskich zostało w ostatnich kilkunastu latach zrównoważone pozytywnymi bodźcami płynącymi z Polski, a związanymi przede wszystkim z ustanowieniem i udziela-

⁶ Tamże, s. 46.

⁷ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1996, s. 24.

niem Karty Polaka oraz uprawnień z nią związanych. Rozwój sytuacji wokół Karty potwierdza, że w procesie identyfikacji rolę odgrywają nie tylko wewnętrzne predyspozycje i elementy subiektywne, ale również czynniki zewnętrzne, możliwe do obiektywnego stwierdzenia. Na linii między tymi elementami przebiega podstawowy proces kształtowania tożsamości i postaw ludzkich, w którym każdy człowiek w konkretnych uwarunkowaniach dokonuje wyborów, poprzez które pozycjonuje siebie w społeczeństwie.

W wielu przypadkach presja zewnętrzna może prowadzić do zwiększenia się postaw konformistycznych w procesie identyfikacji, tak aby uniknąć wchodzenia w konflikt z większością czy dostosować się do oficjalnej propagandy państwowej. Osoby te mogą uważać, że będzie to najlepsze rozwiązanie dla utrzymania ładu społecznego. Utożsamianie ma rolę porządkującą relacje człowieka, wpisuje go w konkretny kontekst odniesień międzyludzkich wiążący go z pewną pozycją społeczną. Niemniej siła czynników wewnętrznych, związanych z dążeniem przeciwnym wobec większości społeczeństwa – w tym wypadku przywiązania do innego narodu i kultury – może przeważać nad podporządkowaniem się społeczności czy władzy. W socjologii oznacza to pewną anomię czy bunt społeczny, choć w perspektywie indywidualnej i ocenie etycznej może być czymś pozytywnym⁸.

Posiadanie i znaczenie Karty Polaka

Karta Polaka jest specjalnym instrumentem stwierdzenia przynależności do narodu polskiego oraz udzielenia na jej podstawie wielu praw, które przysługują obywatelom polskim. Ma ona charakter prawny potwierdzający ten związek, ale nie zastępuje obywatelstwa ani nie pokrywa się z nim w pełni. W pewnym sensie jest to rozwiązanie analogiczne do formy obywatelstwa ponadnarodowego, mającego charakter dodatkowy wobec obywatelstwa. Na przykład obywatelstwo Unii Europejskiej nie jest czymś, co zastępuje obywatelstwo danego kraju. Obywatelstwo to uzyskuje automatycznie każdy obywatel państwa członkowskiego. Jego podstawą jest art. 9 Traktatu z Maastricht z 1992

⁸ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, s. 22-23.

roku, powołującego Unię Europejską: „Obywatelem Unii jest każda osoba mająca obywatelstwo Państwa Członkowskiego”. Traktat o Unii Europejskiej stwierdza następnie, że „Obywatelstwo Unii ma charakter dodatkowy w stosunku do obywatelstwa krajowego i nie zastępuje go”⁹. Wyniki badań przeprowadzonych przez CBOS w 2019 roku, po 15 latach przystąpienia Polski do UE, pokazują, że, choć Polacy wykazują bardzo wysoką aprobatę dla obecności w UE i identyfikują się z nią, to tożsamość europejską na pierwszym miejscu, przed identyfikacją z Polską, wybrał tylko znikomy odsetek Polaków¹⁰.

Ta identyfikacja z UE dokonuje się na poziomie ponadnarodowym, który z natury rzeczy jest słabszy od identyfikacji narodowej, tak jak narodowa jest zasadniczo słabsza od identyfikacji rodzinnej czy ze społecznością lokalną. Jest to swego rodzaju nowy twór kształtujący się i rozwijający, choć fakt przynależenia do wspólnoty narodów europejskich w sensie szerokim nie jest też czymś nowym – takie przekonanie i poczucie istniało wśród Polaków przed wstąpieniem do niej. Karta Polaka z kolei sankcjonuje coś, co było ważnym elementem tożsamości wielu Polaków i osób polskiego pochodzenia mieszkających poza Polską, w tym na Białorusi, przed jej wprowadzeniem. Karta ma charakter dodatkowy wobec podstawowego statusu obywatela, dając jej posiadaczom uprawnienia na terytorium Polski w wielu aspektach równoważne z jej obywatelami. Kartę można otrzymać, wykazując a) związek z polskością przez przynajmniej podstawową znajomość języka polskiego, który uważa się za język ojczysty, oraz znajomość i kultywowanie polskich tradycji i zwyczajów, b) polskie korzenie (przodków), c) znajomość i zachowywanie kultury polskiej, aktywne zaangażowanie w działalność na rzecz języka polskiego i kultury polskiej lub polskiej mniejszości narodowej przez okres co najmniej ostatnich trzech lat¹¹. Oznacza to zatem nie tylko wymóg związków etnicznych, ale również możliwość jej uzyskania poprzez znajomość polskiej kultury, trwałą identyfikację z nią.

⁹ Unia Europejska, *Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, „Dziennik Urzędowy UE”, C83, t. 53, 30 marca 2010. Prawa obywateli UE potwierdzone zostały przez Kartę praw podstawowych UE przyjętą w 2007 roku.

¹⁰ CBOS, *15 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, Komunikat z badań nr 59/2019, Warszawa, kwiecień 2019, s. 22-23.

¹¹ Ustawa o Karcie Polaka, 2019, art. 2.

Spśród badanych młodych Polaków i osób polskiego pochodzenia 27% zadeklarowało, że ma Kartę Polaka, 63,2%, że jej nie posiada, ale chciałoby ją uzyskać, natomiast niecałe 10% wybrało odpowiedź „nie posiadam”. Wyniki te oznaczają, że Karta jest popularna i atrakcyjna dla młodych, co potwierdza wcześniejsze stwierdzenia dotyczące jej atrakcyjności.

Tabela 1. Czy posiada Pan/Pani Kartę Polaka? (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi			
	ogółem	tak	nie	nie, ale chciałbym uzyskać
Ogółem	100,0	27,0	9,8	63,2
Płeć				
kobiety	100,0	24,4	8,6	67,0
mężczyźni	100,0	30,9	11,5	57,6
Religia/wyznanie				
katolik	100,0	27,0	9,6	63,4
prawosławny	100,0	21,7	11,6	66,7
niewierzący	100,0	40,8	4,1	55,1
inne	100,0	27,3	18,2	54,5

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Ponad dwukrotnie mniejszy procent tych, którzy chcą uzyskać Kartę wobec już ją posiadających, wynika zapewne nie tylko z utrudnień czynionych przez władze białoruskie, ale w znacznym stopniu z faktu, że znaczna część badanych to osoby, które nie ukończyły 18 lat (uczniowie szkół ponadpodstawowych). Uzyskanie przez nich Karty wymaga, aby mieli ją oboje rodziców lub jeden nich, ale drugi musi wyrazić na to zgodę przed konsulem¹². Karta, stopniowo coraz bardziej

¹² Tamże, art. 16.

uatrakcyjniana, stała się ważnym elementem statusu społecznego, co wydaje się potwierdzać fakt, że prawie dwie trzecie badanych chce ją uzyskać w przyszłości. Jest ona tym ważniejsza, że mniejszość polska na Białorusi doświadcza „niechętnego podejścia ze strony władz państwa zamieszkania, czego skutkiem mogą być trudności w osiągnięciu wysokiego statusu społecznego”¹³. Jak pokazane zostało w rozdziale wprowadzającym, przyczyniła się ona do zatrzymania spadku udziału osób przyznających się do polskości w społeczeństwie białoruskim (3,1% w 2009 i 3,1% w 2019 roku¹⁴).

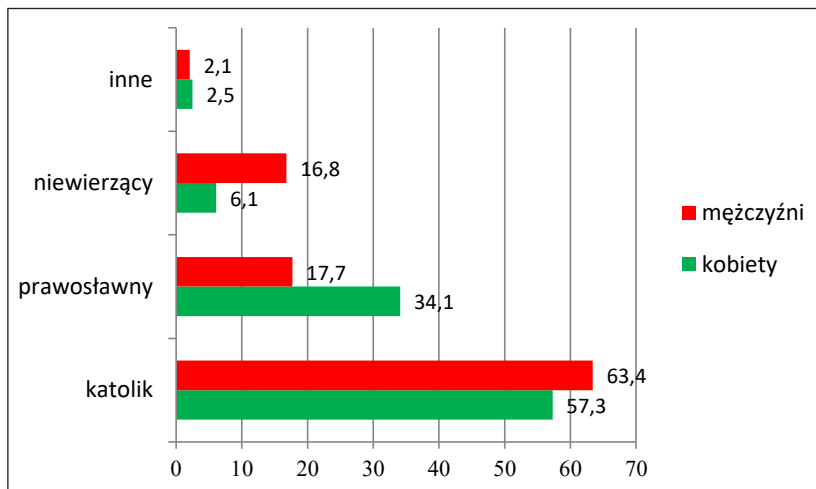
Mężczyźni częściej mają Kartę Polaka (30,9% wobec 24,4%), ale z kolei wyraźniej więcej – prawie o 10% – kobiet wyrażało chęć jej posiadania. Jeśli chodzi o wyznanie, deklaracje katolików prawie dokładnie pokrywały się z rozkładem ogólnym odpowiedzi. Warto przypomnieć, że wśród badanych było ich najwięcej. Najmniej ankietowanych, niewiele ponad jedna piąta (21,7%), deklarowało posiadanie Karty spośród respondentów prawosławnych, choć duży odsetek z nich wyrażał swe zainteresowanie Kartą (aż 66,7%). Interesujące jest, że według badania najwyższy odsetek mających Kartę był wśród osób deklarujących się jako niewierzące, i że tylko 4% spośród nich wybrało odpowiedź „nie”, która może oznaczać brak zainteresowania Kartą. Może to wskazywać na istotny wymiar praktycznych korzyści związanych z posiadaniem Karty.

Dla uzupełnienia i lepszego zobrazowania tych zależności warto przyrzeć się powiązaniu występującemu między płcią a wyznawaną wiarą/religią. Mężczyźni, którzy częściej posiadają Kartę, wyraźniej częściej deklarowali się jako niewierzący (16,8% wobec 6,1%). Z kolei prawie dwa razy więcej kobiet w porównaniu do mężczyzn identyfikowało się z prawosławiem (34,1% wobec 17,7%). Natomiast mężczyźni częściej niż kobiety deklarowali się jako katolicy (63,4% wobec 57,3%).

¹³ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Rządowy program*, s. 2.

¹⁴ Белстат, *Перепиць 2019 г.*, s. 4.

Wykres 1. Płeć a deklarowane wyznanie/religia (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

W tym kontekście interesująco przedstawia się rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące postrzegania Karty Polaka, tzn. tego, co ona oznacza dla respondentów. Najwięcej, bo ponad połowa osób (53,6%) wskazała na podstawowy walor praktyczny Karty, tzn., że dzięki niej można studiować i pracować w Polsce. Inny praktyczny wymiar dotyczący ułatwienia w uzyskaniu wizy wskazało dodatkowe 2,3%. Natomiast postrzeganie Karty jako dokumentu, który potwierdza przynależność do narodu polskiego, wybrało 44%. Jest to stosunkowo duży procent, choć przeważały wskazania kwestii praktycznych. Nie muszą być one jednak przeciwne wyborowi ideologicznemu, ale взгляд praktyczny został wskazany jako pierwszy wybór. W pytaniu można było wybrać tylko jedną odpowiedź. Możliwe, że inaczej wyglądałyby proporcje, gdyby można było podać więcej odpowiedzi. Dodać należy również, że dla młodych osób częściej ważniejsze są względy praktyczne niż ideologiczne.

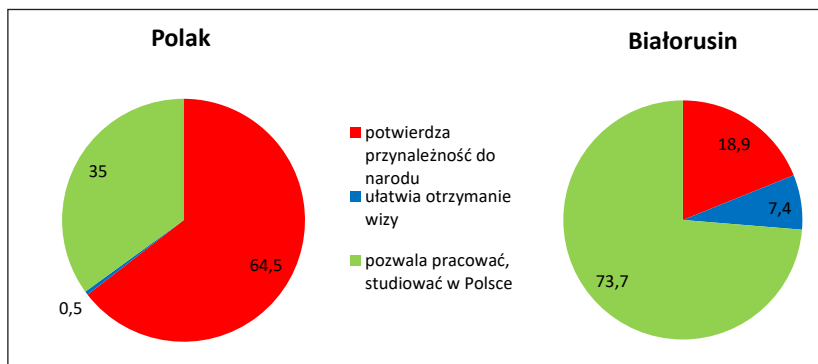
Tabela 2. Czym jest dla Ciebie Karta Polaka? (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi			
	ogółem	Dokument potwierdzający moją przynależność do narodu polskiego	Dokument, który ułatwi mi otrzymanie wizy do Polski	Dokument, który pozwala mi pracować i studiować w Polsce
Ogółem	100,0	44,0	2,3	53,6
Płeć				
kobiety	100,0	43,4	1,8	54,8
mężczyźni	100,0	45,0	3,1	51,8
Karta Polaka				
tak	100,0	63,0	2,4	34,6
nie	100,0	32,6	0	67,4
nie, ale chciałbym uzyskać	100,0	37,7	2,7	59,6
Religia/wyznanie				
katolik	100,0	53,4	2,1	44,5
prawosławny	100,0	30,2	3,1	66,7
niewierzący	100,0	34,7	2,0	63,3
inne	100,0	9,1	0	90,9

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

W przypadku zmiennej płci różnice w deklaracjach były stosunkowo niewielkie. Można jedynie odnotować, że trochę więcej mężczyzn deklaroowało, że Karta Polaka jest dla nich dokumentem potwierdzającym przynależność do narodu polskiego (45% wobec 43,4%). Znacznie większe różnice można zaobserwować, analizując pozostałe powiązania między zmiennymi zamieszczone w tab. 2. i na wykresie 1. Opcję, że Karta jest dokumentem potwierdzającym przynależność do narodu polskiego, wybrało aż 63% osób już ją posiadających, a tylko 32,6% tych, którzy nie wyrażali nią zainteresowania.

Wykres 2. Identyfikacja narodowa a znaczenie Karty Polaka (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Jeszcze większe różnice można zaobserwować w przypadku identyfikacji narodowej. Odpowiedź o charakterze ideowym wskazało aż 64,5% osób deklarujących się jako Polacy, a tylko 18,9% Białorusinów. Trochę mniejsze różnice, choć nadal dość znaczące, były w zestawieniu ze zmienną wyznania/religii. Spośród katolików opcję ideologiczną wskazało 53,4%, zaś spośród prawosławnych – 30,2%. Zasadniczo zatem osoby, które określały się jako nieposiadające Karty Polaka, będące Białorusinami i wyznania prawosławnego, wskazywały w wysokim stopniu opcje praktyczne, w tym przede wszystkim możliwość studiowania i pracy w Polsce (odpowiednio 67,4%; 66,7%; 73,7%). Jednym z ciekawych wyników jest odsetek wskazań opcji „ułatwia otrzymanie wizy” przez Białorusinów: był on wyraźnie wyższy od wszystkich pozostałych kategorii i prawie trzykrotnie wyższy od wyniku dla całej próby (7,4% wobec 2,3%).

Identyfikacja z narodem osób polskiego pochodzenia

Kolejne z pytań, na które respondenci mieli udzielić odpowiedzi, dotyczyło ich identyfikacji z narodem. Do wyboru mieli cztery opcje:

„Polak”, „mam polskie korzenie, ale za Polaka się nie uważam”, „Białorusin” oraz „inna”. Prawie połowa badanych (49,8%) określiła się jako Polak, a dodatkowo ponad jedna czwarta (25,5%) przyznała się do polskich korzeni, choć bez identyfikowania siebie jako Polak. Ponad 20% określiło siebie jako Białorusin, a 4,5% wskazało opcję „inna”.

Tabela 3. Jak określiliby Pan/Pani swoją narodowość? (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi				
	ogółem	Polak	mam polskie korzenie, ale za Polaka się nie uważam	Białorusin	inna
Ogółem	100,0	49,8	25,5	20,2	4,5
Płeć					
kobiety	100,0	47,0	27,2	21,9	3,9
mężczyźni	100,0	53,9	23,0	17,8	5,2
Karta Polaka					
tak	100,0	65,4	24,4	6,3	3,9
nie	100,0	30,4	21,7	37,0	10,9
nie, ale chciałbym uzyskać	100,0	46,1	26,6	23,6	3,7
Religia/wyznanie					
katolik	100,0	65,1	21,0	12,1	1,8
prawosławny	100,0	23,3	31,8	38,0	7,0
niewierzący	100,0	40,8	28,6	22,4	8,2
inne	100,0	9,1	54,5	9,1	27,3

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Wyniki te z jednej strony świadczą o dużym stopniu identyfikacji z narodem i dużej świadomości polskiego pochodzenia, z drugiej, jeśli uwzględniony zostanie fakt, że według założeń zespołu badawczego

wszystkie badane osoby miały mieć polskie korzenie, pokazują one jednak pewną niejednoznaczność w poczuciu przynależności do narodu polskiego wśród osób z polskimi korzeniami na Białorusi. Należy też dodać, że wybór opcji „Białorusin” i „inna” nie musiał oznaczać, że osoba nie ma polskich korzeni, ale to, że podstawowa identyfikacja osoby jest inna – głównie z narodem białoruskim. Na podstawie danych o liczbie innych mniejszości narodowych na Białorusi można domniemywać, że większość osób, które wskazały opcję „inna”, identyfikowała się z narodem rosyjskim. Ponadto, analizując deklaracje przypisania się do narodu polskiego, wypada dodać, że posiadanie polskich korzeni nie oznacza, że dana osoba nie ma korzeni innych narodowości. Istotny wpływ na zadeklarowaną identyfikację może mieć stopień i charakter związania z danym narodem.

Poza własną identyfikacją z danym narodem respondenci mieli możliwość wyrażenia opinii na temat tego, czy Polacy na Białorusi i Polacy w Polsce są członkami tego samego narodu. Jest to interesujące pytanie zwłaszcza w zestawieniu z ich własnym poczuciem przynależności. Chociaż względy obiektywne wydawałyby się wskazywać na jednoznaczną odpowiedź twierdzącą, to jednak w przekonaniu badanych osób już tak nie jest. Przewaga respondentów, którzy odpowiedzieli twierdząco, jest duża, gdyż takiej odpowiedzi udzieliło 86,4% badanych. Niemniej 13,6% odpowiedziało, że nie uważają Polaków na Białorusi i Polaków w Polsce za członków tego samego narodu, co jest stosunkowo znaczącym wynikiem.

Tabela 4. Czy Polacy na Białorusi i Polacy w Polsce są członkami tego samego narodu? (w %)

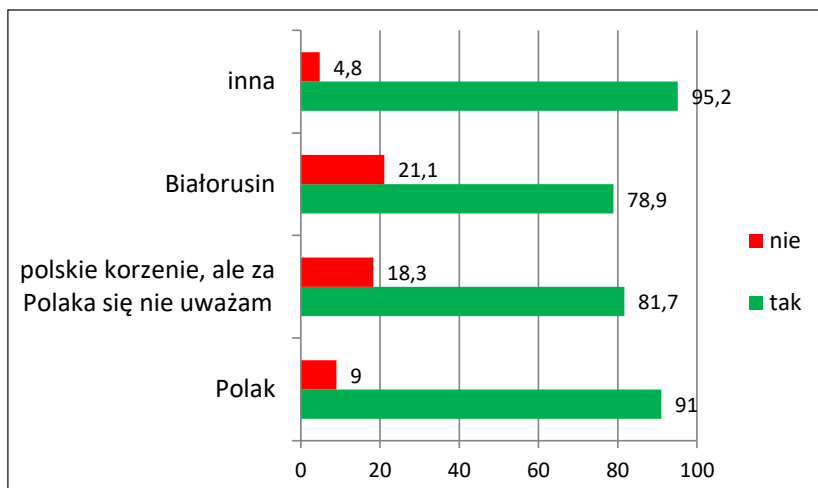
Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi		
	ogółem	tak	nie
Ogółem	100,0	86,4	13,6
Płeć			
kobiety	100,0	84,9	15,1
mężczyźni	100,0	88,5	11,5
Karta Polaka			
tak	100,0	82,7	17,3
nie	100,0	78,3	21,7
nie, ale chciałbym uzyskać	100,0	89,2	10,8
Religia/wyznanie			
katolik	100,0	86,8	13,2
prawosławny	100,0	82,2	17,8
niewierzący	100,0	95,9	4,1
inne	100,0	81,8	18,2

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Częściej odpowiedzi twierdzącej na to pytanie udzielali mężczyźni niż kobiety (88,5% wobec 84,9%), znacznie częściej osoby, które nie mają Karty Polaka, ale chciałyby ją uzyskać, niż te, które nie planują jej nabycia (89,2% wobec 78,3%). W przypadku wyznania/religii katolicy częściej wskazywali odpowiedź pozytywną niż prawosławni (86,8% wobec 82,2%), ale zdecydowanie najczęściej tę opcję wybierały osoby niewierzące (95,9%). Dość duże zróżnicowanie w odpowiedziach na to pytanie widać także w przypadku deklaracji swojej narodowości: określający siebie jako Polacy znacznie częściej wskazywali odpowiedź twierdzącą niż uznający się za Białorusinów (91,0% wobec 78,9%). Z kolei osoby, które zaznaczyły „polskie ko-

zenie”, wybierały odpowiedź twierdzącą poniżej średniej dla całej próby (81,7%).

Wykres 3. Tożsamość Polaków w Polsce i na Białorusi a określenie swojej narodowości (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Wydaje się, że w przypadku Polaków i osób polskiego pochodzenia z Kresów nie jest trudno zrozumieć ich poczucie jedności z Macierzą – Polską. Ich rodziny mieszkają na tych terenach od wieków, czują się u siebie, w swoim ojczyźnie rozumianej jako terytorium (dawniej w granicach Rzeczypospolitej) i pewien kulturowy dorobek związany z polskością. Jest to sytuacja zasadniczo różna od sytuacji polskich emigrantów i ich rodzin w Stanach Zjednoczonych, Francji czy Wielkiej Brytanii, którzy przybyli świadomie do innego kraju, innej rzeczywistości kulturowej, z którą się zapoznawali i integrowali. Warto zauważyć, że choć Polska jest w kręgu kultury zachodniej i od wielu lat należy do Unii Europejskiej, to nadal istnieje wśród Polaków poczucie związku z Europą Wschodnią. Pokazują to chociażby badania TNS OBOP *Pol-*

ska w Europie i w Unii Europejskiej. Respondenci mieli odpowiedzieć na pytanie, czy biorąc pod uwagę całą dotychczasową historię, Polska należy pod względem cywilizacyjnym i kulturowym do Wschodu czy Zachodu Europy. Najczęściej (44%) wybierano odpowiedź, że do obu części Starego Kontynentu. 30% respondentów wskazało, że tylko do Zachodu, a 17% – że tylko do Wschodu Europy¹⁵.

Zrozumienie fenomenu tych kilkunastu procent osób uważających, że Polacy na Białorusi i Polacy w Polsce nie są członkami tego samego narodu, w kontekście uwag wprowadzających oraz opisanych podziałów wśród osób z polskimi korzeniami także nie powinno już być czymś zaskakującym. Procesy depolonizacji, zarówno wymuszane, jak i naturalne, brak w pełni jasnych kryteriów przynależności do danego narodu i różna świadomość narodowa powodują różnice w deklaracjach, które może w innym kontekście byłyby trudne do zrozumienia.

Kryteria przynależności do narodu

Kolejne pytania w kwestionariuszu dotyczyły tego, co decyduje o przynależności do narodu, a co można określić wyznacznikami czy kryteriami tej przynależności. W tych pytaniach można było zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź, co oznacza, że można było wskazać wszystkie czynniki, które według respondenta mają znaczenie. W przypadku pierwszego pytania najczęściej wskazań (62,8%) uzyskało kryterium „znajomość kultury, historii i tradycji danego narodu”, a następnie osobiste przekonanie człowieka (54%). Pozostałe kryteria wskazało już wyraźnie poniżej połowy badanych: posługiwanie się językiem – 30,2%, miejsce urodzenia – 28,9%, a obywatelstwo – 26,6%. Warto zwrócić uwagę, że wśród dwóch kryteriów, które otrzymały najczęściej wskazań, było zarówno kryterium obiektywne (znajomość kultury i historii), jak i subiektywne (osobiste przekonanie).

¹⁵ TNS Polska, *Polska w Europie i w Unii Europejskiej*, 059/09, Warszawa, wrzesień 2009, s. 5-6. Por. też A. Wysocki, *Poczucie tożsamości narodowej Polaków w kontekście zachodnioeuropejskim*, „Opuscula Sociologica” 2017, nr 3 (21), s. 57-77.

Tabela 5. Co decyduje o przynależności do danego narodu? (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi				
	przekonanie człowieka o tym, że jest członkiem danego narodu	miejsce urodzenia	obywatelstwo	posługiwanie się językiem używanym przez dany naród	znajomość kultury, historii i tradycji danego narodu
Ogółem	54,0	28,9	26,6	30,2	62,8
Płeć					
kobiety	53,0	31,2	28,3	32,6	62,4
mężczyźni	55,5	25,7	24,1	26,7	63,4
Karta Polaka					
tak	59,8	26,8	18,1	28,3	61,4
nie	58,7	39,1	28,3	28,3	45,7
nie, ale chciałbym uzyskać	50,8	28,3	30,0	31,3	66,0
Religia/wyznanie					
katolik	56,2	26,0	25,6	27,0	64,8
prawosławny	49,6	34,1	32,6	37,2	60,5
niewierzący	55,1	30,6	18,4	28,6	63,3
inne	45,5	36,4	18,2	36,4	36,4

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

W badaniach, które prowadził TNS Polska od 1988 do 2018 roku na temat społecznych kryteriów polskości, proponowano 10 kryteriów, w tym wszystkie pięć zaproponowane przez zespół przeprowadzający badania z Fundacji „Młode Kresy”. Dla Polaków w Polsce podstawowe kryteria – najczęściej wskazywane – to osobiste przekonanie, znajomość

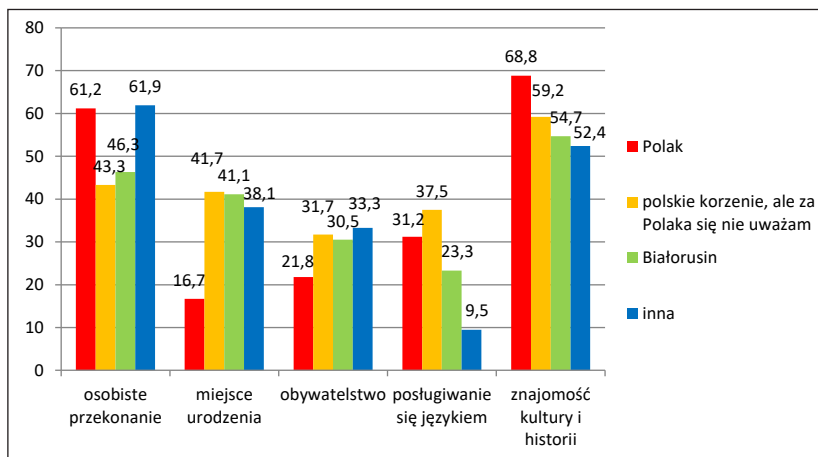
języka i znajomość kultury i historii¹⁶. Dwa z nich pokrywają się z tymi, na które wskazały badania na Białorusi, gdzie mniejsze znaczenie przyznano jedynie znajomości języka polskiego. Biorąc pod uwagę, że znajomość i używanie języka polskiego wśród Polaków na Białorusi nie są rozpowszechnione, taka różnica jest w pełni zrozumiała. Można dodać, że z badań w Polsce wynika, że w okresie od 1988 do 2018 roku wyraźnie spadł odsetek osób, które uznawały znajomość języka za bardzo ważne kryterium (z 60% do 53%), natomiast wzrósł odsetek tych, którzy za bardzo ważne uznali znajomość kultury i historii kraju (z 34% do 41%)¹⁷. Analizując przekonania Polaków na Białorusi, można zauważyć, że, z różnych przyczyn jakiś element z uniwersum kulturowego narodu może tracić na znaczeniu bądź nie być obecny w podstawowym kanonie dla danej grupy. Przypomnieć wypada również fakt, że Polacy na tych terenach często nie używali języka polskiego także wówczas, gdy były one w granicach Rzeczypospolitej, co zostało zaznaczone w rozdziale wprowadzającym.

Przekonanie, że język jest ważnym kryterium przynależności do narodu, rzadziej wyrażali mężczyźni niż kobiety (26,7% wobec 32,6%), katolicy niż prawosławni (27% wobec 37,2%). W przypadku kryterium dotyczącego znajomości kultury i historii różnice ze względu na płeć czy wyznanie (poza kategorią „inne”) były niewielkie, natomiast dość istotna różnica w deklaracjach dotyczyła posiadających Kartę Polaka i niemających jej (bez zamiaru uzyskania). Kryterium to jako ważne zaznaczyło 61,4% pierwszych i 45,7% drugich. Kryterium subiektywne (osobiste przekonanie) częściej wybierali katolicy i niewierzący niż prawosławni (56,2% i 55,1% wobec 49,6%). Z kolei miejsce urodzenia jako kryterium było ważniejsze dla prawosławnych niż katolików (34,1% wobec 26,0%) oraz dla kobiet niż dla mężczyzn (31,2% wobec 25,7%). Podobnie kształtował się odsetek osób dotyczący kryterium obywatelstwa: było ono ważne dla 32,6% prawosławnych i 25,6% katolików oraz 28,3% kobiet i 24,1% mężczyzn.

¹⁶ TNS Polska/Kantar Public, *Spoleczne kryteria polskości*, Warszawa, listopad 2018, s. 12. Por. TNS Polska, *Spoleczne kryteria polskości 1988-1998-2008*, K.61/08, Warszawa, październik 2008.

¹⁷ TNS Polska/Kantar Public, *Spoleczne kryteria polskości*, s. 13.

Wykres 4. Kryteria narodowości a określenie własnej narodowości (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Najbardziej znaczące różnice w ocenie kryteriów przynależności do narodu ujawniły się jednak przy uwzględnieniu zmiennej „określenie własnej narodowości”. Kryterium osobistych przekonań wskazało 61,2% Polaków i 61,9% tych, którzy wybrali odpowiedź „inna”, oraz 46,3% Białorusinów i 43,3% osób z polskimi korzeniami, ale nieuznających się za Polaków. Zasadniczo można zauważyć różnice między deklarującymi się jako Polacy a deklarującymi się jako Białorusini i mającymi polskie korzenie, ale nieuznającymi się za Polaków. W przypadku dwóch ostatnich grup większa rozbieżność występuje tylko w odniesieniu do języka. Poza osobistym przekonaniem Polacy wyraźnie górowali w ocenie kryterium znajomości kultury i historii (68,8% wskazań wobec 59,2% i 54,7%), natomiast wyraźnie mniejszy odsetek Polaków wskazywał na znaczenie kryterium miejsca urodzenia (tu największa różnica: 16,7% wobec 41,1% i 41,7%) oraz obywatelstwa (21,8% wobec 30,5% i 31,7%). Jeśli chodzi o język, to najmniejsze znaczenie miał on dla osób, które wybrały opcję „inna” (9,5%), a największe dla mających polskie korzenie, ale nieuznających się za Polaków (37,5%).

Drugie z pytań w tej sekcji związanej w kryteriami przynależności do narodu brzmiało: „Jeśli uważa się Pan/Pani za Polaka – to dlaczego?”. Tak sformułowane pytanie powinno być w zasadzie zadane jedynie tym, którzy wybrali narodowość polską w pytaniu dotyczącym określenia swojej narodowości, jednak w kwestionariuszu ankiety nie było przygotowanego i oznaczonego odpowiedniego przejścia do kolejnego pytania dla osób, które nie określiły się jako Polacy, dlatego odpowiedzi na to pytanie udzielili wszyscy respondenci. W tym pytaniu, podobnie jak w poprzednim, można było zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź. Wobec pytania poprzedniego dotyczącego kryteriów przynależności do narodu to pytanie ma bardziej osobisty i, wydaje się, że, bardziej subiektywny charakter, choć właśnie głównie w odniesieniu do osób deklarujących się jako Polacy. Spośród pięciu zaproponowanych tu kryteriów tylko jeden nie był uwzględniony w społecznych kryteriach polskości w badaniach TNS Polska¹⁸, ale być nie mógł, gdyż chodzi o posiadanie Karty Polaka. Natomiast znajomość języka wymieniona w badaniach TNS i w poprzednim pytaniu („posługiwanie się językiem”) w tym pytaniu została rozbita na dwa kryteria: „mówię po polsku” i „rozumiem język polski”, co jest istotne w kontekście mniejszości polskiej za granicą i dało interesujące wyniki.

¹⁸ Por. TNS Polska/Kantar Public, *Spoleczne kryteria polskości*, s. 4.

Tabela 6. Jeśli uważa się Pan/Pani za Polaka, to dlaczego? (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi					
	mam polskich przodków	chodzę do kościoła/ moja rodzina chodzi do kościoła	mówię po polsku	rozumiem język polski	posiadam Kartę Polaka	inne
Ogółem	82,6	40,6	28,9	68,6	16,6	2,6
Płeć						
kobiety	83,9	39,4	29,0	68,8	17,2	b.d.
mężczyźni	80,6	42,4	28,8	68,1	15,7	b.d.
Karta Polaka						
tak	90,6	30,7	46,5	59,8	60,6	b.d.
nie	67,4	39,1	23,9	67,4	0	b.d.
nie, ale chciałbym uzyskać	81,5	45,1	22,2	72,4	1,0	b.d.
Religia/wyznanie						
katolik	89,3	63,4	28,1	68,7	16,4	b.d.
prawosławny	65,9	6,2	34,1	73,6	16,3	b.d.
niewierzący	87,8	10,2	24,5	65,3	28,6	b.d.
inne	81,8	9,1	9,1	18,1	0	b.d.

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

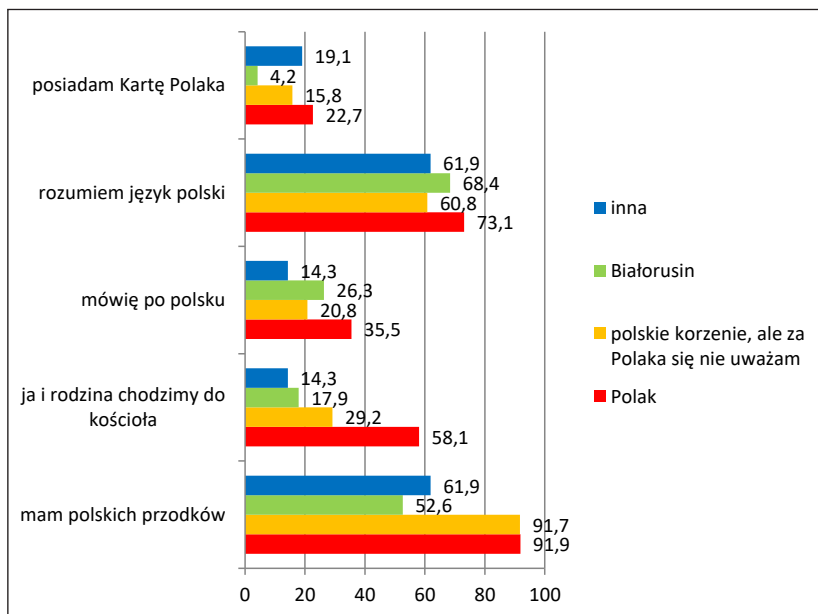
Zdecydowanie najwyższy odsetek respondentów (82,6%) zadeklarował jako kryterium ich polskości posiadanie polskich przodków, a następnie rozumienie języka polskiego (68,6%). Widać tu znaczenie rozróżnienia, którego dokonano, dotyczące znajomości języka, gdyż z kolei mówienie po polsku wybrało jako kryterium stosunkowo niewiele osób – 28,9%. Jest to kolejne potwierdzenie nie najlepszej znajomości języka polskiego wśród Polaków na Białorusi i nieuznawania

jego czynnego używania za konieczne kryterium polskości, choć samo rozumienie języka było ważne dla ponad dwóch trzecich badanych. Kolejnym wskazanym kryterium było uczęszczanie (własne i rodziny) do kościoła, które wybrało 40,6% respondentów. Jest to kryterium, które lokuje się pomiędzy najwyżej i najsłabiej ocenianymi, ale, zważywszy na fakt, że oceniali je zarówno katolicy, prawosławni, jak i niewierzący, należy uznać, że jest to wynik znaczący. Choć sytuacja nie jest w pełni analogiczna do tej w Polsce, to można jednak odwołać się do podobieństw znaczenia Kościoła katolickiego w życiu Polaków w Polsce i Polaków na Białorusi – był on w czasie wielu zmian historycznych ważnym gwarantem tożsamości narodowej¹⁹. Wnioskowanie takie przede wszystkim w stosunku do Kościoła katolickiego nie oznacza braku znaczenia Kościoła prawosławnego, ale wynika z wcześniejszych danych dotyczących wyznania i narodowości badanych osób.

Z proponowanych kryteriów najniżej ocenione zostało posiadanie Karty Polaka – 16,6% wskazań. Warto przypomnieć, że niewiele ponad jedna czwarta badanych miała tę Kartę. Należy przypuszczać, że jeśli ktoś czuł się Polakiem, a nie miał Karty, nie wskazywał tego kryterium jako ważnego czy niezbędnego. Ponadto, jak to już podkreślono, Karta ma z założenia charakter pewnego dodatkowego i nieobligatoryjnego potwierdzenia przynależności do narodu. Jeśli chodzi o opcję „inne”, którą wybrało 2,6% respondentów, to zawierała ona również możliwość dodania własnej odpowiedzi. Niektóre przykłady odpowiedzi, które zostały wpisane przez badanych, potwierdzają, że na pytanie odpowiadały także osoby nieuznające się za Polaków: „Białorusin”, „nie-Polak”, „nie uważam siebie za Polaka”. Jednakże można też pokazać interesujące przykłady odpowiedzi ze strony Polaków, które uzupełniają wymienione w pytaniu opcje: „od dzieciństwa rozmawialiśmy o polskiej kulturze”, „kocham Polskę, jej kulturę i tradycję, chcę tam mieszkać”, „bardzo lubię język i ludzi”.

¹⁹ Por. S. Mandes, *Religia i naród...*, s. 173-174.

Wykres 5. Kryteria polskości a określenie narodowości (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Ze względu na to, że w pytaniu nie dokonano wyłączenia osób nieuznających się za Polaków, szczególnie ważna jest analiza skrzyżowania odpowiedzi do tego pytania ze zmienną „określenie swojej narodowości”. Tak jak w przypadku poprzedniego pytania można dostrzec istotne różnice w rozkładzie odpowiedzi ze względu na różne kategorie osób, choć rozkład różnic nie do końca pokrywa się w obu pytaniach. Uwzględniając podstawową treść pytania, najbardziej interesujące są odpowiedzi, jakie udzieliły osoby deklarujące się jako Polacy.

Na wykresie 4. można zauważyć, że we wszystkich opcjach odpowiedzi odsetek wskazań ze strony Polaków był najwyższy. W niektórych przypadkach te różnice były bardzo duże, natomiast najmniejsze rozbieżności w odpowiedziach odnotowano w opcji „rozumiem język polski”. Była tu największa zgodność, a wyniki z wszystkich czterech

kategorii mieściły się w przedziale 60,8-73,1%. Stosunkowo nieduże różnice, choć na niższym poziomie, wystąpiły w przypadku opcji „mówię po polsku”, zwłaszcza uwzględniając trzy podstawowe – najliczniejsze kategorie (poza „inna”). Interesujące jest, że w obu opcjach dotyczących języka można odnotować zbliżony rozkład odpowiedzi dla Polaków i Białorusinów (zwłaszcza przy rozumieniu), a większą różnicę między Polakami a osobami z polskimi korzeniami nieuznającymi się za Polaków.

W pozostałych opcjach można natomiast zauważyć większą zgodność Polaków i osób z polskimi korzeniami w stosunku do Białorusinów i do pozostałych osób. Największa zgodność tych dwóch kategorii i zarazem najwyższy odsetek wskazań dotyczyły posiadania polskich przodków (91,9% i 91,7%), co uwzględniając same określenia kategorii, jest czymś naturalnym. Różnica w stosunku do Białorusinów jest bliska 40%. W przypadku Karty Polaka odsetek wskazań przez Polaków wyniósł 22,7%, osób z polskimi korzeniami – 15,8%, a Białorusinów – tylko 4,2%. Opcja uczęszczania do kościoła najbardziej różnicuje Polaków od wszystkich pozostałych kategorii: dwukrotnie więcej wskazań od kolejnej kategorii osób z polskimi korzeniami (58,1% i 29,2%) i ponad trzykrotnie więcej w stosunku do Białorusinów (17,9%). Wynik ten potwierdza wcześniejszą uwagę z rozkładu ogólnego dotyczącą znaczenia Kościoła katolickiego w identyfikacji narodowej Polaków na Białorusi.

Podsumowanie

W identyfikacji z danym narodem znaczenie odgrywają zarówno czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne. W ostatnich latach Polacy i osoby polskiego pochodzenia na Białorusi otrzymały możliwość uzyskania Karty Polaka – dodatkowego dokumentu potwierdzającego ich przynależność do narodu. Z przeprowadzonych badań wśród młodych Polaków na Białorusi wynika, że ponad jedna czwarta (27%) z nich już ma Kartę, a zainteresowanych jej uzyskaniem jest kolejne 63,2%. Wskazuje to na dość jednoznaczną – pozytywną – ocenę tego dodatkowego instrumentu identyfikacji wśród badanych osób.

Niemniej należy zauważyć, że zainteresowanie Kartą łączy się nie tylko z potrzebą potwierdzenia swej identyfikacji narodowej, ale także, w dużym stopniu, z praktycznymi korzyściami, jakie daje jej posiadanie. W tym względzie należy zauważyć znaczące różnice w postrzeganiu podstawowego znaczenia tego dokumentu między osobami, które deklarowały się jako Polacy, osoby z polskimi korzeniami i Białorusini, czy jako katolicy, prawosławni i niewierzący. Bardziej praktycznie do posiadania Karty podchodziły osoby z polskimi korzeniami i Białorusini oraz prawosławni i niewierzący, natomiast większość Polaków (64,5%) i katolików (53,4%) traktowało ją przede wszystkim jako wyraz przynależności do narodu.

Jeśli chodzi o kryteria przynależności do narodu, dla prawosławnych i Białorusinów (a także kobiet, gdyż w próbie badawczej to kobiety częściej deklarowały się jako prawosławne i Białorusinki) większe znaczenie miały kryteria zewnętrzne, obiektywne, jak obywatelstwo, miejsce urodzenia czy język, niż subiektywne (osobiste przekonanie). Jedynym kryterium obiektywnym, w którym przeważali katolicy, była znajomość kultury i historii. Z kolei Polacy przeważali we wskazaniach znajomości kultury i historii oraz posługiwania się językiem. Wyniki te dają pewien obraz sytuacji mniejszości narodowej i wyznaniowej – tu polskiej i katolickiej na Białorusi w stosunku do większości – prawosławnych Białorusinów, nawet jeśli mają oni polskie korzenie.

Dla Polaków mieszkających na Białorusi ich osobista identyfikacja z polskością opiera się przede wszystkim na posiadaniu z polskich przodków (91,9%), rozumieniu języka polskiego (73,1%) i związku z wiarą katolicką (58,1%). W mniejszym stopniu liczą się również umiejętność mówienia po polsku (35,5%) oraz posiadanie Karty Polaka (22,7%). Wszystkie te kryteria mają jednak większe znaczenie niż dla pozostałych kategorii, w tym dla osób z polskimi korzeniami, ale nieuznającymi się za Polaków oraz dla Białorusinów.

Bibliografia

Alvarado E., *Citizenship vs Nationality: drawing the fundamental border with law and etymology*, Master of Advanced International Studies, Universität Wien 2016.

- Bokszkański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- CBOS, *15 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, Komunikat z badań nr 59/2019, Warszawa, kwiecień 2019.
- CBOS, *Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, Komunikat z badań BS/84/2005, Warszawa 2005.
- CBOS, *Tożsamość narodowa i postrzeganie praw mniejszości narodowych i etnicznych*, Komunikat z badań nr 106/2015, Warszawa 2015.
- Hildebrandt-Wypych D., *Kulturnation kontra Verfassungsnation – historyczny spór wokół obywatelstwa i narodowości w Niemczech*, „Studia Edukacyjne” 2016, nr 40, s. 69-88.
- Kierznowski Ł., *Wielokrotne obywatelstwo i pozycja multiobywatela w prawie polskim*, w: M. Perkowski, W. Zoń (red.), *Umiejdzynarodowienie krajowego obrotu prawnego*, t. 1, Prawo i Partnerstwo, Białystok 2016, s. 139-150.
- Kłoskowska A., *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1 (36), s. 131-141.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1996.
- Palczyński T., *Socjologia tożsamości*, Wydawnictwo Krakowskiej Szkoły Wyższej, Kraków 2008.
- Rada Europy, *European Convention on Nationality*, Strasbourg, 6.11.1997, ETS nr 166, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=166&CM=1&CL=ENG> (27.01.2021).
- Mandes S., *Religia i naród: powikłane związki religii i nacjonalizmu*, w: A. Jasińska-Kania (red.), *Wartości i zmiany. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, Scholar, Warszawa 2012, s. 165-190.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Rządowy program współpracy z Polonią i Polakami za granicą w latach 2015-2020*, lipiec 2015, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/rzadowy-program-wspolprac-z-polonia-i-polakami-za-granica-w-latach-2015-2020> (15.01.2021).
- Национальный статистический комитет Республики Беларусь (Белстат), *Национальный состав населения Республики Беларусь. 4-30 октября 2019 г. Перепись*, Минск 2020, https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_bulletin/index_18089/ (10.01.2021).
- Ścigaj P., *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012.
- TNS Polska, *Polska w Europie i w Unii Europejskiej*, 059/09, Warszawa, wrzesień 2009.

- TNS Polska, *Spoleczne kryteria polskosci 1988-1998-2008*, K.61/08, Warszawa, październik 2008.
- TNS Polska/Kantar Public, *Spoleczne kryteria polskosci*, Warszawa, listopad 2018.
- Unia Europejska, *Dyrektywa 2004/38/WE w sprawie prawa obywateli UE i ich rodzin do swobodnego przemieszczania sie i pobytu w UE*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex:32004L0038R%2801%29> (29.01.2021).
- Unia Europejska, *Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, „Dziennik Urzędowy UE”, C83, t. 53, 30 marca 2010.
- Ustawa o Karcie Polaka z 7 września 2007 r., tekst jednolity z 19 lipca 2019 r., Dz.U. 2019 poz. 1598.
- Waszczyńska K., *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2014, nr 6, s. 48-73.
- Wysocki A., *Poczucie tożsamości narodowej Polaków w kontekście zachodnioeuropejskim*, „Opuscula Sociologica” 2017, nr 3 (21), s. 57-77.

Funkcjonowanie i istota polskich organizacji na Białorusi w opiniach respondentów – rola inicjatyw lokalnych

Truizmem jest twierdzenie o rozproszeniu (diasporze) Polaków w świecie. Różne zdarzenia historyczne (np. wojny i wynikająca z nich zmiana granic, zsyłki, deportacje), a także migracje ekonomiczne spowodowały, że współcześnie ok. 18-20 mln osób uważających się za Polaków żyje poza granicami Rzeczypospolitej¹. Aczkolwiek różne są oszacowania co do rzeczywistej liczby osób deklarujących się jako Polacy oraz akcentujących swoje przywiązanie do polskości, to jednak przedstawiona skala pokazuje też pewien potencjał rozwoju i możliwość krzewienia polskiej kultury poza granicami ojczyzny, niekiedy w skrajnie niekorzystnych warunkach politycznych.

Do najbardziej rozpoznawalnych środowisk polskich należą Polacy mieszkający na Białorusi, uznawani za potomków tych, którzy byli obywatelami polskimi w dwudziestoleciu międzywojennym, kiedy część zachodnich terenów współczesnej Białorusi wchodziła w skład II Rzeczypospolitej. Można też w tym kontekście wspomnieć o historycznej „polskości” tych ziem, spolonizowaniu ludności tam mieszkającej. Jednocześnie należy zauważyć, że Polacy mieszkający od pokoleń na ziemiach współczesnej Białorusi nie stanowią Polonii *sensu stricto*, gdyż ich miejsce pobytu nie zostało wymuszone migracjami.

Współcześnie w Polsce nadal tematyka „Kresów” stanowi pole do żywych dyskusji i licznych polemik, co widać chociażby po wyrażanym żalu za utraconą Wileńszczyzną czy też Lwowem, ale także pozostającymi między nimi ziemiąmi, które dziś leżą na terenie Białorusi

¹ GUS, *Sytuacja demograficzna Polski do 2019 r. Migracje zagraniczne ludności w latach 2000-2019*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2020, s. 96; dane pochodzące z rządowego serwisu gov.pl – *Polonia i Polacy za granicą – Historia*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/polonia/historia> (11.01.2021).

(np. Grodno, Lida). Dość powiedzieć, że te rejony obecne są w polskim dziedzictwie, np. ziemia nowogródzka jako miejsce urodzenia Adama Mickiewicza czy ziemia wileńska z pochodzącym stamtąd Józefem Piłsudskim. Historyczna polska tożsamość części współczesnej Białorusi nie tylko wywołuje nostalgię, ale także wyzwala działania na rzecz zachowania polskości, głównie przez powołane w tym celu organizacje kultywujące znaczenie „małej ojczyzny”.

Dodatkowym argumentem wzmagającym dyskusje o kresach jest niestabilna sytuacja polityczna, zarówno na Białorusi (dyktatura Aleksandra Łukaszenki), jak i na Ukrainie (konflikt militarny z Federacją Rosyjską o Krym i wschodnie ziemie, w tym obwody: Ługański i Doniecki). W tym kontekście niezwykle ciekawie przedstawia się działalność polskich organizacji na Białorusi, będąca upostaciowieniem działań oddolnych, wpływających na krzewienie polskości (języka, elementów etosu, wiedzy i kapitałów kulturowych, tożsamości tych ziem). Z jednej strony można bowiem wyróżnić dynamiczną sytuację międzynarodową, z drugiej zaś pewne „okrzepnięcie” tej właśnie zbiorowości polskiej, od lat zamieszkującej w małej ojczyźnie, dawnych Kresach i ziemiach uznawanych za polskie, a obecnie wchodzących w skład państwowości białoruskiej.

Instytucjonalny i pragmatyczny rys organizacji w kontekście socjologicznym

Literatura dotycząca zagadnień socjologii organizacji jest dosyć bogata, można tutaj przywołać klasyczne studia np. Fredericka Taylora i Eltona Mayo². Zainteresowanie organizacjami w socjologii wynika przede wszystkim z ich cech systemowości, ale także współdziałania, kolektywnych praktyk ukierunkowanych na osiągnięcie zakładanego celu przy odwołaniu się do funkcjonalności całej inicjatywy. Przykładem może być klasyczne studium Roberta K. Merton, który opisywał

² E. Masłyk-Musiał, *Spoleczeństwo i organizacje. Socjologia organizacji i zarządzania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999, za: A. Kołodziej-Durnaś, *Wymobraznia socjologiczna i misja socjologii organizacji*, „Opuscula Sociologica” 2016, nr 2, s. 109-110.

układ wzajemnie na siebie oddziałujący – technologię, zasoby ludzkie, a także kadry zarządzające oraz nadzorujące³.

Organizacje jako takie stanowią podstawę zinstytucjonalizowanych działań w wielu dziedzinach współczesnego społeczeństwa. W literaturze przedmiotu organizację definiuje się poprzez: zależności, racjonalizację, funkcjonalne wzory działania, które następnie konstytuują więzi społeczne, cele i wartości oraz normy i sankcje, spójność organizacji, przywództwo, rodzaj zorganizowania, podział zadań oraz strukturę komunikacyjną związaną ze służbową nadrzędnością oraz podległością. Podstawową funkcją tak opisaną organizacji jest sprawne zarządzanie pewnym zasobem – zarówno ludzkim, jak i fizycznym⁴. Widać wyraźnie dążenie organizacji do jak najbardziej funkcjonalnego – efektywnego sposobu zarządzania danym zasobem, który powinno się pomnażać, dzięki temu sama organizacja może się rozwijać, realizując cele, dla których została stworzona.

Głównym rysem działalności organizacyjnej jest pragmatyka działania, jaką można wyodrębnić praktycznie w każdej inicjatywie. Prakseologiczne racje będą zatem tym argumentem, który rozstrzyga w dużej mierze zasadność ich powstania. „Tworzenie organizacji rzadko jest celem samym w sobie. Są one narzędziem tworzonym po to, aby można było osiągnąć inne cele. Znajduje to odzwierciedlenie w pochodzeniu słowa «organizacja», które wywodzi się od greckiego słowa *organon*, oznaczającego narzędzie lub przyrząd. Nic więc dziwnego, że podstawowymi pojęciami związanymi z organizacją stały się zadania, cele, zmierzanie do celu”⁵. Można zatem powiedzieć, że organizacje usprawniają codzienną działalność człowieka przy wielopłaszczyznowej przemianie materii, stanowią odzwierciedlenie pewnej kultury pracy. Celowość zaś sprawia, że zbiorowe działanie kanalizują się w konkretnym wymiarze – efektu czy też dzieła spajającego daną instytucję czy także grupę społeczną⁶. Organizacja jest zatem tworem

³ R.K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna* (tł. E. Morawska, J. Werenstein-Żuławski), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 598-599.

⁴ L.H. Haber, *Organizacja formalna i nieformalna*, w: W. Kwaśniewicz (red.), *Encyklopedia Socjologii*, t. 3 (O-R), Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, s. 22-26.

⁵ G. Morgan, *Obrazy organizacji* (tł. Z. Wiankowska-Ładyka), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 21.

⁶ K. Doktor, *Socjologia organizacji: szkoły i kierunki badawcze*, w: W. Morawski (red.), *Organizacje. Socjologia struktur, procesów, ról*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976, s. 21.

ukierunkowanym na efektywność i zmianę jakiejkolwiek materii pod kątem potrzeb człowieka.

Trudno zatem nie oprzeć się wrażeniu, że organizacje, oparte na instytucjonalnej systemowości oraz racjonalności, są przede wszystkim konstruktami społecznymi, kształtującymi warunki dla swojego działania⁷. Tym samym jako twory skonstruowane będą odzwierciedlać pewne abstrakcyjne założenia, ale z drugiej strony konstruktywizm leżący u podstaw tworzenia organizacji pozwala na bardziej adekwatne do potrzeb wykorzystanie materii, wprowadzanie ogólnego pojęcia rozwoju oraz zmiany społecznej jako takiej.

W pragmatyce działania organizacji bardzo ważną rolę spełniają wzajemne oddziaływania struktur, które stanowią dla siebie pewien wzorzec odniesienia. Struktury te muszą być jednakże złożone ze świadomych celu istnienia organizacji członków, gotowych do realizacji wyznaczonych zadań. „Działania organizacyjne obejmują splot czynności realizujący wcześniej wyznaczony organizacyjnie cel, przy zaangażowaniu motywów i tożsamości aktorów będących podmiotami tych czynności. Splot czynności może być tutaj nazwany pracą, z tym, że należy pamiętać, iż najczęściej jest ona obudowana przepisami i normami organizacyjnymi”⁸. Organizacja jest tym silniejsza, im wyższa jest motywacja jej członków do angażowania się w działania tej struktury, jej trwania i rozwoju. Widać tutaj również silnie zaznaczoną procesualność w działaniu organizacji, jako struktury nie tylko formalnej, ale także wyrażającej sens swojego istnienia w praktyce.

We współczesnym ujęciu organizacjom nader często przypisuje się cechy biurokratyczne, podkreślając takie odniesienia, jak depersonalizacja czy racjonalizacja, wynikające po części z wymogów środowiskowych. Takie ujęcie widoczne jest w klasycznych studiach Maxa Webera⁹

⁷ M. Pawlak, L. Srokowski, *Instytucje i organizacje. Przekraczanie paradygmatów w badaniach nad organizacjami*, w: ciż (red.), *Pomiędzy i wewnątrz. Instytucje, organizacje i ich działania*, IPSiR UW, Warszawa 2014, s. 17.

⁸ K.T. Konecki, *Procesualne ujęcie organizacji. Organizacje, struktury, procesy i tożsamości*, w: K.T. Konecki, P. Chomczyński (red.), *Zarządzanie organizacjami. Organizacja jako proces*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 8.

⁹ M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo* (tł. D. Lachowska), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 161-168.

oraz Michela Croziera¹⁰. Co ważne, dynamika „odhumanizowania” organizacji wynika przede wszystkim z konieczności zachowania jej cechy fundamentalnej, czyli sprawności w wyznaczaniu i nadzorowaniu określonych przedsięwzięć, zachowania zarówno planu pracy, jak i efektów końcowych.

Poprzez wielość odniesień społecznych, psychologicznych oraz technologicznych postuluje się, aby organizacje w ramach systemów instytucjonalnych badać możliwie szeroko – interdyscyplinarnie, gdyż dopiero takie podejście pozwala na prawdziwą diagnozę imperatywnego działania organizacji – jako zintegrowanych reguł, programów, przepisów i form działania w danym kontekście¹¹. Wielość odniesień organizacji niejako automatycznie ukazuje ich potęgę we współczesnym społeczeństwie, cały czas zmierzającym do osiągnięcia organizacyjnego optimum w oparciu o wykorzystanie nowych technologii, jak również reguł stratyfikacyjnych. Takie wielopostaciowe ujęcie organizacji ujmowane jest m.in. w koncepcji kultur organizacyjnych, o których pisał chociażby Geert Hofstede z zespołem¹². Kulture organizacyjne rzutują bezpośrednio na istotę i kierunek rozwoju pracy ludzkiej, a zatem podstawy funkcjonowania rynku i w ogóle całego systemu stratyfikacyjnego.

Organizacje jako takie, będące pewnym przykładem uporządkowanych zbiorów społecznych, stanowią przedmiot badań różnych nauk – m.in. psychologii czy socjologii. W ujęciu społecznym najważniejsze w organizacjach są, oprócz wyróżnienia celów i działań, także grupy społeczne, ich rola, kształt i wpływ na decyzyjność, także konglomerat pozycji i ról społecznych wpływających na kierowanie i obraz konkretnej organizacji¹³. Takie konfiguracje szczególnie dobrze obserwowalne są w organizacjach trwałych, o długim czasie trwania, historycznie zakotwiczonych w środowiskach, w których od dawna funkcjonują.

¹⁰ M. Crozier, *Biurokracja. Anatomia zjawiska* (tł. S. Łypacewicz), PWE, Warszawa 1967, s. 20; za: M. Cichoracki, *Instytucje i ich biurokratyzacja – próba rekonstrukcji pewnych hipotez*, „Principia” 2013, nr LVII-LVIII, s. 304.

¹¹ J. Krężlewski, „*Nauki o organizacji*” a socjologia, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1984, r. XLVI, z. 3, s. 264.

¹² G. Hofstede, G.J. Hofstede, M. Minkov, *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu* (tł. M. Durska), PWE, Warszawa 2011.

¹³ F. Michoń, *Organizacja i kierowanie w przedsiębiorstwie. W świetle socjologii i psychologii pracy*, Książka i Wiedza, Warszawa 1981, s. 12.

Teoretyczne przedstawienie istoty organizacji jest pewnym punktem zaczepienia do omówienia działalności polskich organizacji na Białorusi, następnie skonfrontowania teorii i wiedzy ze źródeł z zastanych z empirycznymi wynikami badania socjologicznego, prezentującego rzeczywiste odniesienia respondentów do charakteru działalności polskich organizacji. Można to potraktować również jako sprawdzian trafności ich działań, umiejętności dostosowania się do oczekiwań mniejszości polskiej, ale też wszystkich osób, które poprzez ciekawość i atrakcyjność mogą przyłączyć się do działań organizacyjnych.

Rys historyczny działalności polskich organizacji na Białorusi

Pierwsze polskie organizacje na terenie współczesnej Białorusi zaczęły powstawać jeszcze w końcowym etapie istnienia Związku Radzieckiego, kiedy to polska tożsamość mogła być w pełni ujawniona i nie niosła za sobą przykrych konsekwencji sowietyzacji i wynarodowienia. Narody uwalniające się z uścisku ZSRR bardzo szybko wkroczyły na ścieżkę oddolnych procesów organizacyjnych, czego przykładem mogą być chociażby wydarzenia na ziemiach białoruskich. „Pierwszym zwiastunem polskiego odrodzenia na Białorusi był utworzony 17 maja 1987 roku Klub Miłośników Kultury Polskiej w Lidzie. [...] Lata 1987-1988 symbolizowały burzliwy okres gorbaczowowskiej przebudowy, kiedy na fali jawności i demokratyzacji budziło się i zaczęło upominać się o swoje prawa wiele mniejszości, w tym również Polacy rozproszeni na terenie całego ZSRR. Pewne oznaki przebudzenia, ale wciąż bardzo słabe, zrodziły się wśród Polaków białoruskich. Przykładem takiego przebudzenia może być, oprócz Lidy, walka mieszkańców wsi Łosośna, Sonicze i miasteczka Sopoćkinie rejonu grodzieńskiego wiosną i latem 1988 roku o wprowadzenie do szkół języka polskiego. Na początku roku 1988 powstał Klub Miłośników Mowy Polskiej i Kultury w Baranowiczach”¹⁴. Widać więc, że budzenie narodowej świadomości rozpoczęło się od inicjowania raczej lokal-

¹⁴ T. Gawin, *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988-2005*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2010, s. 91.

nych inicjatyw, zlokalizowanych na terenach, gdzie istniały wcześniej silne wpływy np. Armii Krajowej i prowadzonej przez niej działalności niepodległościowej. Jak akcentuje Tadeusz Gawin, takim rejonem była przede wszystkim Grodzieńszczyzna¹⁵, czyli obecne ziemie białoruskie usytuowane najbliżej granic RP.

Działalność polskich inicjatyw, związana z istnieniem dość znacznego skupiska Polaków na tym terenie, opiera się na historycznym i społecznym dziedzictwie, jakie istnieje na współczesnej Białorusi. Dziedzictwo to odnosi się również do pojmowania polskości jako cechy kulturowej. „Od wieków kultura polska zajmowała silną pozycję na obszarze dawnych północno-wschodnich prowincji Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jej oddziaływaniu uległy elity: szlachta i mieszczaństwo. W nowszych czasach grupy te przekształciły się w inteligencję i ziemiaństwo. [...] Elity przyciągnęły część miejscowych mas ludowych do polskości, te drugie, dzięki potencjałowi demograficznemu, uratowały kulturę polską na tym obszarze przed ekspansją nowych kultur narodowych. W wyniku interakcji pomiędzy tymi dwoma społecznościami, na obszarze, gdzie początkowo kultura polska miała jedynie elitarny charakter, w charakterystycznych warunkach pogranicza bałtycko-wschodniosłowiańskiego ukształtował się zwarty obszar zamieszkiwany przez ludzi uważających się za Polaków”¹⁶. Takie uwarunkowania polonizacji – poprzez atrakcyjność kultury polskiej dla ludów autochtonicznych – spowodowały dalsze „umacnianie się” Polaków na tym obszarze, którego nie powstrzymały nawet przymusowe procesy sowietyzacji czy bardziej współcześnie – białorutenizacji, prowadzone przez opresyjne władze. Depolonizacja była zresztą celowym działaniem, obliczonym na wynarodowienie i wprowadzenie ideału człowieka sowieckiego, bez narodowych i kulturowych odwołań do rdzennych tożsamości¹⁷

Pragmatyka powstawania organizacji polskich na Białorusi, oprócz bliskości terytorialnej z ziemiami polskimi, oparta jest również na populacyjnym wymiarze – liczbie osób pochodzenia polskiego zamieszkujących

¹⁵ Tamże, s. 92.

¹⁶ M. Kowalski, *Ludność polska w wieloetnicznych regionach Litwy, Łotwy i Białorusi*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2013, nr 2, s. 212-213.

¹⁷ T. Gawin, *Polacy w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Sowieckiej 1986-1991. Wybrane aspekty*, „Polityka i Społeczeństwo” 2014, nr 1 (12), s. 18.

dane obszary. Widać to wyraźnie w przybliżonych danych statystycznych. „Na terytorium Białorusi ludność polska jest rozmieszczona nierównomiernie. Największym skupiskiem Polaków nadal pozostaje Grodzieńszczyzna – 230,8 tys. (21,5%) [...]. Grodno zamieszkuje 64,6 tys. Polaków, co stanowi 19,7% mieszkańców miasta. W województwie mińskim mieszka 17,9 tys. (1,2%) Polaków, w brzeskim – 17,5 tys. (1,2%), w witebskim – 11,1 tys. (0,9%). Współcześnie istnieje tylko jeden rejon, w którym ludność polska wyraźnie dominuje: rejon werenowski – 80,8%. Do najbardziej polskich rejonów należą: rejon szczuczyński – 46,4%, grodzieński – 33,6%, lidzki – 35,3% i wołkowyski – 25,0%”¹⁸. Dane to, choć pochodzące już sprzed kilku lat, uzmysławiają, dlaczego polskie organizacje są rozmieszczone właśnie w ten sposób.

Można zatem powiedzieć, że Grodno i jego bezpośrednie okolice są tym terenem, na którym polskie inicjatywy powinny być widoczne, głównie z uwagi na uwarunkowania ludnościowe. Idąc tym tropem, należy zaakcentować działalność Polskiej Macierzy Szkolnej, organizacji mającej długie historyczne tradycje, gdyż założonej już w 1905 r., a zarejestrowanej oficjalnie w roku następnym¹⁹. Biorąc pod uwagę reperkusje antypolskie, biorące się jeszcze z odwołań do powstania styczniowego (1863-1864), głównym celem powołanej inicjatywy była praca na gruncie przede wszystkim wychowawczym, edukacyjnym, oświatowym, a także opiekuńczym²⁰. Warto zaznaczyć, że wszystkie te wartości, związane z nabywaniem polskiej kultury, odbywały się poprzez „zabiegi zmierzające do ukształtowania osobowości człowieka, wyposażonego w określone umiejętności zawodowe i rozwiniętego pod względem moralnym, intelektualnym, społecznym, religijnym i obywatelskim. Jednym ze sposobów realizacji owych zadań jest pełnienie misji oświatowej, rozwijanej w przestrzeni szkolnictwa powszechnego,

¹⁸ H. Giebień, *Polska mniejszość narodowa zagrożeniem dla ładu wewnętrznego Białorusi? Zarys stosunku władz państwowych do polskiej mniejszości na Białorusi*, „Wschodnioznawstwo” 2012, nr 6, s. 29-30.

¹⁹ J. Stemler, *Polska Macierz Szkolna*, w: B. Nawroczyński (red.), *Nasza walka o szkołę polską 1901-1917. Opracowania, wspomnienia, dokumenty*, t. 2, Komitet Obchodu 25-lecia Walki o Szkołę Polską, Warszawa 1934, s. 167-171.

²⁰ A. Siedlaczek-Szwed, *Polska Macierz Szkolna jako instytucja społeczna*, w: A. Pękala, A. Leszcz-Krysiak (red.), *Tradycja – teraźniejszość – przyszłość edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2016, s. 106.

ale też zawodowego i w systemie oświaty pozaszkolnej. Realizacja ideałów wychowawczych pozwala na formowanie postaw wychowanków, zgodnie ze wskazaniem chrześcijańskiej etyki oraz kierunkami wyznaczonymi przez potrzeby społeczne oraz ideologię wychowania narodowego i państwowego, dążącego do kształtowania świadomych postaw obywatelskich i patriotycznych²¹. Widać więc, że to działania na polu szeroko pojętego wychowania i nauki w języku polskim są podstawowym rysem działalności Polskiej Macierzy Szkolnej.

W tym długim katalogu działań jak w soczewce widać potrzebę świadomościowego kształtowania nowych generacji Polaków, szczególnie w warunkach trudnych (okupacja, przebywanie poza krajem macierzystym). Sama nazwa, odwołując się do macierzy (*de facto* ojczyzny), ustanawia też pewną treść kapitału społecznego, związanego właśnie z czymś naturalnym, swoim. Polska Macierz Szkolna, jako wyraz działań zmierzających do scalenia Polaków jako narodu po okresie rozbiorowym, była także emanacją pewnego etosu założycielskiego II Rzeczypospolitej, stawiającego na odrodzoną polską tożsamość, szczególnie akcentowanie tego ducha w pedagogice i wychowaniu szkolnym²².

Obecnie Polska Macierz Szkolna w Grodnie kontynuuje swoje bogate tradycje. Opis działań reaktywowanej w 1995 roku inicjatywy, takich jak przede wszystkim „szerzenie oświaty polskojęzycznej na terenie Białorusi w duchu narodowym, chrześcijańskim i obywatelskim”²³, zamieszczony na stronie internetowej, zasadniczo pokrywa się z ideałami działalności historycznej. Widać zatem, że ten zasadniczy rys idei organizacyjnej jest kontynuowany, praca organiczna przy nauce języka polskiego stanowi też odwołanie do pozytywistycznych wzorów filozoficznych, bezpośrednio mających wpływ na powstanie tego typu organizacji.

Drugą ważną organizacją jest Związek Polaków na Białorusi (ZPB), organizacja o nieco innym charakterze niż Polska Macierz Szkolna. Wywodzi się ona z czasów znacznie późniejszych, a jej powstanie jest pokłosiem transformacji systemowej państw uzyskujących niepodle-

²¹ Tamże, s. 106.

²² H. Markiewiczowa, *Rzecz o Polskiej Macierzy Szkolnej*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2016, s. 7.

²³ *O nas – Polska Macierz Szkolna na Białorusi – dzień dzisiejszy*, <https://pmsgrodno.org/pms/o-nas/> (19.01.2021).

głość od ZSRR. „W czasie pieriestrojki i rozpadu komunizmu zaistniały warunki do tworzenia polskich organizacji. W 1990 roku powstała niezależna organizacja – Związek Polaków na Białorusi, na bazie funkcjonującego od 1988 roku na Grodzieńszczyźnie Polskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego im. Adama Mickiewicza”²⁴. Osią powstania ZPB jest zjednoczenie wymienianych już wcześniej inicjatyw i jednocześnie konsolidacja tej organizacji, jako rzeczywistego głosu Polaków na Białorusi i jednocześnie licznej mniejszości narodowej.

Główną funkcją Związku jest reprezentowanie Polaków jako mniejszości narodowej na Białorusi w relacjach ze wszystkimi organami administracyjno-państwowymi. Oprócz tego Związek, działający głównie na terenach zachodniej Białorusi, prowadził tzw. Domy Polskie oraz skupiał się na działalności wydawniczej, szczególnie prasy – można tutaj wymienić dwutygodnik „Słowo Życia”, miesięczniki „Magazyn Polski” i „Głos znad Niemna” oraz kwartalnik „Echa Polesia”²⁵. Działania te oczywiście obejmują promocję kultury polskiej jako takiej²⁶. Oprócz tego organizowane są wydarzenia kulturalne, oraz opieka nad miejscami pamięci²⁷. Ten zróżnicowany charakter działalności pokazuje, że statutowa rola ZPB jest bardzo ważna, odnosi się ona bowiem już nie tylko do szeroko pojętego wychowania (istota działalności Polskiej Macierzy Szkolnej), ale także do codziennego życia osób dorosłych, posiadających polską tożsamość.

Szeroką działalność Związku Polaków na Białorusi zakłóciły wydarzenia z 2005 roku, kiedy to na VI Zjeździe Związku doszło do rozłamu, a obecnie funkcjonują dwie oddzielne frakcje – przez Polskę uznawana jest grupa pod przewodnictwem Andżeliki Borys²⁸. Wydarzenia te

²⁴ W.W. Żurek, *My tutejsi – 20-lecie Związku Polaków na Białorusi*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2009, nr 91, s. 372.

²⁵ K. Soboń, *Świadectwa polskiej kultury na Białorusi*, „Studia Interkulturowe” 2017, nr 10, s. 40.

²⁶ H. Giebień, *Działalność Związku Polaków na Białorusi w latach 1987-2005 na tle sytuacji społeczno-politycznej w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej / Republice Białoruś*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2014, s. 76; za: K. Soboń, *Świadectwa...*, s. 40.

²⁷ K. Soboń, *Świadectwa...*, s. 43-50.

²⁸ I. Kabzińska, *Czy mówienie o „wygaszeniu” zainteresowania badaczy Polakami w przestrzeni poradzieckiej jest uzasadnione?*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2018, nr 22, s. 141.

spowodowały, że ZPB nie wykorzystuje do końca swojego potencjału organizacyjnego, gdyż podział frakcyjny przekreśla *de facto* jednolitość stanowiska wobec ochrony obywateli białoruskich polskiego pochodzenia przed reżimem prezydenta Aleksandra Łukaszenki.

Dwie kolejne organizacje, do których odnoszą się przedstawione w części empirycznej dane, mają raczej charakter lokalny i są znacznie mniej rozbudowane instytucjonalnie od Polskiej Macierzy Szkolnej i Związku Polaków na Białorusi. Znacznie mniej jest także źródeł – opracowań naukowych – na ich temat. Nie znaczy to jednak, że organizacje te nie prowadzą szeroko zakrojonej działalności – jej przejawem jest chociażby sfera multimediów. Świadectwem działania Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej jest przede wszystkim aktywny profil na portalu Facebook²⁹. Można się z niego dowiedzieć, że zadania tej lokalnej inicjatywy są prowadzone w mniejszej skali (np. prace porządkowe czy naprawcze przy cmentarzach, pomnikach, wspólne obchodzenie rocznic i udział w nabożeństwach czy rocznicach ważnych wydarzeń i postaci historycznych), odnosząc się raczej do potrzeb konkretnego miejsca niż całej mniejszości polskiej na Białorusi. Z nielicznych źródeł można dowiedzieć się kontekstu genezy powstania tej inicjatywy – konfliktu personalnego działaczy lidzkiego Związku Polaków na Białorusi i powołaniu nowej, odrębnej organizacji w 1991 roku, która oficjalnie miała sprawować opiekę nad polskim harcerstwem, które zresztą już w 1996 roku usamodzielniało się³⁰. Widać zatem, że niekiedy za powstaniem nowych inicjatyw stoi dekompozycja dotychczasowych struktur.

Podobne cele pomocowe wobec młodych ludzi zrzeszonych w harcerstwie ma również Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześcia i Obwodu Brzeskiego. Jest to stosunkowo młoda inicjatywa, ale wpisująca się w bogate tradycje samoorganizowania się Polaków na ziemi brzeskiej³¹. Zatem katalog działania polskich organizacji jest nieco

²⁹ Profil Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej, <https://www.facebook.com/Towarzystwo-Kultury-Polskiej-Ziemi-Lidzkiej-1572257116326151/> (20.01.2021).

³⁰ K. Kakareko, *Działalność mniejszości polskiej na Grodzieńszczyźnie*, „Środkowo-europejskie Studia Polityczne” 2009, nr 4, s. 136-137.

³¹ H. Paniszewa, *Geneza i kierunki działalności polskich organizacji pozarządowych w obwodzie brzeskim na Białorusi w latach 1987-2008*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F” 2010, vol. 65, z. 1, s. 92.

zbliżony, a opiera się przede wszystkim na działalności wspierającej polskie inicjatywy. Jak można wyczytać na stronie internetowej portalu Kresy.pl, „Forum Polskich inicjatyw lokalnych Brześcia i obwodu brzeskiego powstał na Obwodowej Konferencji Sprawozdawczo-Założycielskiej 15 maja 2013 roku, jako spadkobierca Oddziału Brzeskiego ZPB w celu zachowania dorobku 25-letniej pracy miejscowych liderów, Polskiej Szkoły Społecznej im. I. Domeyki oraz innych struktur, a także dla wprowadzenia nowego standardu w zarządzanie organizacjami społecznymi w związku ze wskazaną przez MSZ nową jakością w relacjach z Polonią i Polakami za granicą na lata 2012-2016”³². Często obserwowaną praktyką, szczególnie w XXI w., jest powoływanie organizacji uniezależniających się od Związku Polaków na Białorusi, co może świadczyć z jednej strony o tendencjach odśrodkowych, ale z drugiej stanowi przykład dążenia do samostanowienia, szczególnie w przypadku zawłaszczenia pierwotnych organizacji przez reżim Aleksandra Łukaszenki.

Widać więc, że tradycja organizowania się Polaków na Białorusi jest bogata, a sam proces inicjowania określonych działań często ma uzasadnienie w kontynuacji lub transformacji działalności już prowadzonej. Na podwalinach starych inicjatyw wciąż powstają nowe, odpowiadające potrzebom czasów współczesnych i jednocześnie stale dostosowujące się do zmiennych warunków geopolitycznych, a tym samym zadań i celowości istnienia.

Znajomość istnienia polskich organizacji na Białorusi

Zagadnieniem początkowym, od którego należy zacząć analizę empiryczną poświęconą opiniom nt. działalności polskich organizacji na Białorusi, jest problematyka samej znajomości istnienia takich stowarzyszeń czy ruchów. Chodzi tu m.in. o kojarzenie nazwy, związanie jej z pewnym zakresem działalności, także wyodrębnienie spośród innych ruchów działających na terytorium Białorusi. Można powiedzieć,

³² *Sprawozdanie z działalności Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześcia i Obwodu Brzeskiego za rok 2013*, <https://kresy.pl/wydarzenia/sprawozdanie-z-dzialalnosci-forum-polskich-inicjatyw-lokalnych-brzescia-i-obwodu-brzeskiego-za-rok-2013/> (18.01.2021).

że polskie organizacje stanowią element szerszej mozaiki stowarzyszeń, które ogólnie związane są z mniejszościami narodowymi. W warunkach opresyjnego państwa białoruskiego istnienie takich inicjatyw stanowi o egzystowaniu elementarnej sfery pozarządowej, która w zamierzeniu powinna odpowiadać na lokalne potrzeby obywateli, którzy formalnie lub też sentymentalnie wskazują na związek z polskością, czyli stanem daleko odmiennym od oficjalnej państwowej ideologii.

Ciekawie prezentują się tutaj wypowiedzi respondentów, którzy zostali poproszeni o zadeklarowanie znajomości istnienia polskich organizacji. Należy zaznaczyć, że w tym pytaniu badani mieli możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi, zatem suma odsetków przekracza 100%. Dlatego też w tym fragmencie opracowania dla poszczególnych organizacji zostaną przedstawione w pierwszej kolejności zsumowane wyniki. Oznacza to, że w sytuacji, gdzie respondenci wymieniali chociaż raz ich nazwę – czy to pojedynczo, czy w towarzystwie innych organizacji – zostanie to uwzględnione w analizie. Da to realny obraz skojarzeń z konkretną nazwą. Później przedstawione zostaną niektóre wskazania w konkretnych parach, aby przekonać się, jak respondenci łączyli ze sobą nazwy polskich organizacji.

Biorąc pod uwagę wartości ogólne, najczęściej respondenci kojarzyli Polską Macierz Szkolną w Grodnie (85,8%), następnie Związek Polaków na Białorusi (44,3%), Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej (9,2%) oraz Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześćcia i Obwodu Brzeskiego (3%). Natomiast nic o polskich organizacjach nie słyszało 4,7% badanych. Po tych wynikach można stwierdzić, że polskie organizacje są znane respondentom w stopniu znaczącym, co widać też po bardzo małym wskaźniku osób, które nie wykazały znajomości tych nazw.

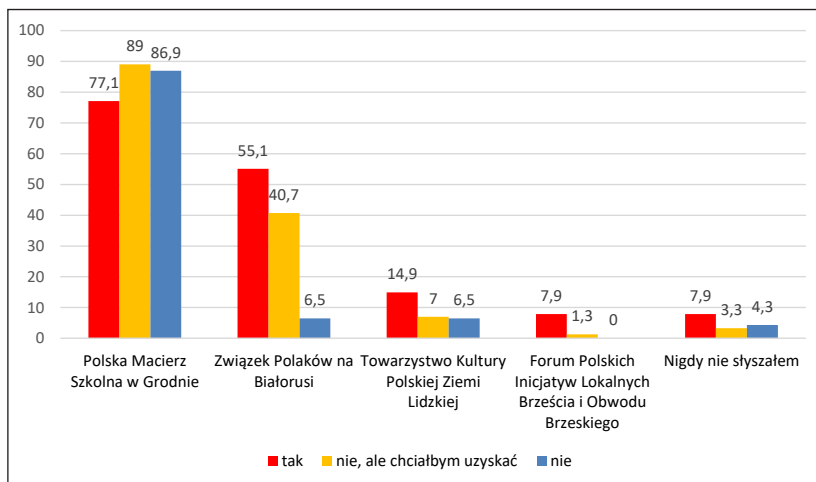
Pojedynczą najczęściej wskazywaną organizacją przez wszystkich ankietowanych była znów Polska Macierz Szkolna w Grodnie (46,6% ogółu wypowiedzi), kolejne odpowiedzi były znacznie rzadsze: Związek Polaków na Białorusi (4,7%), Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej (1,9%) oraz Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześćcia i Obwodu Brzeskiego (0,2%). Przechodząc do odpowiedzi, w których wskazano więcej niż jedną organizację: najczęściej (co trzeci badany – 33,0%) – wskazało zarówno na Związek Polaków na Białorusi, jak i na Polską Macierz Szkolną w Grodnie. Widać więc, że najbardziej

rozpoznawalne są inicjatywy istniejące w dłuższej perspektywie czasowej i charakteryzujące się tradycjami, pewnym utrwaleniem instytucjonalnym na tych ziemiach, mimo lokalnego kontekstu – takie jak Polska Macierz Szkolna w Grodnie. Z kolei zawirowania polityczno-instytucjonalne wpływają na to, że Związek Polaków na Białorusi, czyli organizacja, która w zamyśle miała reprezentować całą białoruską wspólnotę Polaków, nie cieszył się największą rozpoznawalnością, chociaż w parze z Polską Macierzą Szkolną w Grodnie został wskazany przez co trzeciego respondenta.

Przechodząc do danych szczegółowych uzyskanych na bazie korelacji, można zobaczyć, w jakim stopniu zmienne niezależne (dane społeczno-demograficzne, tzw. metryczkowe) wpływają na znajomość istnienia polskich organizacji. Dane przedstawiono na wykresach 1-3. Odniesiono się do kwestii przynależności etnicznej – posiadania Karty Polaka, określenia tożsamości narodowej i wyznania.

W gronie osób deklarujących posiadanie lub nieposiadanie Karty Polaka Polska Macierz Szkolna w Grodnie była najczęściej wskazywana jako znana respondentom organizacja. Widać to na wykresie 1. Co ciekawe, częściej była ona wymieniana przez osoby, które tej Karty jeszcze nie posiadają, ale deklarują, że chciałyby mieć (89%) niż w przypadku osób mających ten dokument (77,1%). Osoby niedeklarujące posiadania Karty Polaka i niewyrażające chęci jej posiadania także w większej liczbie deklarowały znajomość tej inicjatywy (86,9%). Prawie 8% osób posiadających Kartę Polaka nigdy nie słyszało natomiast o żadnej z organizacji. Związek Polaków na Białorusi wskazywało znacznie mniej respondentów (55,1% posiadających Kartę, 40,7% niemających tego dokumentu, ale wyrażających chęć jego posiadania oraz 6,5% niemających Karty). Kaskadowe zmniejszenie znajomości polskich organizacji widać w przypadku Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej (odpowiednio 14,9%, 7%, 6,5%) oraz Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześćcia i Obwodu Brzeskiego (odpowiednio: 7,9%, 1,3%, 0%), która to organizacja jest mało znana w tym gronie respondentów.

Wykres 1. Znajomość istnienia polskich organizacji na Białorusi a posiadanie Karty Polaka (w %)

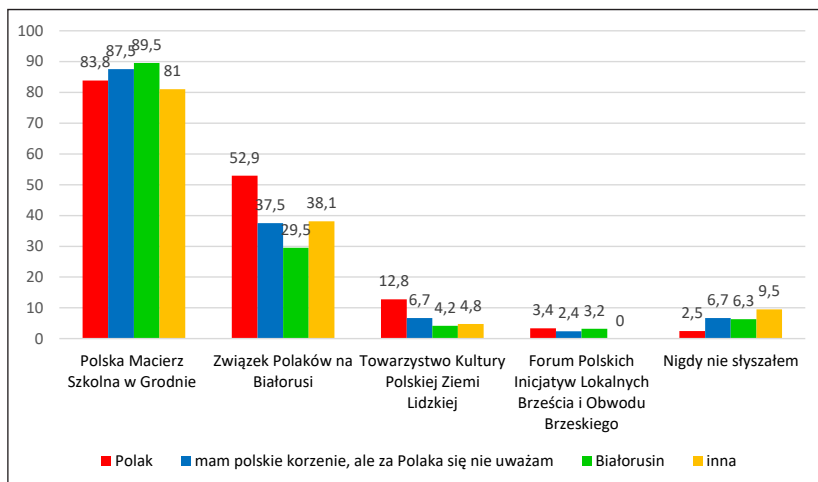

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

W kategorii szczegółowych odpowiedzi badanych, wykazujących pary odpowiedzi, a nawet wskazania potrójne (nieuwzględnione na wykresie), Związek Polaków na Białorusi oraz Polską Macierz Szkolną w Grodnie wskazał praktycznie co trzeci badany (34,6% mający Kartę Polaka, 33,3% nieposiadających tego dokumentu, ale wyrażających chęć jego posiadania) lub prawie co trzeci badany (26,1% niemających Karty). Inne odpowiedzi były zdecydowanie mniej popularne, np. osoby posiadające Kartę Polaka w 5,5% odpowiedzi dodały do dwóch wymienionych już organizacji Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej. Oprócz wskazań dotyczących Polskiej Macierzy Szkolnej w Grodnie osoby mające Kartę deklarują największy stopień znajomości polskich inicjatyw.

Kolejnym wymiarem znajomości istnienia polskich organizacji na Białorusi jest sprawdzenie, jak kształtuje się ta znajomość w odniesieniu do narodowości, co pokazano na wykresie 2.

Wykres 2. Znajomość istnienia polskich organizacji na Białorusi a określenie swojej narodowości (w %)

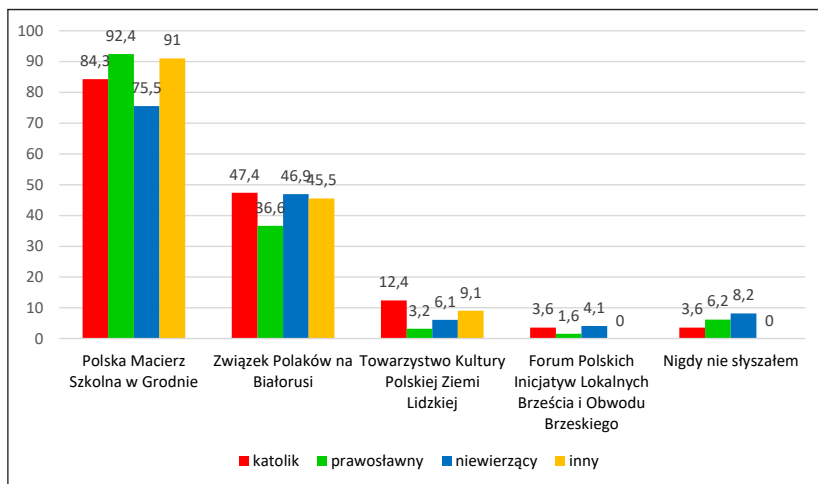
Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Polska Macierz Szkolna w Grodnie ponownie jest najbardziej rozpoznawalną organizacją, ale nieznacznie częściej jest ona wskazywana przez osoby deklarujące narodowość białoruską (89,5%) i mające polskie korzenie, ale nieuwzględniające się za Polaków (87,5%) niż przez osoby deklarujące narodowość polską (83,8%). Natomiast respondenci wykazujący inną od polskiej i białoruskiej narodowość wskazują tę organizację równie często (81%). Z kolei Związek Polaków na Białorusi najczęściej wymieniają osoby o narodowości polskiej (52,9%), inne odpowiedzi w kategorii deklaracji narodowości są już rzadsze (38,1% – inna, 37,5% – posiadanie polskich korzeni, ale nieuwzględnianie się za Polaków, 29,5% – narodowość białoruska). W pozostałych kategoriach narodowości wykazywanie tej organizacji jest dużo rzadsze. Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej uzyskało o wiele mniej wskazań, natomiast rozpoznawalność Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześćcia była w tej kategorii znikoma. Prawie co dziesiąty respondent deklarujący narodowość inną od polskiej i białoruskiej nigdy nie słyszał o żadnej polskiej organizacji (9,5%).

Przechodząc do odpowiedzi łączonych (nieuwzględnionych na wykresie): najczęściej wskazywano tutaj zarówno Związek Polaków na Białorusi, jak i Polską Macierz Szkolną w Grodnie. Kolejność odpowiedzi jest następująca: osoby deklarujące narodowość polską (36,3%), posiadający polskie korzenie, ale nieuwzględniający się za Polaków (31,7%), inną od polskiej i białoruskiej (28,6%) oraz białoruską (27,4%). Inne konfiguracje nie uzyskały już zbliżonych wskazań, choć 4,8% badanych deklarujących inną narodowość od polskiej i białoruskiej wskazało oprócz Polskiej Macierzy Szkolnej w Grodnie Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej, a 3,2% ankietowanych deklarujących narodowość białoruską dodało do organizacji z Grodzieńszczyzny Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześćcia i Obwodu Brzeskiego.

Ostatnim wymiarem znajomości istnienia polskich organizacji na Białorusi okazała się zmienna niezależna wyznania. Tradycyjnie najczęściej respondenci wskazywali Polską Macierz Szkolną w Grodnie, co widać na wykresie 3. Najczęściej sygnalizowały to osoby deklarujące się jako prawosławne (92,4%), następnie wyznające inną wiarę od katolicyzmu i prawosławia (91%), katolicy (84,3%) oraz niewierzący (75,5%). Związek Polaków na Białorusi podawało znacznie mniej osób, chociaż np. prawie co drugi respondent określający się jako katolik wskazywał tę inicjatywę (47,4%), niewierzący dokonywali tego wyboru nieco rzadziej (46,9%), następnie deklarujący inne wyznanie (45,5%), a prawosławni jeszcze rzadziej (36,6%). Trzecie pod względem popularności Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej wskazało równocześnie 12,4% katolików, 9,1% osób deklarujących inne wyznanie, 6,1% niewierzących oraz 3,2% prawosławnych. Natomiast Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześćcia i Obwodu Brzeskiego wskazały jedynie sporadycznie osoby niewierzące (4,1%), katolicy (3,6%) i prawosławni (1,6%). Odpowiedzi, w których respondenci ujawnili brak znajomości tych inicjatyw, przedstawiają się według wyznania następująco: niewierzący (8,2%), prawosławni (6,2%) katolicy (3,6%), nikt z deklarujących inną wiarę nie ujawnił tutaj swoich preferencji.

Wykres 3. Znajomość istnienia polskich organizacji na Białorusi a wyznanie (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Przechodząc do połączonych nazw organizacji: respondenci najczęściej wymieniali zarówno Związek Polaków na Białorusi, jak i Polską Macierz Szkolną w Grodnie – deklarujący inne od katolickiego i prawosławnego wyznanie (45,5%), katolicy (33,5%), prawosławni (31,8%) oraz niewierzący (30,6%). Widać zatem wyraźnie, że przekrojowe spojrzenie na znajomość polskich organizacji pozwala wyodrębnić przede wszystkim rozpoznawalność organizacji z ziemi grodzieńskiej, następnie znacznie rzadziej wskazywany jest Związek Polaków na Białorusi, natomiast pozostałe organizacje wspominane są jedynie śladowo. Co ciekawe, taka sama zależność obserwowana jest w kategoriach ogólnych odpowiedzi, jak też w przypadku zróżnicowania danych społeczno-demograficznych. Zmienne niezależne, takie jak posiadanie Karty Polaka, deklarowana narodowość i wyznanie, nie wpływały w znaczący sposób na preferencje respondentów. Tak samo jak zmienna płci, nieprezentowana w zamieszczonych tabelach. Wynika z tego, że Polska Macierz Szkolna w Grodnie, mimo że ulokowana

jest w mieście przygranicznym, rozpoznawalna jest przez większość uczestniczących w badaniu, udało jej się wyjść z lokalnego kontekstu i być dostrzeganą przez młodych ludzi. Kontekstu lokalnego raczej nie przekroczyły dwie organizacje o znacznie mniejszej rozpoznawalności, tj. Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej, a w szczególności Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześcia i Obwodu Brzeskiego. Pewnym wytłumaczeniem, oprócz zapewne instytucjonalnej biegłości i umiejętności działania na trudnym obszarze, może być w przypadku Polskiej Macierzy Szkolnej w Grodnie historyczne dziedzictwo i багаż doświadczeń zebrany na przestrzeni lat funkcjonowania. Niewątpliwie w funkcjonowaniu pomagają też obszar przygraniczny i bliska odległość od granic RP (np. graniczne ułożenie Brześcia).

Recepcja treści polskich portali internetowych i gazet

Kolejnym ważnym atrybutem działalności polskich organizacji jest oddziaływanie ich przekazu zamieszczanego w mediach – nośnikach internetowych (portale), jak i tradycyjnych (gazety). Nazwy tych nośników zostały podane ankietowanym. Były to: Blog Polacy Grodzieńszczyzny, portal pmsgrodno.org, oraz periodyki „Głos nad Niemną”, „Magazyn Polski”, „Echo Polesia” i „Ziemia Lidzka”. Sama rozpoznawalność nie daje pogłębionego obrazu działalności, a odwołanie się do znajomości treści zamieszczanych w przekazie medialnym pozwoli na określenie faktycznego zainteresowania poruszaną na tych łamach problematyką. Dane szczegółowe zamieszczono w tab. 1. Warto zauważyć, że portale czy gazety mają sprecyzowany typ odbiorcy przekazu – są to osoby o polskiej tożsamości, które pozostają w swoich małych ojczyznach, które w wyniku historycznych uwarunkowań znalazły się poza granicami obecnej Rzeczypospolitej.

Tabela 1. Odwiedziny portali internetowych i czytelnictwo gazet wydawanych przez organizacje polskie na Białorusi (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Czy jest Pan/i czytelnikiem/czką przynajmniej jednego z poniższych portali internetowych lub gazet wydawanych przez organizacje polskie na Białorusi i publikowanych specjalnie dla lokalnych Polaków: Blog Polacy Grodzieńszczyzny, pmsgrodno.org, „Głos znad Niemna”, „Magazyn Polski”, „Echo Polesia”, „Ziemia Lidzka”?				
	ogółem	Nigdy nie sly-szałem o tych mediach	Czasem czytam wyżej wymie-nione media	Nie czytam, bo nie są atrak-cyjne dla mnie	Czytam regular-nie
Ogółem	100,0	61,1	24,3	14,0	0,6
Płeć					
kobiety	100,0	64,5	24,7	10,8	-
mężczyźni	100,0	56,0	23,6	18,8	1,6
Karta Polaka					
tak	100,0	48,4	33,1	17,3	0,8
nie, ale chciałbym uzyskać	100,0	64,6	21,5	13,5	0,3
nie	100,0	71,7	17,4	8,7	2,2
Narodowość					
Polak	100,0	52,1	31,2	15,8	0,9
mam polskie korzenie, ale za Polaka się nie uważam	100,0	77,5	14,2	8,3	-
Białorusin	100,0	63,2	20,0	16,8	-
inna	100,0	57,1	23,8	14,3	4,8

Religia/wyznanie					
katolik	100,0	56,6	27,0	15,3	1,1
prawosławny	100,0	71,3	20,2	8,5	-
niewierzący	100,0	55,1	22,4	22,4	-
inny	100,0	81,8	9,1	9,1	-

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Widać wyraźnie, że recepcja treści polskich portali i gazet nie jest zbyt popularna, co ukazują wyniki ogólne, jak też szczegółowe. Aż 61,1% badanych nigdy nie słyszało o wymienionych w narzędziu badawczym mediach. Z drugiej strony prawie co czwarty z nich (24,3%) oznajmił, że czasem (nieregularnie) czyta treści zamieszczone na łamach tych mediów. 14% jako przyczynę braku czytania tych artykułów wskazało brak atrakcyjności. Śladowa liczba badanych (0,6%) przyznaje się do regularnego czytania zarówno portalu, jak i polskich gazet.

Przechodząc do płci respondentów: można zauważyć, że częściej nie słyszały o nich kobiety (64,5% w stosunku do 56% mężczyzn), z kolei mężczyźni częściej akcentują brak atrakcyjności treści zamieszczanych w takich mediach (18,8% przy 10,8% kobiet). Żadna z kobiet nie wskazała także na regularne czytanie, w przeciwieństwie do 1,6% mężczyzn.

Znaczące różnice pojawiają się też przy okazji posiadania Karty Polaka. Osoby, które ją mają, ale też takie, które chcą ją uzyskać, są bardziej zainteresowane polskimi mediami od tych, które Karty nie mają. Widać to w danych – np. aż 71,7% osób niemających Karty Polaka nigdy nie słyszało o polskich mediach, podczas gdy 58,4% osób posiadających ją wskazało tę odpowiedź. Nieregularnie polskie media śledzi 33,1% badanych z Kartą, podczas gdy osoby nieposiadające tego dokumentu czynią to jedynie w 17,4% przypadków. Z drugiej jednak strony ankietowani mające Kartę najczęściej świadomie decydują o nieoglądaniu treści z uwagi na ich niską atrakcyjność (17,3%). Widać więc, że jest to refleksja świadoma. Spośród deklaracji narodowości najczęściej o polskich mediach nie słyszeli ci, którzy mają polskie korzenie, ale nie uważają się za Polaków (77,5%). Zastanawia fakt, że co druga osoba deklarująca polską narodowość (52,1%) też wyra-

za taką opinię. Z kolei wyznaczenie determinuje większą niewiedzę niż w przypadku ogólnych wskazań u prawosławnych (71,3%) oraz osób podających inną wiarę (81,8%).

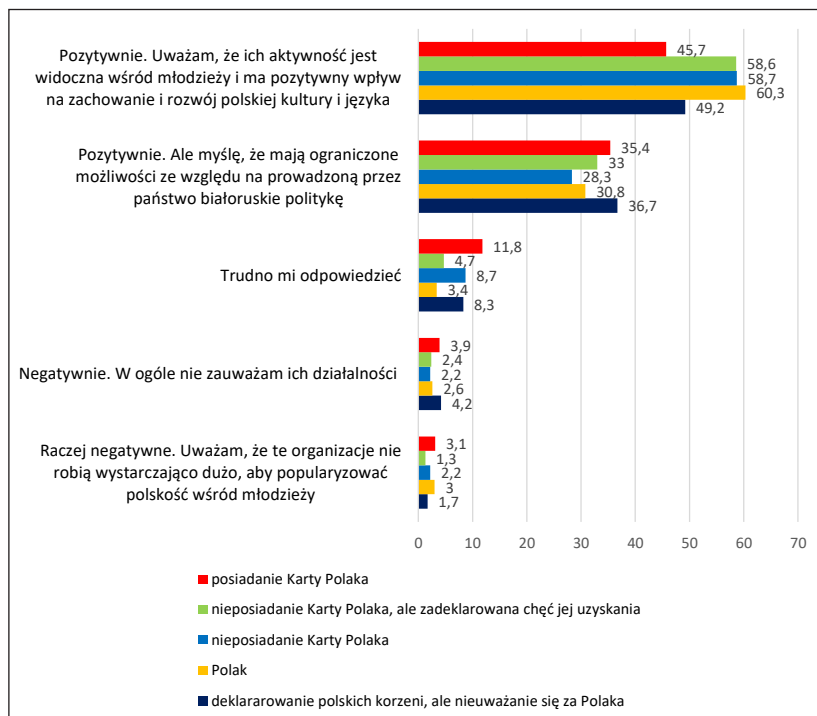
Podniesione wyniki świadczą o tym, że recepcja treści zamieszczanych w mediach wydawanych przez polskie organizacje może zmieniać się w zależności od stopnia przywiązania do polskości jako takiej. Widać to dobrze w kategoriach posiadania Karty Polaka, jak również określenia swojej narodowości, a co za tym idzie – także tożsamości.

Krzewienie ojczystego języka i kultury przez polskie organizacje

Ważnym punktem w analizie postaw wobec działalności polskich organizacji na Białorusi jest odniesienie do kwestii popularyzacji języka i kultury polskiej wśród młodzieży. Zdecydowana większość ogółu badanych (88,3%) pozytywnie wypowiada się o aktywności polskich organizacji w tym obszarze. Z tej puli część respondentów (33,2%) akcentuje, że możliwości te są ograniczone ze względu na represyjną politykę prowadzoną przez państwo białoruskie. Wśród wskazań negatywnych 2,8% ankietowanych w ogóle nie zauważa takiej działalności, a 1,9% zwraca uwagę, że organizacje nie robią wystarczająco dużo, aby popularyzować polskość wśród młodzieży.

Przechodząc do wartości szczegółowych: okazuje się, że więcej od ogólnych wskazań osób niezdecydowanych („trudno mi odpowiedzieć” – 7%) jest pośród: osób narodowości białoruskiej (13,7%), niewierzących (12,2%) osób posiadających Kartę Polaka (11,8%) oraz mężczyzn (11%). Kwestia promocji polskiego języka jest z pewnością ważnym obszarem, którym interesują się osoby przyznające się do swojej polskiej narodowości oraz osoby, które nie mają Karty, ale chcą ją uzyskać. Dla pierwszej z tych kategorii język polski ma znaczenie bardziej symboliczne, jako wyraz łączności z określoną wspólnotą kulturową, natomiast w drugim przypadku szczególnie osoby deklaratywnie chcące uzyskać Kartę mogą przejawiać bardziej pragmatyczną i zarazem instrumentalną motywację. Odpowiednie dane przedstawiono na wykresie 4.

Wykres 4. Ocena działalności polskich organizacji na Białorusi na rzecz popularyzacji języka i kultury polskiej wśród młodzieży a posiadanie Karty Polaka i określenie swojej narodowości (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Wśród respondentów pozytywnie oceniających krzewienie polskiego języka i kultury najczęściej wypowiadają się sami Polacy (60,3%), ale też te osoby, które nie mają, ale deklarują chęć posiadania Karty Polaka (58,6%). Nie są to jednak duże różnice. Swojego zdania w tej kwestii z kolei najczęściej nie sprecyzowały osoby mające Kartę (11,8%). Badani deklarujący polskie korzenie, ale nieuważający się za Polaków w największym stopniu zaakcentowali ograniczenia ze strony opresyjnej administracji państwa białoruskiego (36,7%). Podsumowując jednak

całość, należy zauważyć, że odpowiedzi pozytywne przeważają nad negatywnymi, co pozwala sądzić, że w większości ankietowani aprobują sposób krzewienia zarówno języka, jak i kultury polskiej przez działające na Białorusi organizacje. Wydaje się, że oprócz działań statutowych propagowanie ojczystego języka i dziedzictwa polskiego na tych terenach jest działaniem podstawowym, wynikającym z istoty polskich inicjatyw na dawnych ziemiach kresowych Rzeczypospolitej.

Chęć odbioru sygnału polskiej telewizji

Kwestią, w której badani byli wyjątkowo zgodni, była chęć oglądania polskiej telewizji, w okolicznościach emisji sygnału na terenach Białorusi. Prawie 9 na 10 wszystkich uczestników badania (88,1%) wyrażało taką postawę. We wszystkich kategoriach społeczno-demograficznych waloryzacja polskiej telewizji była znaczna, przewyższając niekiedy wartości ogólne, co ukazano w tab. 2.

Tabela 2. Chęć oglądania polskiej telewizji w sytuacji dostępności jej sygnału na Białorusi (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Czy oglądałby/aby Pan/i polską telewizję, gdyby była dostępna na Białorusi?		
	ogółem	Tak	Nie
Ogółem	100,0	88,1	11,9
Płeć			
kobiety	100,0	92,5	7,5
mężczyźni	100,0	87,1	18,3
Karta Polaka			
tak	100,0	81,9	18,1
nie, ale chciałbym uzyskać	100,0	90,2	9,8
nie	100,0	91,3	8,7

Narodowość			
Polak	100,0	92,3	7,7
mam polskie korzenie, ale za Polaka się nie uważam	100,0	86,7	13,3
Białorusin	100,0	80,0	20,0
inna	100,0	85,7	14,3
Religia/wyznanie			
katolik	100,0	89,0	11,0
prawosławny	100,0	90,7	9,3
niewierzący	100,0	77,6	22,4
inny	100,0	81,8	18,2

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Wśród największych entuzjastów odbioru sygnału polskiej telewizji były kobiety (92,5%), Polacy (92,3%) oraz osoby nieposiadające Karty Polaka (91,3%), natomiast do największych sceptyków zaliczyć można jedynie osoby deklarujące się jako niewierzące (77,6%). Szkoda, że narzędzie kwestionariusza ankiety nie pozwoliło na dyferencjację polskich nadawców telewizyjnych, co mogłoby ukazać, które redakcje (i charakterystyka prezentowanego przez nich programu) cieszą się największym zaufaniem wśród potencjalnych odbiorców na Białorusi. Z drugiej jednak strony w warunkach białoruskich liczy się przede wszystkim dostęp do polskich mediów, natomiast ich zróżnicowanie jest już sprawą drugorzędną. Warto też zaznaczyć, że bliższa znajomość realiów polskich mediów możliwa jest raczej przy posiadaniu wiedzy o polskich organizacjach, wtedy to zapewne postawy i opinie światopoglądowe są bardziej zróżnicowane.

Udział w działalności polskich organizacji na Białorusi

Poza deklaracjami dotyczącymi raczej aspektów zewnętrznych, opinii o działalności danych organizacji i podejmowanych przez nie działaniach warto też pochylić się nad rzeczywistą przynależnością do tego typu inicjatyw. W tab. 3. uwzględniono również sytuację, gdy respondenci potencjalnie deklarują swoje działanie, jednak nic nie słyszeli o istnieniu polskich organizacji. Ogólnie rzecz biorąc, chociaż głosy respondentów rozkładają się nawet równomiernie, to jednak najwięcej osób deklaruje właśnie tę potencjalną chęć działania („chciałbym...”), ale na przeszkodzie stoi tutaj brak wiedzy o takich organizacjach (37,7%). Niewiele mniej osób wyraża swój akces w działalności („życiu”) polskich organizacji (36,4%), natomiast praktycznie co czwarty ankietowany (25,9%) zaprzecza.

Tabela 3. Udział w działalności polskich organizacji na Białorusi (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Czy bierze Pan/i udział w życiu polskich organizacji na Białorusi?			
	ogółem	Chciałbym, ale nic o nich nie słyszałem	Tak	Nie
Ogółem	100,0	37,7	36,4	25,9
Płeć				
kobiety	100,0	42,3	35,8	21,9
mężczyźni	100,0	30,9	37,2	31,9
Karta Polaka				
tak	100,0	25,2	37,8	37,0
nie, ale chciałbym uzyskać	100,0	45,1	36,0	18,9
nie	100,0	23,9	34,8	41,3

Narodowość				
Polak	100,0	36,3	42,7	20,9
mam polskie korzenie, ale za Polaka się nie uważam	100,0	41,7	30,8	27,5
Białorusin	100,0	36,8	26,3	36,8
inna	100,0	33,3	42,9	23,8
Religia/wyznanie				
katolik	100,0	32,4	40,6	27,0
prawosławny	100,0	48,8	27,1	24,0
niewierzący	100,0	38,8	32,7	28,6
inny	100,0	36,4	54,5	9,1

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Przechodząc do wartości szczegółowych: należy zaznaczyć, że wyższą potencjalną chęć uczestnictwa, mimo braku wiedzy o istnieniu organizacji, wyraziły takie kategorie badanych, jak: prawosławni (48,8%), wyrażający chęć uzyskania Karty Polaka (45,1%), kobiety (42,3%), mający polskie korzenie, ale nieuważający się za Polaków (41,7%). Z kolei najwięcej odpowiedzi potwierdzających zaangażowanie w działalność polskich organizacji zaakcentowali badani o innym wyznaniu (54,5%), innej narodowości (42,9%), Polacy (42,7%) oraz katolicy (40,6%).

Najrzadziej w życiu codziennym organizacji uczestniczą osoby niemające Karty Polaka (41,3%). Widać więc, że stopień przynależności do polskich organizacji niekoniecznie wiąże się z akcentowaniem przywiązania do ogólnej kategorii polskości. Można zatem powiedzieć, że z badanej próby tylko ok. co trzeci ankietowany deklarował rzeczywiste działania i czynności, aktywnie włączał się w funkcjonowanie polskich organizacji. Wynik ten należy traktować jako zachętę do dyskusji o kształcie, atrakcyjności podejmowanych inicjatyw oraz metodach dotarcia przekazu polskich organizacji do potencjalnych osób zainteresowanych współdziałaniem i podejmowaniem realnych czynności.

Preferowany obszar zadań polskich organizacji na Białorusi

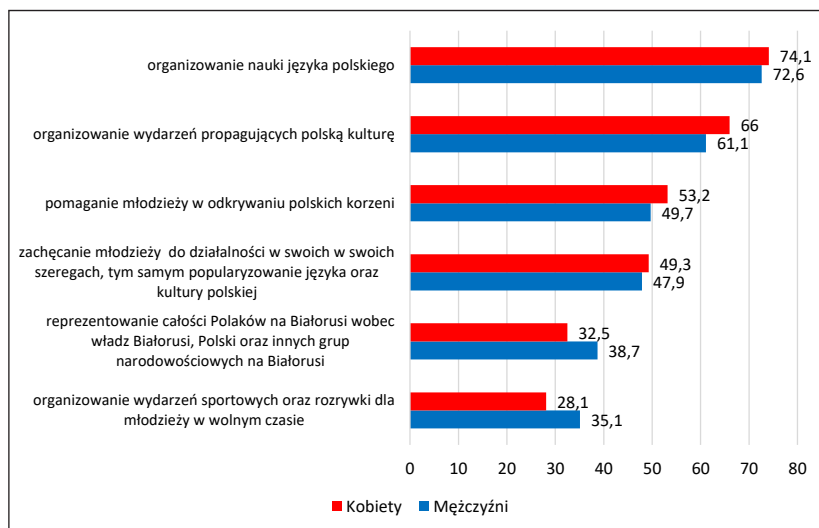
Ostatnim zakresem wypowiedzi respondentów była perspektywa zadaniowa – badani określali, jakie konkretnie zadania powinny wypełniać polskie organizacje na Białorusi, jaki powinien być kierunek tych działań, które badani określają jako najbardziej znaczące. Uwidocznił się tutaj pragmatyczny rys oczekiwanych działań, jakie według badanych są najbardziej potrzebne we współczesnych okolicznościach. Należy zaznaczyć, że w tym pytaniu, podobnie jak przy okazji wskazywania nazw organizacji, badani mieli możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi. Dlatego też uzyskane wyniki dla wszystkich opcji odpowiedzi nie sumują się do 100%.

Biorąc pod uwagę wartości ogólne, respondenci najczęściej wskazywali organizację nauki języka polskiego (73,3%) oraz organizację wydarzeń propagujących polską kulturę (66,2%), jak i zachęcanie młodzieży do odkrywania polskich korzeni (52,6%). Najważniejszy jest zatem dla nich język polski, który w dalszej perspektywie wpływa również na kulturę. Kolejne wskazania nie cieszyły się już taką popularnością, jednakże prawie połowa badanych wskazywała na konieczność zachęcania młodzieży do działalności w swoich w szeregach polskich organizacji, tym samym popularyzując język oraz kulturę polską (48,1%). W tym konkretnym przypadku widać afiliacyjną rolę organizacji, w której naturalnie stawia się na kapitał polskiego języka i zarazem kultury. Co ciekawe, reprezentacja całości Polaków na Białorusi wobec władz Białorusi, Polski oraz innych grup narodowościowych na Białorusi cieszyła się mniejszym stopniem wskazań (33,8%), podobnie jak organizowanie wydarzeń sportowych oraz rozrywki dla młodzieży w wolnym czasie (30,8%). Widać więc wyraźnie pewien profil oczekiwanej działalności, skupiający się na promowaniu polskości i utrzymaniu kulturowej wspólnoty, właśnie przez akcentowanie języka.

Przechodząc do wymiarów społeczno-demograficznych: warto zwrócić uwagę na korelacje między preferowanym obszarem zadaniowym polskich organizacji, a płcią respondentów, co uwidoczniło na wykresie 5. Jak widać, nie ma tutaj dużych rozbieżności, zarówno kobiety, jak i mężczyźni deklarują podobny zakres zadaniowy polskich organizacji, jak to miało miejsce w przypadku ogółu respondentów.

Można jedynie zastanowić się, skąd bierze się zauważalnie niższa ranga reprezentowania Polaków wobec państwa białoruskiego niż np. do języka? Możliwe, że spory i rozłam w Związku Polaków na Białorusi oraz tłamszenie jakichkolwiek oznak różnorodności narodowej w białoruskim reżimie przyczyniają się do obniżenia znaczenia funkcji reprezentacji. Być może jest to także objaw zniechęcenia oraz utraty nadziei na w pełni niezależny i transparentny ruch ogółu Polaków. Nadal jednak więcej niż co trzeci badany (jak też oddzielnie kobiety i mężczyźni) akcentuje takie właśnie zadanie polskich organizacji.

Wykres 5. Obszar zadań polskich organizacji na Białorusi a płeć badanych (w %)

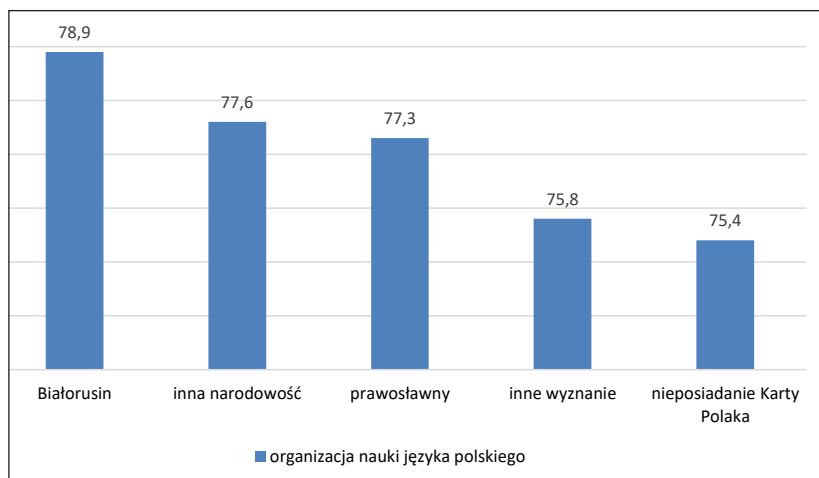

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Więcej mężczyzn od kobiet opowiadało się za reprezentowaniem Polaków wobec innych struktur (38,7% do 32,5%) oraz organizacją wydarzeń sportowych i rozrywki dla młodzieży w wolnym czasie (35,1% do 28,1%). Nie są to jednak różnice nazbyt widoczne. U mężczyzn z pewnością widać tutaj także pewne zaakcentowanie widowisk sporto-

wych jako działalności silnie integrującej, wspólnotowej i afiliacyjnej. Można dodać, że skupienie rodaków na Kresach wokół sportu przejawia się w innych polskich inicjatywach, np. na Ukrainie reaktywowano słynny przed laty klub piłkarski – LKS Pogoń Lwów – mistrza Polski w piłce nożnej z dwudziestolecia międzywojennego.

Wykres 6. Najwięksi zwolennicy organizacji nauki języka polskiego przez polskie organizacje na Białorusi (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Jak widać, kluczowa wydaje się tutaj rola w organizacji nauczania języka polskiego – uniwersalnego narzędzia komunikacji, którego stosowanie warunkuje niejako każdą kolejną aktywność na polu kultury, rozrywki czy też sportu. Ważne jest również reprezentowanie Polaków wobec innych, zewnętrznych podmiotów – administracyjnych, społecznych, politycznych czy narodowościowych w warunkach białoruskich. Z kolei na wykresie 6. przedstawiono te kategorie społeczno-demograficzne, które najczęściej odpowiadały za organizację nauki języka polskiego. Miały one jednocześnie wartości większe od ogólnych wskazań.

Widać, że największą aprobatę wobec nauczania języka polskiego przejawiają osoby, które nie deklarują ani polskiego obywatelstwa, ani narodowości. Nie są oni też katolikami, prawosławnymi czy ateistami, tylko przedstawicielami innych wyznań. Trzeba domniemywać, że osoby takie chcą po prostu nauczyć się polskiego, ale z drugiej strony zastanawia, że wśród największych zwolenników tej praktyki nie ma osób, które chciałyby uzyskać Kartę Polaka (66,4%).

Takie opinie badanych wskazują, co ewidentnie powinno być w centrum działalności polskich organizacji na Białorusi. Dane ukazują także większą atencję badanych wobec kwestii komunikacyjnych, symbolicznych niż chociażby reprezentacyjnych, rozrywkowych lub sportowych. Potwierdzają to wysokie wskazania dla opcji zachęcania młodzieży do odkrywania swoich własnych korzeni. Być może wynika to z tego faktu, że respondenci uczestniczący w badaniu uznają, że korzystanie z działalności polskich organizacji wiąże się z odkrywaniem polskiej tożsamości jako kolejnego po języku i kulturze elementu świadomości narodowej. Wymiar praktyczny – zadaniowy – jest zatem związany z praktycznymi umiejętnościami, a pierwszym z nich jest na pewno poznanie języka polskiego.

Podsumowanie

Analizując przedstawione respondentom wymiary funkcjonowania polskich organizacji, można z pewnością zgodzić się co do znaczenia ich podstawowego wymiaru – podtrzymywania polskości w warunkach lokalnych, gdzie o pamięć i tożsamość jest coraz trudniej – ze względu na splot wielu czynników natury ogólnej – historycznej, ale także demograficznej, wynikającej z sukcesywnego zmniejszania się liczebności Polaków i osób polskiego pochodzenia.

Przestudiowanie zaprezentowanych w badaniu danych pozwala na zwiększenie wiedzy o istocie funkcjonowania współczesnych polskich organizacji działających poza granicami RP. Przede wszystkim można pokusić się o próbę diagnozy funkcjonowania takich organizacji w warunkach państwa białoruskiego. Najbardziej rozpoznawalna – Polska Macierz Szkolna w Grodnie – swoją wysoką zauważalność za-

wdzięcza przede wszystkim widoczności podejmowanych przez siebie działań – jest to organizacja „żywa”, inicjująca takie działania, które mają pozytywny respons wśród ludności. Z drugiej strony można jednak dodać, że ta wyrazistość może brać się częściowo z charakterystyki doboru próby, gdzie szereg respondentów pochodziło z Grodzieńszczyzny, zatem wybór Polskiej Macierzy Szkolnej działającej w tym rejonie był bardziej faktem naturalnym niż wskazaniem akcentującym wysoką aprobatę działalności.

Należy też przypomnieć, że dobór respondentów do próby badawczej nie miał charakteru reprezentatywnego, a celowy, gdyż samo badanie przeprowadzono w tych miejscach, gdzie Polacy są najliczniejsi, dlatego też wskazania znajomości organizacji nie są do końca miarodajne dla całego obszaru terytorium Białorusi. Z drugiej jednak strony Grodzieńszczyzna jest tym polem obserwacji badawczej, który jak w soczewce skupia problemy Polaków na Białorusi, co pozwala również na stosowanie pewnej miary adekwatności do analizy obecnych uwarunkowań życia na dawnych Kresach RP.

Za rozpoznawaniem polskich organizacji nie idzie czytanie polskich czasopism – zdecydowana większość badanych o takich periodykach, jak „Głos znad Niemna”, „Magazyn Polski”, „Echo Polesia” i „Ziemia Lidzka” oraz o blogu Polacy Grodzieńszczyzny, portalu pmsgrodo.org nigdy nie słyszała. Być może media te nie prezentują atrakcyjnych treści dla potencjalnych nabywców albo też za bardzo skupiają się na sprawach lokalnych, nie trafiając tym samym do szerszego odbiorcy. Nie ma wśród tych inicjatyw takiego lidera, jaki został opisany w analizie rozpoznawalności polskich organizacji.

Badane osoby przywiązują za to bardzo dużą uwagę do krzewienia polskiego języka, a w ślad za tym także polskiej kultury, co zostało niejako potwierdzone przez wysoką aprobatę dla obioru sygnału polskiej telewizji. Paradoksalnie tytuły prasowe, a także blogi internetowe mogące być rezerwuarem języka polskiego, nie cieszą się, jak widać, zbyt dużą popularnością, a powinny – z racji oczywistego przekazu języka literackiego, publicystycznego. Nauka języka polskiego, szczególnie w jego literackiej postaci, jest niezwykle istotna dla respondentów, przede wszystkim z uwagi na różne naleciałości lokalne białoruszczyzny, które powodują powstawanie gwar językowych, co z kolei może prowadzić do rozluźnienia więzi z „czystą” polszczyzną. W literaturze

spotyka się bowiem charakterystyczne uwarunkowania posługiwania się różnymi odmianami języka polskiego, np. w kontaktach Polaków z Białorusi z Polakami z kraju ojczystego, nauczaniu dodatkowym, liturgii kościelnej czy podczas analizy treści zamieszczonych w polskich mediach albo w odniesieniu do sytuacji komunikacyjnej z bliskimi czy też sąsiadami³³. Można też zauważyć, że w warunkach białoruskich niezwykle często językoznawcy wyróżniają „trasiankę”, czyli język hybrydowy, zawierający elementy zarówno języka białoruskiego, jak i rosyjskiego, przy czym jego użytkownicy są przekonani, że porozumiewają się właśnie w tym drugim języku³⁴. Takie otoczenie językowe tym bardziej wzmacnia potrzebę kształcenia polszczyzny literackiej jako elementu konstytutywnego dla tożsamości polskiej, także specyficznego kodu kulturowego Polaków.

Co istotne, co trzeci ankietowany akcentuje realny udział w działaniach polskich organizacji na Białorusi. Również co trzeci wyraża deklaratywną chęć udziału w takich działaniach, a na przeszkodzie stoi tylko brak wiedzy o takich organizacjach. Widać więc potencjał i zaangażowanie większości respondentów dla działań u podstaw i pracy organicznej, co dobrze rokuje na przyszłość i sam sens istnienia takich organizacji.

Kwestia zadań pokrywa się z podniesionymi już wcześniej opiniami o ważności języka. Właśnie w symbolicznej komunikacji respondenci upatrują spoiwa łączącego Polaków na Białorusi, jako odmienną symboliczną wspólnotę. Chęć poznania języka polskiego deklarują nawet osoby niezwiązane z Polską, przykładowo deklarujące narodowość białoruską. Może to być przejaw pewnej atrakcyjności języka polskiego, atrybut aspiracji, ale też uznania dla Polski jako państwa – członka Unii Europejskiej i NATO.

Preferencje respondentów pokazują, że polskie organizacje na Białorusi starają się dostosować swoją istotę i zakres działalności do środowiska, w którym funkcjonują. Spełniają tym samym ogólne zasady i standardy działania struktur organizacyjnych, jakie zostały przedstawione w części teoretycznej niniejszego tekstu. Kluczowym

³³ H. Karaś, *Język polski pogranicza litewsko-lotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*, Wydział Polonistyki UW, Warszawa 2017, s. 143.

³⁴ K. Konczewska, *Współczesna sytuacja socjolingwistyczna na Grodzieńszczyźnie*, „Socjolingwistyka” 2015, nr 29, s. 162-163.

zagadnieniem jest tutaj na pewno celowość – promowanie i zarazem ochrona polskości jako cechy kulturowej w warunkach działalności opresyjnego aparatu państwowego. Polskie organizacje przyjęły wobec tego faktu ściśle pozytywistyczny etos pracy u podstaw – nauki języka polskiego, promowania polskości jako wartości waloryzowanej, wokół której wszyscy ludzie na Białorusi odczuwający związek z Polską mogą się integrować, przyłączać się do działań wspólnotowych.

Mimo deklaracyjnych wskazań potwierdzających organizacyjną biegłość polskich inicjatyw na Białorusi, szczególnie w sprawach lokalnych, należy na koniec zaakcentować także te obszary, które mogą wydawać się niedostatecznie zagospodarowane. Chociaż w przedmiotowym badaniu nie widać wyraźnie dezaprobaty dla działań polskich organizacji, to jednak na podstawie lektury danych zastanych można dowiedzieć się, że kwestią problematyczną wydaje się zaangażowanie młodych ludzi w całokształt organizacyjnych struktur i praktyk. Młódzież często nie może znaleźć miejsca w tych organizacjach, a szczególnie niezgodność poglądów widać w opozycji starszych działaczy, ich rezerwie do pomysłów młodych ludzi. Stąd też zaangażowanie młodych ludzi jest mniejsze, niż można by się było spodziewać, głównie przez nieatrakcyjność podejmowanych działań przez organizacje³⁵. Wydaje się, że inicjatywy tych stowarzyszeń oprócz niejako statutowych działań (promowanie języka i kultury polskiej) powinny też w większym stopniu uwzględniać postawy młodych ludzi, ich zaangażowanie i pomysły na podejmowanie zadań w przyszłości. Zatem zorientowanie na przyszłość i lepsza koordynacja działań między starszymi i młodszymi generacjami Polaków wydają się najbardziej pilną do wdrożenia perspektywą działania polskich inicjatyw na Białorusi.

Zaprezentowane dane pozwoliły na elementarną diagnozę współczesnego stanu polskich organizacji na Białorusi, recepcji ich działań, a także potencjalnych kierunków rozwoju. Ujawniły prymat języka polskiego, jako zasobu prawie jednoznacznie wysoko preferowanego nie tylko przez Polaków czy jednostek waloryzujących samą polskość jako cechę kulturową, ale praktycznie przez wszystkich biorących udział w badaniu.

³⁵ B. Czajka, A. Lewkowicz, M. Lewkowicz, *Kondycja środowisk polskich na Ukrainie i Białorusi. Współczesność i perspektywy*, Raport 1/2020, Centrum Analiz i Badań Historycznych Instytutu im. gen. Władysława Andersa, Lublin 2020, s. 33-34.

Bibliografia

- Cichoracki M., *Instytucje i ich biurokratyzacja – próba rekonstrukcji pewnych hipotez*, „Principia” 2013, nr LVII-LVIII, s. 297-315.
- Crozier M., *Biurokracja. Anatomia zjawiska* (tł. S. Łypacewicz), PWE, Warszawa 1967.
- Czajka B., Lewkowicz A., Lewkowicz M., *Kondycja środowisk polskich na Ukrainie i Białorusi. Współczesność i perspektywy*, Raport 1/2020, Centrum Analiz i Badań Historycznych Instytutu im. gen. Władysława Andersa, Lublin 2020.
- Doktór K., *Socjologia organizacji: szkoły i kierunki badawcze*, w: W. Morawski (red.), *Organizacje. Socjologia struktur, procesów, ról*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976.
- Gawin T., *Polacy w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Sowieckiej 1986-1991. Wybrane aspekty*, „Polityka i Społeczeństwo” 2014, nr 1 (12), s. 17-38.
- Gawin T., *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988-2005*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2010.
- Giebień H., *Działalność Związku Polaków na Białorusi w latach 1987-2005 na tle sytuacji społeczno-politycznej w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej / Republice Białoruś*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2014.
- Giebień H., *Polska mniejszość narodowa zagrożeniem dla ładu wewnętrznego Białorusi? Zarys stosunku władz państwowych do polskiej mniejszości na Białorusi*, „Wschodnioznawstwo” 2012, nr 6, s. 29-50.
- GUS, *Sytuacja demograficzna Polski do 2019 r. Migracje zagraniczne ludności w latach 2000-2019*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2020.
- Haber L.H., *Organizacja formalna i nieformalna*, w: W. Kwaśniewicz (red.), *Encyklopedia Socjologii t. 3 (O-R)*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, s. 22-28.
- Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M., *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu* (tł. M. Durska), PWE, Warszawa 2011.
- Kabzińska I., *Czy mówienie o „wygaszeniu” zainteresowania badaczy Polakami w przestrzeni poradzieckiej jest uzasadnione?*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2018, nr 22, s. 133-150.
- Kakareko K., *Działalność mniejszości polskiej na Grodzieńszczyźnie*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2009, nr 4, s. 131-146.
- Karaś H., *Język polski pogranicza litewsko-lotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*, Wydział Polonistyki UW, Warszawa 2017.
- Kołodziej-Durnaś A., *Wyobrażenia socjologiczne i misja socjologii organizacji*, „Opuscula Sociologica” 2016, nr 2, s. 109-118.

- Konczewska K., *Współczesna sytuacja socjolingwistyczna na Grodzieńszczyźnie*, „Socjolingwistyka” 2015, nr 29, s. 149-169.
- Konecki K.T., *Procesualne ujęcie organizacji. Organizacje, struktury, procesy i tożsamości*, w: K.T. Konecki, P. Chomczyński (red.), *Zarządzanie organizacjami. Organizacja jako proces*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 7-21.
- Kowalski M., *Ludność polska w wieloetnicznych regionach Litwy, Łotwy i Białorusi*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2013, nr 2, s. 205-237.
- Krzyżlewski J., „*Nauki o organizacji” a socjologia*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1984, r. XLVI, z. 3, s. 255-265.
- Markiewiczowa H., *Rzecz o Polskiej Macierzy Szkolnej*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2016.
- Masłyk-Musiał E., *Spoleczeństwo i organizacje. Socjologia organizacji i zarządzania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999.
- Merton R.K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna* (tł. E. Morawska, J. Werenstein-Żuławski), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Michoń F., *Organizacja i kierowanie w przedsiębiorstwie. W świetle socjologii i psychologii pracy*, Książka i Wiedza, Warszawa 1981.
- Morgan G., *Obrazy organizacji* (tł. Z. Wiankowska-Ladyka), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Paniszewa H., *Geneza i kierunki działalności polskich organizacji pozarządowych w obwodzie brzeskim na Białorusi w latach 1987-2008*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F” 2010, vol. 65, z. 1, s. 73-93.
- Pawlak M., Srokowski Ł., *Instytucje i organizacje. Przekraczanie paradygmatów w badaniach nad organizacjami*, w: M. Pawlak, Ł. Srokowski (red.), *Pomiędzy i wewnątrz. Instytucje, organizacje i ich działania*, IPSiR UW, Warszawa 2014, s. 7-31.
- Polonia i Polacy za granicą – Historia*, <https://www.gov.pl/web/polonia/historia> (11.01.2021).
- Polska Macierz Szkolna w Grodnie*, <https://pmsgrodno.org/> (19.11.2021).
- Siedlaczek-Szwed A., *Polska Macierz Szkolna jako instytucja społeczna*, w: A. Pękała, A. Leszcz-Krysiak (red.), *Tradycja – teraźniejszość – przyszłość edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2016, s. 105-116.
- Soboń K., *Świadectwa polskiej kultury na Białorusi*, „Studia Interkulturowe” 2017, nr 10, s. 35-51.
- Sprawozdanie z działalności Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześćcia i Obwodu Brzeskiego za rok 2013*, <https://kresy.pl/wydarzenia/sprawoz->

danie-z-dzialalnosci-forum-polskich-inicjatyw-lokalnych-brzescia-i-obwodu-brzeskiego-za-rok-2013/ (18.01.2021).

Stemler J., *Polska Macierz Szkolna*, w: B. Nawroczyński (red.), *Nasza walka o szkołę polską 1901-1917. Opracowania, wspomnienia, dokumenty*, t. 2, Komitet Obchodu 25-lecia Walki o Szkołę Polską, Warszawa 1934, s. 167-185.

Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej, <https://www.facebook.com/Towarzystwo-Kultury-Polskiej-Ziemi-Lidzkiej-1572257116326151/> (20.01.2021).

Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo* (tł. D. Lachowska), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Żurek W.W., *My tutejsi – 20-lecie Związku Polaków na Białorusi*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2009, nr 91, s. 371-373.

Polskość ukryta

W tej części książki zajmiemy się zagadnieniami dotyczącymi działań wspierających utrzymanie tożsamości narodowej polskiej mniejszości na Białorusi. Poznamy opinie ich przedstawicieli na temat sposobów kształtowania i podtrzymywania tej tożsamości. Nasi respondenci odniosą się do kwestii istnienia szkół z językiem polskim, nazewnictwa ulic i miejscowości w tym języku oraz problemu wspierania przez Polaków rodaków żyjących na Białorusi, jak i znaczenia sytuacji tej mniejszości dla bilateralnych stosunków politycznych obu państw. Ponadto podjęte zostanie zagadnienie dotyczące działań, zapewniających trwanie w przyszłości społeczności na Białorusi. Zanim zapoznamy się z opiniami badanych, przyjrzymy się różnym sposobom (prezentowanym w literaturze przedmiotu) przeżywania polskiego pochodzenia.

Polskość – typy i forma wsparcia

Obecność Polaków na Białorusi nie jest efektem ich emigracji. Znaleźli się poza terytorium swojego państwa w wyniku zmiany granic dokonanej na skutek międzynarodowych decyzji politycznych¹. Ich stosunek do polskiej kultury, polskiego języka, grupy pochodzenia oraz stopień świadomości narodowej są kryteriami klasyfikacji ludności polskiej na Wschodzie². Według badań Ewy Nowickiej Polacy

¹ Z.J. Winnicki, *Współczesna kondycja polskiej mniejszości narodowej w Republice Białoruś – geneza, status, tendencje przemian w latach 1989-2009*, w: Z.J. Winnicki, T. Gawin (red.), *Polska mniejszość narodowa na Białorusi 1988-2009*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2009, s. 11; I. Kabzińska, *Polskość, odrzucona, ocalona, ujawniona, przypomniana... Polacy na Litwie, Ukrainie i Białorusi*, w: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wiek*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2011, s. 134.

² I. Kabzińska, *Polskość...*, s. 134.

mieszkający na Białorusi reprezentują polskość ograniczoną, bowiem niewielu z nich manifestuje polską przynależność. Raczej spotyka się postawy prezentujące brak pewności względem swojej przynależności narodowej. Ich polskość jest niewyraźna³. Inaczej niż Litwini, którzy zazwyczaj identyfikują się jako Polacy. Znają język polski, polską historię i kulturę oraz są aktywnymi katolikami⁴.

Nowicka rozróżnia także typy polskości. Pierwszą grupę nazywa „wielkimi Polakami”. To ci, którzy są świadomi swojej polskości, mocno są z nią związani, traktują ją jako wartość i powód do dumy. Starają się żyć polską kulturą i otwarcie to deklarują. O procesach wy-narodowiania mówią z bólem i goryczą. Przedstawicielami „wielkich Polaków” według Nowickiej są niektórzy reprezentanci polskiej inteligencji. Dominują na Litwie, natomiast jest ich niewielu w Republice Białorusi⁵.

Kolejną kategorię Ewa Nowicka nazywa „Polakami mniejszymi”. Prezentują rozmytą polskość. Nie jest ona dla nich ważna, gdyż nie stawiają jej w centrum swej tożsamości i codzienności.

Trzecią grupę stanowią „najślabi Polacy” – obojętni wobec kwestii swej tożsamości narodowej. Nie jest ona przedmiotem ich zainteresowania. Ich polskość Nowicka nazywa „młłą”⁶, zaś Iwona Kabzińska zastanawia się, czy w ogóle można o nich mówić jako o Polakach⁷.

Inną typologię prezentuje Elżbieta Smułkowa. Akcentuje w niej różnorodność podejść do polskości wśród polskiej mniejszości na Białorusi. Podkreśla, że ich perspektywa rozciąga się od polskości świadomej, patriotycznej, zaangażowanej przez formy pośrednie, aż do ograniczonej czy nawet tylko nominalnej⁸. Autorka wyodrębnia „Polaków o wyraźnej świadomości narodowej”, związanych z katolicyzmem, polską kulturą, poczuciem więzi z Polską jako ojczyzną ideologiczną, niekiedy szlacheckim pochodzeniem oraz zazwyczaj ze znajomością

³ Tamże, s. 135; E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy? Polacy za wschodnią granicą*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2000, s. 10.

⁴ E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy...*, s. 10; I. Kabzińska, *Polskość...*, s. 135.

⁵ E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy...*, s. 22-25.

⁶ Tamże, s. 22-23, 90-92.

⁷ I. Kabzińska, *Polskość...*, s. 135.

⁸ E. Smułkowa, *Inna polskość?*, w: A. Kuczyński, M. Michalska (red.), *Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność*, OBW UW, Wrocław 2004, s. 262-263.

języka polskiego. Następnie wskazuje „Polaków z pochodzenia, z rodzin mieszanych z pewnej bliżej niesprecyzowanej tradycji rodzinnej”, nierzadko określających siebie jako Białorusinów, podkreślających swoje polskie pochodzenie, katolików, o ewentualnym pochodzeniu szlacheckim, świadomości polskiego pochodzenia bądź obecności Polaków w rodzinie. Ostatnią kategorię w tej klasyfikacji stanowią „Polacy-katolicy”. Wyróżnia ich wyłącznie przynależność wyznaniowa⁹.

Badania Kabzińskiej pokazują, że zróżnicowanie niekoniecznie przebiega po linii wyznania religijnego. Zazwyczaj polskość była łączona z katolicyzmem zarówno przez samych Polaków, jak i członków innych grup narodowych. Obecnie jest żywa świadomość (pośród polskiej mniejszości w Republice Białoruskiej), że należą do niej również ateści i wyznawcy innych religii. Niemniej ci, którzy odeszli od wiary ojców, bywają nazywani „judaszami”¹⁰. Różnicuje także stosunek do języka polskiego. Starsze pokolenie zazwyczaj uważa, że Polakiem jest ten, kto zna język ojczysty. Należący do młodszych i średnich pokoleń twierdzą zaś, że znajomość języka polskiego nie jest warunkiem *sine qua non*, aby identyfikować siebie jako Polaka. „W obydwu wspomnianych grupach pokoleniowych znaleźli się jednak również rozmówcy łączący przynależność do polskiej mniejszości narodowej i narodu polskiego ze znajomością języka polskiego. Naukę tego języka uznano za obowiązek”¹¹. Badania Kabzińskiej pokazują, że podstawowym kryterium przynależności do polskiej narodowości jest świadomość polskich korzeni. Istotne są także przynależność stanowa (szczególnie szlacheckie pochodzenie), mocna więź z Polską (rozumianą jako ojczyzna – Macierz), poczucie wspólnoty historycznej i pamięć przeszłości¹². Kabzińska pisze, że podczas swoich badań spotkała się z różnymi typami polskości: polskością ocaloną – wynikającą ze świadomego wyboru i trwania przy nim bez względu na konsekwencje; polskością odrzuconą, ukrywaną, ograniczoną, zagrożoną, sentymentalną przypominaną i polskością traktowaną koniunkturalnie dla osiągnięcia swoich

⁹ Tamże, s. 260-261.

¹⁰ I. Kabzińska, *Polskość...*, s. 139; M. Jakimowicz, *Wieloznaczność pojęcia „polskości” w narracjach mieszkańców rejonu ostrowieckiego (Białoruś)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne” 2017, t. 45, z. 1, s. 62.

¹¹ I. Kabzińska, *Polskość...*, s. 139.

¹² Tamże.

celów – jak choćby po to, aby wysłać dzieci na studia do Polski bądź do niej wyemigrować, aby poprawić sytuację materialną¹³.

Te zróżnicowane postawy wobec polskości w dużej mierze są uwarunkowane procesami depolonizacji, które dokonują się na Białorusi. Jej przyczyny są złożone i ostatecznie prowadzą do asymilacji Polaków. Jest ona widoczna np. w niechęci do ujawniania swej identyfikacji – zauważalnej postawie choćby podczas spisów powszechnych¹⁴.

Zdzisław Julian Winnicki czynniki owej depolonizacji widzi m.in. w działaniach władz państwowych polegających na lansowaniu w polskiej społeczności białoruskości. Wiąże ją także z nauczaniem w szkołach tzw. narodowej koncepcji historii Białorusi, pomijającej problematykę oddziaływania polskiej społeczności i kultury na Białorusinów i ich kulturę. Ponadto ów badacz wskazuje na polityczną działalność białoruskiej opozycji narodowej, wspierającej depolonizacyjne działania władz; samobiałorutenizację Kościoła katolickiego, a także białorutenizację nazwisk skutkującą przemianami samoświadomości urodzonych w nowo powstałym suwerennym państwie białoruskim¹⁵. Koresponduje z tym odejście rodzin od przekazywania w nich kulturowych komponentów polskiej tożsamości, szczególnie w populacji kobiet. To one w czasach panowania sowieckiej ideologii i podejmowania zdecydowanych działań wynaradawiających przekazywały dzieciom wartości religijne, narodowe wraz z polskim językiem¹⁶.

U podstaw tych ogólnych konstatacji (dotyczących przyczyn wynarodowienia) leżą działania, które wskazują na dużą niechęć władz centralnych wobec rdzennych Polaków. Co więcej, ta repulsja ma swoje tradycje sięgające czasów Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i wciąż kształtuje mentalność kolejnych generacji obywateli Białorusi. Jej wyrazem jest choćby utrudnianie (trwające już po rozpoczęciu Gorbaczowskiej pieriestrojki, a więc czasu odwilży i zwiększenia

¹³ Tamże, s. 143; E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy...*, s. 46.

¹⁴ Tamże, s. 142; K. Soboń, Świadczenia polskiej kultury na Białorusi, „Studia Interkulturowe” 2017, t. 10, s. 39.

¹⁵ Z.J. Winnicki, *Stan obecny i perspektywy polskiej mniejszości narodowej na Białorusi*, w: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju...*, s. 164-165.

¹⁶ E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy...*, s. 18; H. Giebień, *Depolonizacja Kościoła rzymsko-katolickiego na współczesnej Białorusi (zarys problematyki)*, w: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju...*, s. 167 i 185.

swobód) przez władze różnego szczebla funkcjonowania języka polskiego w szkołach państwowych i komplikowanie otwierania polskich szkół¹⁷. Obecnie język polski i polskie szkolnictwo są dyskryminowane. Dzieci uczą się języka polskiego na zajęciach pozaszkolnych i korzystają z niskiej jakości polskich podręczników, zaadoptowanych do wymogów szkolnictwa białoruskiego¹⁸. Innym przykładem szykan było wyłączenie w 2005 roku Pierwszego Programu Telewizji Polskiej w telewizjach kablowych, z którego korzystali mieszkańcy miast¹⁹. Wyraźnym znakiem dyskryminacji jest niechęć odnoszenie się do polskich księży i ich pracy duszpasterskiej prowadzonej w języku polskim. Są oni traktowani jako „narzędzie polskiej propagandy”. Ich działalność jest kontrolowana, a niekiedy stosowane są wobec nich metody uniemożliwiające pracę na Białorusi, takie jak brak zgody na wjazd do tego kraju bądź nakaz natychmiastowego wyjazdu²⁰. Sytuacja Polaków na Białorusi pogarsza się też przez podziały w Związku Polaków na Białorusi, w które zaangażowały się władze białoruskie. Doszło do rozłamu nie tylko w społeczności związkowej, ale również w całej polskiej społeczności. Wywołało to lęk oraz niechęć do ujawniania polskiej tożsamości²¹. Wiązało się bowiem z unieważnieniem przez białoruskie władze centrale wyborów w Związku i doporowadzeniem do ich ponownego przeprowadzenia, aby wprowadzić kierownictwo akceptowane przez rząd. Towarzyszyły temu również oskarżenia o współpracę Związku z amerykańską Centralną Agencją Wywiadowczą (CIA) w przygotowaniu kolorowej rewolucji na Białorusi oraz inwigilacja jego terenowych oddziałów przez Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB)²².

¹⁷ Z.J. Winnicki, *Współczesna kondycja polskiej mniejszości...*, s. 52; E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy...*, s. 36-42.

¹⁸ T. Gawin, *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988-2005*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2009, s. 74, przypis 137; J. Rychlik, *Realizacja praw mniejszości białoruskiej w Polsce i mniejszości polskiej na Białorusi*, https://dSPACE.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/27748/113-140_Rychlik_Realizacja%20praw%20mniejszosci%20bialoruskiej%20w%20Polsce%20i%20mniejszosci%20polskiej%20na%20Bialorusi.pdf?sequence=1&isAllowed=y, s. 135-136 (2.12.2021).

¹⁹ T. Gawin, *Polskie odrodzenie...*, s. 81.

²⁰ Tamże, s. 83.

²¹ I. Kabzińska, *Polskość...*, s. 143.

²² A. Włodarczyk, *Polskie środowiska polityczne wobec konfliktu w stosunkach polsko-białoruskich w 2005 roku*, „Studia Podlaskie” 2012, t. XX, s. 247; Z.J. Win-

Trzeba mieć także na uwadze, że istnieją obiektywne przyczyny depolonizacji, które są obserwowane w życiu wielu mniejszości narodowych nie tylko na Białorusi. We wszystkich społecznościach, w których rozwija się i krzepnie państwo narodowe, mniejszości w sposób naturalny asymilują się do obyczajów i kultury większości. Zaobserwować można to również w Polsce w odniesieniu do mniejszości, które w niej żyją. Ponadto istnienie Republiki Białoruskiej – trwałego państwa – rozwija poczucie przynależności do państwowego narodu oraz daje poczucie dumy z jego posiadania. To automatycznie obliguje młodsze pokolenia do identyfikacji w białoruskością²³.

Działania wspierające mniejszość Polaków na Białorusi prowadzi m.in. polskie władze. Podejmują różnorakie inicjatywy w tym zakresie. W literaturze przedmiotu szczególnie zwraca się uwagę na wprowadzenie Karty Polaka, której wydawanie rozpoczęło się 29 marca 2008 roku. Możliwość skorzystania z niej ożywiła zainteresowanie polskimi korzeniami²⁴. Świadczy ona o przynależności do narodu polskiego i umożliwia m.in. legalną pracę w Polsce, studiowanie na polskich uczelniach, korzystanie z opieki zdrowotnej w nagłych sytuacjach, bezpłatny wstęp do muzeów, korzystanie ze zniżek w środkach komunikacji i pierwszeństwo w ubieganiu się o państwowe dotacje wspierające Polaków za granicą²⁵. Wdrożenie Karty Polaka było traktowane przez środowiska na obczyźnie również jako forma pamięci o Polkach i zadośćuczynienia im za to, że w wyniku decyzji politycznych, prowadzących do zmian granic, doprowadzono do utraty przez nich obywatelstwa i znalezienia się poza granicami ojczyzny²⁶.

Zasadniczo relacjami z Polonią zajmuje się Senat Rzeczypospolitej²⁷, który prowadzi tę działalność poprzez współpracę z różnymi stowarzy-

nicki, *Współczesna kondycja polskiej mniejszości...*, s. 53; J. Rychlik, *Realizacja praw mniejszości...*, s. 132.

²³ Z.J. Winnicki, *Stan obecny i perspektywy...*, s. 165; tenże, *Współczesna kondycja polskiej mniejszości...*, s. 53-53.

²⁴ I. Kabzińska, *Polskość...*, s. 143.

²⁵ Karta Polaka – informacje ogólne, <https://www.gov.pl/web/republikamoldawii/karta-polaka-informacje-ogolne> (2.12.2021).

²⁶ I. Kabzińska, *Polskość...*, s. 144.

²⁷ C. Żołędowski, *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*, IPS UW, Warszawa 2003, s. 312.

szeniami²⁸. Należą do nich m.in. Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Fundacja Pomocy Polskim Szkołom na Wschodzie im. Tadeusza Gońwiewicza, Fundacja „Semper Polonia”. W różnoraki sposób te podmioty wspierają popularyzowanie języka polskiego, historii i kultury polskiej na Białorusi. Realizują programy dotyczące szkół i klas z językiem polskim, szkółek sobotnio-niedzielných, rzadziej polonistyki na uniwersytetach²⁹. Prawie każde stowarzyszenie za cel swojej działalności uznaje wspieranie szkolnictwa polskiego. Działania prowadzą się do wyposażania szkół w podręczniki, w literaturę dydaktyczno-metodyczną, prowadzone są działania wydawnicze, organizowane są kolonie dla dzieci i młodzieży w Polsce, zazwyczaj są łączone z nauką języka polskiego. Również prowadzone są remonty i modernizacje budynków już istniejących, a także są budowane nowe ośrodki edukacyjne. Inne programy dotyczą działań konserwatorskich prowadzonych na cmentarzach, w kościołach oraz dokumentujących stan zabytków związanych z polskim dziedzictwem narodowym. Wspierana jest także działalność wydawnicza książek naukowych i albumów dotyczących obecności polskiej kultury na Białorusi. Prowadzone są działania wśród zespołów ludowych, upowszechniające ich twórczość i wspierające ich istnienie. Organizowane jest wsparcie finansowe w zakresie leczenia i rehabilitacji Polaków mieszkających na Białorusi i pomoc w dożywianiu dzieci. Udzielane są losowe zapomogi dla osób będących w trudnej sytuacji życiowej. Prowadzone są też działania wspierające aktywność gospodarczą poprzez tworzenie ośrodków wsparcia przedsiębiorczości. Te ośrodki organizują konsultacje prawne, księgowo, porady w zakresie działalności gospodarczej, kursy językowe, informatyczne czy ekonomiczne.

Fundacje wspierają polskie media na Białorusi. Ich redakcje zazwyczaj działają społecznie, ale koszty przygotowania materiałów do druku, opłaty za druk, papier, kolportaż ponosi Senat Rzeczypospolitej Polskiej. Media wspierają odrodzenie inteligencji polskiej wśród mniejszości polskiej, a także informują, edukują i formują opinię publiczną.

²⁸ O działalności tych stowarzyszeń piszę na podstawie: tamże, s. 312-324; E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy?...*, s. 43; H. Żmińko, *Organizacje pozarządowe w Polsce – rola w procesie polskiego odrodzenia narodowego na Białorusi*, w: Z.J. Winnicki, T. Gawin (red.), *Polska mniejszość narodowa...*, s. 239-249.

²⁹ H. Żmińko, *Organizacje pozarządowe w Polsce...*, s. 243.

Opinie badanych na temat sposobów wspierania polskiej tożsamości

Pejzaż polskości i form jej wspierania zarysowany na podstawie literatury przedmiotu jest kontekstem dla pytań, które zostały postawione ankietowanym. Ich opinie będą aktualizować ową sytuację, a przynajmniej niektóre jej aspekty.

Respondenci zostali poproszeni o ustosunkowanie się do stwierdzenia: „w miejscach na Białorusi, gdzie mieszka wielu Polaków, powinny istnieć szkoły z wykładowym językiem polskim”. Rozkład ich odpowiedzi przedstawia tab. 1.

Tabela 1. Stosunek badanych wobec stwierdzenia: „w miejscach na Białorusi, gdzie mieszka wielu Polaków, powinny istnieć szkoły z wykładowym językiem polskim” (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi			
	Ogółem	Zgadzam się	Nie zgadzam się	Nie wiem
Ogółem	100,0	79,1	4,0	16,8
Płeć				
Kobiety	100,0	83,2	3,2	13,6
Mężczyźni	100,0	73,3	5,2	21,5
Religia/wyznanie				
Katolik	100,0	77,9	3,6	18,5
Prawosławny	100,0	79,8	3,1	17,1
Niewierzący	100,0	85,7	8,2	6,1
Inne	100,0	72,7	9,1	18,2
Karta Polaka				
Posiada	100,0	78,7	3,9	17,3
Nie posiada	100,0	67,4	2,2	30,4
Nie posiada, ale chciałby uzyskać	100,0	81,1	4,4	14,5

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

W badanej populacji to stanowisko było akceptowane. Zgodziło się z nim 79,1%, przeciwnego zdania było 4% zapytanych. Nie potrafiło ustosunkować się do niego 16,8% ankietowanych. W kohorcie kobiet struktura odpowiedzi była podobna. Zdecydowana większość z nich akceptowała ten pogląd, odrzucało go 3,2%. Nie zajęło wobec niego stanowiska 13,6%. W kategorii mężczyzn odsetki wynosiły odpowiednio: 73,3%, 5,2% i 21,5%. Katolicy zgadzali się z tym stanowiskiem. Podzielało go 77,9%, odrzucało 3,6%, 18,5% wybrało odpowiedź „nie wiem”. Prawosławni je akceptowali. Przyznało to 79,8%, 3,1% odrzucało, 17,1% nie potrafiło zająć stanowiska. W kategorii niewierzących 85,7% zgadzało się z tym stwierdzeniem, 8,2% nie podzielało go, 6,1% odpowiedziało: „nie wiem”. Rozkład odpowiedzi w zbiorowości innych wyznań był odpowiedni 72,7%, 9,2% i 18,2%. Posiadający Kartę Polaka zgadzali się z tą opinią – 78,7%, nie zgadzało się z nią 4%, a 17,3% nie potrafiło się zdecydować. 67,4% respondentów niemających Karty Polaka zgadzało się z tym stwierdzeniem, 2,2% odrzucało go. Niemal co trzeci (30,4%) odpowiedział „nie wiem”. Najwyższe odsetki akceptacji reprezentowała kohorta chcących mieć Kartę Polaka. Uważało tak 81,1%, przeciwnego zdania było 4,4% pytanych, 14,5% odpowiedziało: „nie wiem”.

Następnie badani ustosunkowali się do stwierdzenia: „w miejscach na Białorusi, gdzie mieszka wielu Polaków, powinny znajdować się nazwy ulic i miejscowości w języku polskim”. Strukturę odpowiedzi przedstawia tab. 2.

Tabela 2. Stosunek badanych wobec stwierdzenia: „w miejscach na Białorusi, gdzie mieszka wielu Polaków, powinny znajdować się nazwy ulic i miejscowości w języku polskim” (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi			
	Ogółem	Zgadzam się	Nie zgadzam się	Nie wiem
Ogółem	100,0	34,5	29,8	35,7
Płeć				
Kobiety	100,0	34,1	29,4	36,6
Mężczyźni	100,0	35,1	30,4	34,6
Religia/wyznanie				
Katolik	100,0	35,6	29,5	34,9
Prawosławny	100,0	35,7	25,6	38,8
Niewierzący	100,0	32,7	36,7	30,6
Inne	100,0	0,0	54,5	45,5
Karta Polaka				
Posiada	100,0	35,4	29,9	34,6
Nie posiada	100,0	52,2	23,9	23,9
Nie posiada, ale chciałby uzyskać	100,0	31,3	30,6	38,0

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Zgodziło się z tym stwierdzeniem 34,5% ankietowanych. Przeciwnego zdania było 29,8% z nich, 35,7% nie miało zdania na ten temat. Ten ostatni typ odpowiedzi dominował w kohorcie kobiet – 36,6%. Nieco mniej z nich (34,1%) zgodziło się z tą opinią. Nie podzielało jej 29,4%. Wśród mężczyzn najczęściej zgadzano się z tym stanowiskiem (35,1%), 34,6% deklarowało brak zdecydowania (34,6%), a 30,4% go odrzucało. Katolicy zgadzali się zasadniczo z tym stwierdzeniem (35,6%). Na podobnym poziomie były deklaracje „nie wiem” (34,9%). Dezaprobatę wyraziło 29,5% badanych. W zbiorowości prawosławnych dominowały odpowiedź „nie wiem” (38,8%), a następnie: „zgadzam się” (35,6%). Co czwarty odrzucał to stwierdzenie (25,6%). Pośród niewierzących zasadniczo je negowano

(36,7%), w dalsze kolejności akceptowano (32,7%) i wybierano odpowiedź „nie wiem” (30,6%). W kohorcie innych wyznań dominował brak akceptacji (54,5%), następnie odpowiedź „nie wiem”. Nikt nie wyraził akceptacji dla tego stwierdzenia. Odsetek osób posiadających Kartę Polaka, który zgadzał się z tym stwierdzeniem, wyniósł 35,4%, ale niemal tyle samo przyznało się do braku zdecydowania w tej sprawie (34,6%). Jasne negatywne stanowisko wyraziło 29,9% pytanym. Niemający Karty Polaka zgadzali się z tą opinią w najwyższym stopniu (52,2%), odsetki niezdecydowanych i negujących ją były takie same, wynosiły po 23,9%.

Ankietowani również odnieśli się do opinii, że Polska powinna pomagać swoim rodakom na Białorusi w zachowaniu ich tożsamości narodowej. Rozkład odpowiedzi prezentuje tab. 3.

Tabela 3. Stosunek badanych wobec stwierdzenia: „Polska powinna pomagać swoim rodakom na Białorusi w zachowaniu ich tożsamości narodowej” (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi			
	Ogółem	Zgadzam się	Nie zgadzam się	Nie wiem
Ogółem	100,0	77,4	3,0	19,6
Płeć				
Kobiety	100,0	74,6	2,2	23,3
Mężczyźni	100,0	81,7	4,2	14,1
Religia/wyznanie				
Katolik	100,0	79,4	3,9	16,7
Prawosławny	100,0	73,6	1,6	24,8
Niewierzący	100,0	79,6	2,0	18,4
Inne	100,0	63,6	0,0	36,4
Karta Polaka				
Posiada	100,0	81,9	2,4	15,7
Nie posiada	100,0	80,4	0,0	19,6
Nie posiada, ale chciałby uzyskać	100,0	75,1	3,7	21,2

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Zgodziło się z tym poglądem 77,4% badanych, nie zajął stanowiska w tej sprawie niemal co piąty (19,6%). Odrzuciło go 3%. Akceptowali go głównie mężczyźni (81,7%), nie aprobowało go 4,2% z nich, a 14,1% było niezdecydowanych. Rozkład odpowiedzi wśród kobiet był następujący: 74,6%, 2,2% i 23,3%. Wyraźna większość katolików zasadniczo zgadzała się z tym stanowiskiem (79,4%). Nie podzielało go 3,9% pytanych, a 16,7% nie potrafiło ocenić tej kwestii. W populacji prawosławnych zasadniczo aprobowano to stwierdzenie (73,6%), nie uznawało go 1,6% badanych, a niemal co czwarty nie zajął stanowiska (24,8%). Odsetki odpowiedzi wśród niewierzących wyniosły odpowiednio: 79%, 6%, 2%, 18,4%. W zbiorowości innych wyznań podzielało to stwierdzenie 63,6%, a 36,4% wybrało odpowiedź „nie wiem”. Odsetek posiadających Kartę Polaka, którzy zgadzali się z tym poglądem, wyniósł 81,9%, nie zgadzało się z nim 2,4% z nich, a 15,7% wybrało odpowiedź „nie wiem”. W kohorcie respondentów bez Karty Polaka rozkład odpowiedzi wyniósł odpowiednio: 80,4%, 0% i 19,6%. W kategorii nieposiadających tej Karty, ale chcących ją uzyskać odpowiedzi kształtowały się następująco: 75,1%, 3,7% i 21,2%.

Ankietowani ustosunkowali się także do stwierdzenia: „sytuacja Polaków na Białorusi powinna mieć wpływ na stosunki polityczne między Białorusią a Polską”. Rozkład odpowiedzi przedstawia tab. 4.

Tabela 4. Stosunek badanych wobec stwierdzenia: „sytuacja Polaków na Białorusi powinna mieć wpływ na stosunki polityczne między Białorusią a Polską” (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi			
	Ogółem	Zgadzam się	Nie zgadzam się	Nie wiem
Ogółem	100,0	37,2	25,7	37,0
Płeć				
Kobiety	100,0	34,4	22,9	42,7
Mężczyźni	100,0	41,4	29,8	28,8
Religia/wyznanie				
Katolik	100,0	37,4	25,3	37,4
Prawosławny	100,0	38,8	24,8	36,4
Niewierzący	100,0	40,8	26,5	32,7
Inne	100,0	0,0	45,5	54,5
Karta Polaka				
Posiada	100,0	37,8	25,2	37,0
Nie posiada	100,0	34,8	25,6	37,0
Nie posiada, ale chciałby uzyskać	100,0	37,0	26,0	37,0

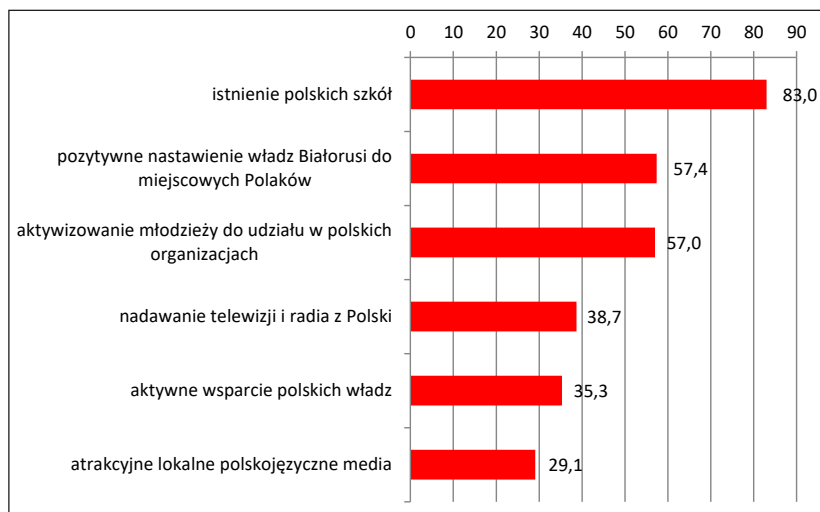
Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Niemal takie same odsetki badanych zgadzały się z tym stwierdzeniem (37,2%), jak i wybrały odpowiedź „nie wiem” (37%). Nie zgodził się z nim co czwarty badany (25,7%). Kobiety zasadniczo nie potrafiły zająć stanowiska w tej kwestii (42,7%). Akceptowało go 34,4% z nich, a niemal co piąta je odrzucała (22,9%). W populacji mężczyzn dominowała aprobatą tej opinii (41,4%), natomiast zasięg dezaprobaty wynosił 29,8% i był zbliżony do powszechności odpowiedzi „nie wiem” (28,8%). Podobna frekwencja odpowiedzi była w kohorcie katolików. Tu zasięg akceptacji i braku jednoznacznej odpowiedzi by taki sam (37,4%), co czwarty (25,3%) odrzucił to stwierdzenie. W kohorcie prawosławnych odsetki wyniosły odpowiednio: 38,8%,

36,4% i 24,8%. Pośród niewierzących dominowało uznanie dla tego stwierdzenia na poziomie 40,8%, a następnie odpowiedź „nie wiem” – 32,7%. Nie zgadzało się z nim 26,7% zapytanych. Odsetek mających Kartę Polaka, który zgadzał się z tą opinią, wyniósł 37,8%. 37% nie zajęło jednoznacznego stanowiska wobec niej, odrzuciło je 25,2%. Nieposiadający Karty Polaka przede wszystkim wybrali odpowiedź „nie wiem” (37%). Zgodziło się z nim 34,8%, nie podzielało go 25,6% z nich. W zbiorowości badanych chcących uzyskać Kartę Polaka rozkład odpowiedzi wyniósł odpowiednio: 37%, 37% i 26%.

Badani zostali też poproszeni o wskazanie warunków, które są konieczne, aby w przyszłości Polacy na Białorusi przetrwali jako grupa narodowa. Badani mogli wskazać kilka odpowiedzi. Ich rozkład przedstawia wykres 1.

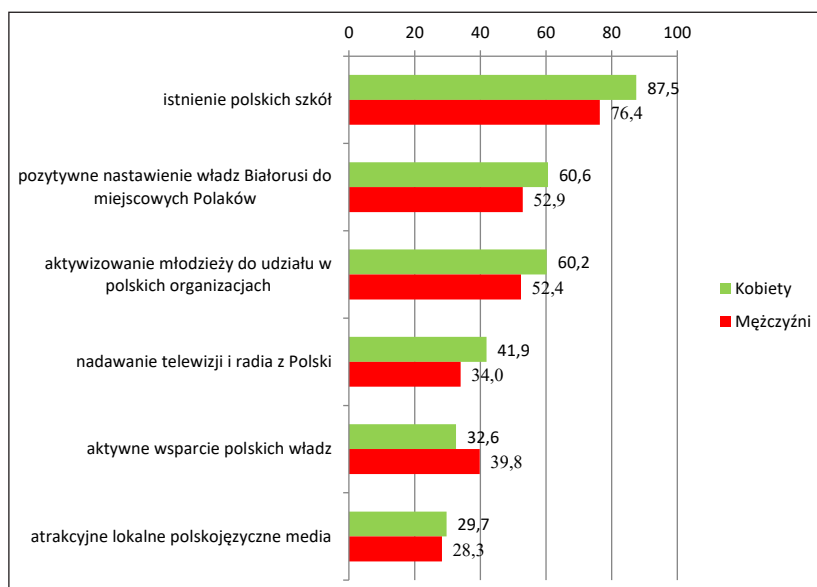
Wykres 1. Opinie badanych na temat przesłanek, które zapewnią trwanie polskiej mniejszości narodowej na Białorusi (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Trwanie w następnych latach polskiej mniejszości narodowej na Białorusi ma zapewnić przede wszystkim istnienie polskich szkół. Odpowiedziało tak 83% badanych. Następnie wskazano na pozytywne odnośnienie się władz Białorusi do Polaków (57,4%). Zbliżony odsetek punktował aktywizowanie młodych do działania w polskich organizacjach (57%). Na rolę mediów w podtrzymywaniu polskości wskazało od 29,1% do 38,7% respondentów. Wykres 2. przedstawia rozkład odpowiedzi skategoryzowany według płci.

Wykres 2. Opinie badanych na temat przesłanek, które zapewnią, że Polacy w przyszłości przetrwają jako grupa narodowa na Białorusi według płci (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Kobiety w większym stopniu niż przeciętnie wskazywały na istnienie polskich szkół jako gwaranta trwania w przyszłości polskiej mniejszości narodowej na Białorusi. Ocenilo tak 87,5% z nich. Dalej

respondentki wskazywały na pozytywne nastawienie władz Republiki do Polaków (60,6%) oraz mobilizowanie młodzieży do angażowania się w działalność polskich organizacji (60,2%). W kohorcie mężczyzn również na pierwszym miejscu wybrano polskie szkolnictwo (76,4%), następnie pozytywne nastawienia władz Białorusi do Polaków (52,9%) i aktywizowanie młodych do udziału w polskich organizacjach (52,4%).

Podsumowanie

Analiza wyników badań pokazuje, że respondenci cenią polskość i dostrzegają konieczność różnych form jej wspierania. Świadczy o tym powszechna akceptacja stwierdzenia, że w regionach, które skupiają Polaków, powinny istnieć szkoły z wykładowym językiem polskim. Zasięg akceptacji tej opinii wyniósł 79,1%, a odsetki aprobaty w wyróżnionych kategoriach społeczno-demograficznych sięgały od 67,4% do 85,7% indagowanych. Podobne odsetki dotyczyły stanowiska, że Polska powinna pomagać swoim rodakom na Białorusi w zachowaniu tożsamości narodowej. Tu uznanie sięgało 77,4% ankietowanych, zaś w poszczególnych kohortach od 63,6% do 81,9% pytanym. Natomiast inaczej już wygląda stosunek ankietowanych wobec takich działań, które realizację polskości czynią aktywnością publiczną, dostrzeganą i angażującą Białorusinów bądź warunkującą ich działania. Potwierdzają to rozkłady pozytywnych odpowiedzi wobec stanowiska, wedle którego w miejscach życia polskiej mniejszości powinny znajdować się nazwy ulic i miejscowości w jej narodowym języku. Zasięg ich akceptacji wynosił 34,5%, a w kategoriach społeczno-demograficznych nie przekroczył 52,2%. Analogiczna sytuacja dotyczyła stwierdzenia, że sytuacja Polaków na Białorusi powinna wpływać na stosunki polityczne bilateralne między Białorusią i Polską. Zgodziło się z tym 37,2%, a w kohortach aprobatą nie przekroczyła 41,4% badanych. Wydaje się więc, że badani cenią polskie korzenie i relacje z polską kulturą, jednak traktują to bardziej jako prywatne doświadczenie i nie chcą, aby ingerowało zbyt w życie białoruskiej społeczności. To jest ich rzeczywistość – rzeczywistość ukryta i nie zamierzają w nią (lub z jej powodu) angażować władz centralnych Republiki lub się z nią manifestować. Mogą mieć swoje szkoły z polskim

językiem wykładowym (będące przez to ekskluzywnymi – wyłącznie dla polskich uczniów), mogą znać polską historię i kulturę, ale nie są to atrybuty, które miałyby być manifestowane, a przede wszystkim miałyby organizować życie społeczności dominującej i ją zobowiązywać do podejmowania działań, uwzględniających polskość.

Trzeba także zwrócić uwagę, że kategorie społeczno-demograficzne (historycznie powiązane z pielęgnowaniem polskiej kultury i z troską o jej przekazywanie kolejnym pokoleniom) nie wyróżnią się jako te, które wyraźnie interesują się utrzymaniem polskości. Odsetki kobiet i katolików³⁰ aprobujących działania wspierające polską tożsamość są zbliżone do odpowiadających im odsetków mężczyzn i innowierców. Co więcej, dotyczy to także posiadających Kartę Polaka, jak i chcących ją uzyskać. Te kohorty również się nie wyróżniają, a przecież powinny.

Trudno w rozkładach deklaracji badanych nie dostrzec relatywnie wysokich odsetków odpowiedzi „nie wiem”. Najprawdopodobniej nie oddają one faktycznego braku wiedzy na dany temat, szczególnie że w badaniu zasadniczo brali udział młodzi ludzie (15-35 lat). Pokazuje to raczej niechęć do wyrażenia jednoznacznej opinii i wolno ostrożnie sądzić, że są one świadectwem asymilacji z białoruską kulturą.

Wskazane cechy struktury odpowiedzi respondentów wpisują się w proces ich odchodzenia od polskości. Badacze zwracają uwagę na różnorakie motywy tej negacji. Wskazują na powody pragmatyczne – nauka języka polskiego nie prowadzi do poznania języka oficjalnego, nie przyczynia się do realizowania kariery zawodowej i nie wspiera codziennego funkcjonowania. Niekiedy powodem jest chęć odejścia od statusu czy nawet stygmatu członka grupy mniejszościowej. Utrzymywanie polskości poprzez uczenie się polskiej kultury, historii, polskiego języka stanowi dodatkowe zajęcie, a więc wiąże się ze specjalnym wysiłkiem i zaangażowaniem. Te powody zdają się bardziej przekonujące niż te odwołujące się do emocjonalnego przywiązania do polskości i mają mobilizować do jej pielęgnowania³¹.

Wydaje się, że dla procesów asymilacyjnych Polaków na Białorusi znaczenie mają głównie działania władz wspierające wynarodowienie.

³⁰ Kobiety i katolicy to kategorie, które w historii zapisały się jako „bastiony” i propagatorzy polskości. I. Kabzińska, *Polskość...*, s. 142; H. Giebień, *Depolonizacja Kościoła...*, s. 169, 173; C. Żołędowski, *Białorusini i Litwini...*, s. 151.

³¹ Takie powody podaje I. Kabzińska. *Taż*, *Polskość...*, s. 141.

Ich tradycja jest długa, sięgająca czasów powojennych. Działania te wciąż występują³². Nie mają oficjalnego charakteru, lecz przejawiają się w pewnej atmosferze, która jest odczuwana i wskazuje na aktywność pożądaną i nieakceptowaną przez rządzących. Są one związane z karierą zawodową, a więc z ważnym aspektem życia ludzi szczególnie młodych (zapewne także naszych respondentów). Te działania władz zakładają zrzeczenie się bądź przynajmniej nieprzyznawanie się do polskiej narodowości. Wyparcie się jej (najczęściej w dokumentach)³³ jest niepisany warunkiem otrzymania lepszej pracy niż praca fizyczna³⁴. Centralne władze białoruskie oczekują nie tylko lojalności, ale także gotowości do wystąpienia przeciwko interesom mniejszości polskiej. Polak patriota, dbający o polskość, nie znajdzie atrakcyjnej posady w strukturze administracji. Ci, którym się to udało, wykazali się bezwarunkową lojalnością wobec rządzących i odeszli od polskość. Jej utrzymanie oraz obrona są trudne, bowiem społeczeństwo białoruskie jest mocno zrusyfikowane i zsowietyzowane. Dotyczy to także Polaków, którzy tam mieszkają. Wynika to z polityki Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, która była realizowana na terenie Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej³⁵. Te oddziaływania są do dziś widoczne w opiniach respondentów.

Bibliografia

- Gawin T., *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988-2005*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2009.
- Giebień H., *Depolonizacja Kościoła rzymsko-katolickiego na współczesnej Białorusi (zarys problematyki)*, w: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wieku*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2011, s. 169-186.
- Jakimowicz M., *Wieloznaczność pojęcia „polskości” w narracjach mieszkańców rejonu ostrowieckiego (Białoruś)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne” 2017, t. 45, z. 1, s. 55-69.

³² T. Gawin, *Polskie odrodzenie...*, s. 75.

³³ Por. E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy...*, s. 47.

³⁴ T. Gawin, *Polskie odrodzenie...*, s. 78.

³⁵ M. Jakimowicz, *Wieloznaczność pojęcia „polskość”...*, s. 66; I. Kabzińska, *Polskość...*, s. 137, przypis 32.

- Kabzińska I., *Polskość, odrzucona, ocalona, ujawniona, przypomniana... Polacy na Litwie, Ukrainie i Białorusi*, w: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wiek*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2011, s. 133-146..
- Karta Polaka – informacje ogólne, <https://www.gov.pl/web/republikamoldawii/karta-polaka-informacje-ogolne> (2.12.2021).
- Nowicka E., *Polacy czy cudzoziemcy? Polacy za wschodnią granicą*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2000.
- Rychlik J., *Realizacja praw mniejszości białoruskiej w Polsce i mniejszości polskiej na Białorusi*, https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/27748/113-140_Rychlik_Realizacja%20praw%20mniejszosci%20bialoruskiej%20w%20Polsce%20i%20mniejszosci%20polskiej%20na%20Bialorusi.pdf?sequence=1&isAllowed=y, s. 113-140 (2.12.2021).
- Smułkowa E., *Inna polskość?*, w: A. Kuczyński, M. Michalska (red.), *Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność*, OBW UW, Wrocław 2004, s. 262-263.
- Soboń K., Świadectwa polskiej kultury na Białorusi, „Studia Interkulturowe” 2017, t. 10, s. 35-51.
- Winnicki Z.J., *Stan obecny i perspektywy polskiej mniejszości narodowej na Białorusi*, w: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wiek*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2011, s. 155-168.
- Winnicki Z.J., *Współczesna kondycja polskiej mniejszości narodowej w Republice Białoruś – geneza, status, tendencje przemian w latach 1989-2009*, w: Z.J. Winnicki i T. Gawin (red.), *Polska mniejszość narodowa na Białorusi 1988-2009*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2009, s. 10-55.
- Włodarczyk A., *Polskie środowiska polityczne wobec konfliktu w stosunkach polsko-białoruskich w 2005 roku*, „Studia Podlaskie” 2012, t. XX, s. 245-266.
- Żmińko H., *Organizacje pozarządowe w Polsce – rola w procesie polskiego odrodzenia narodowego na Białorusi*, w: Z.J. Winnicki, T. Gawin (red.), *Polska mniejszość narodowa na Białorusi 1988-2009*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2009, s. 239-249.
- Żołędowski C., *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*, IPS UW, Warszawa 2003.

Podtrzymywanie więzi z polskością w przestrzeni społecznej przez młodych Polaków na Białorusi. Tradycyjne i nowoczesne sposoby

Ten rozdział dotyczy analizy części wyników badań empirycznych, które odnosiły się do utrzymywania łączności z polskością przez mniejszość polską na Białorusi. Sposoby te zostały skategoryzowane jako tradycyjne i nowoczesne. Do tych pierwszych zaliczone zostały występowanie w przestrzeni społecznej polskich symboli narodowych (np. flagi) czy też obecność języka polskiego (np. w reklamach), a także wspieranie aktywności Polaków w obszarze edukacji, kultury przez władze białoruskie państwowe lub lokalne. Z kolei za nowoczesne formy podtrzymywania więzi z narodem uznane zostały te wiążące się z aktywnością odbiorców w tzw. nowych mediach, których narzędziem głównym jest internet. Rozdział złożony jest z teoretycznej części wprowadzającej, w której zdefiniowane są w obrębie socjologii pojęcia użyte w analizie oraz przedstawiony zostaje aktualny stan mniejszości polskiej na Białorusi. Następnie zaprezentowane są wyniki badania we wspomnianym zakresie i na koniec krótkie podsumowanie.

Polska mniejszość narodowa w przestrzeni społecznej Republiki Białorusi

W naukach społecznych i humanistycznych, na gruncie m.in. socjologii, nauk o polityce, etnografii czy historii, wskazuje się istnienie wielu definicji narodu oraz problemów z jednoznacznym ich ustaleniem, są również stanowiska, że nie jest możliwa jedna, uniwersalna definicja tej wspólnoty¹. Choć

¹ M. Barwiński, *Pojęcie narodu oraz mniejszości narodowej i etnicznej w kontekście geograficznym, politycznym i społecznym*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2004, nr 5, s. 59.

przedmiotem tego rozdziału nie jest analiza koncepcji narodu i znalezienie ich wspólnych płaszczyzn, to należy jednak przyjąć określone rozumienie wspólnoty narodowej jako tego, które stanowi pojęciowy kontekst. Zatem przyjmują w określeniu, czym jest naród, założenia, co do których badacze reprezentujący różne dyscypliny humanistyczne wyrażają zgodę – „naród to dynamiczna wspólnota ponadstanowa, ponadwarstwowa i ponadklasowa o charakterze historycznym, wyposażona w cechy (warunki) obiektywne (np. terytorium, państwo, język) i przymioty subiektywne wyrażające się w świadomości przynależności do wspólnoty [...]”².

Według Jana Turowskiego jedną z form życia narodowego jest mniejszość narodowa stanowiąca tę część ludności, która przybyła najczęściej z sąsiedniego kraju, mieszka na innym terytorium narodowym lub państwowym i w różnym stopniu zachowuje elementy kultury innego, własnego narodu³. Sposoby, na które mniejszość ta zostaje w związku ze swym narodem, są rozmaite (np. znajomość i kontynuacja języka ojczystego, zainteresowanie wydarzeniami w kraju ojczystym, kontakty z ojczyzną)⁴ i uzależnione od wielu czynników. Znaczenie mają elementy historyczne i polityczne, kulturowe, religijne, a także ekonomiczne. Taka społeczność pozostaje najczęściej związana obywatelstwem z państwem, na którego terytorium mieszka i traktuje miejsce swego zamieszkania jako tzw. ojczyznę lokalną czy prywatną. Marek Barwiński wskazuje dwa podejścia do kwestii przynależności narodowej: historyczno-prawnicze i socjologiczne⁵. Socjologiczne spojrzenie określa, że o przynależności do mniejszości decydują subiektywne poczucie przynależności do narodu, wola bycia mniejszością, świadomość przynależenia do określonych wartości i symboli, poczucie więzi z tą, a nie inną zbiorowością. Nie oznacza to jednak, że czynniki obiektywne (m.in. język, religia) nie mają znaczenia. Wskazuje się również, że współcześnie zamiast określenia „mniejszość narodowa” w literaturze przedmiotu można spotkać sformułowanie „niedominu-

² J. Kurczewska, *Naród. Dwie socjologie*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 2, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 288.

³ J. Turowski, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2000, s. 142.

⁴ L. Dyczewski, *Tożsamość emigranta w nowym społeczeństwie-państwie: pomiędzy trwałością i zmianą*, „Pogranicze. Studia Społeczna” 2011, t. XVII, s. 10.

⁵ M. Barwiński, *Pojęcie narodu...*, s. 68.

jąca grupa etniczna”⁶. Przyczyny, dla których powstają mniejszości, są różne, głównie historyczne, polityczne oraz ekonomiczne. Aktualnie wszystkie społeczeństwa mają jakąś mniejszość narodową, co jest związane m.in. z otwartością polityczną, gospodarczą i komunikacyjną większości państw⁷.

Polacy mieszkający na Białorusi stanowią mniejszość narodową. Według jednej z popularniejszych typologii mniejszości stanowią mniejszość wyodrębnioną ze względu na czynniki kulturowe (język, zwyczaje, styl życia, tradycje) oparte na przypisanym w dominującej mierze statusie członkostwa, mające silne poczucie interesu grupowego⁸. W ramach tej grupy Polacy na Białorusi należą do mniejszości typu terytorialno-politycznego, które są częścią innych narodów-państw i pozostają na terytorium innych narodów-państw. Przynależność do tej mniejszości narodowej była efektem okoliczności zewnętrznych, takich jak zmiana granic terytorium, która miały miejsce po II wojnie światowej⁹. Jeśli chodzi o typ relacji mniejszość/większość, to w myśl podziału proponowanego przez Tadeusza Palecznego na model konfliktowy i integracyjny sposób funkcjonowania mniejszości polskiej na Białorusi określić można jako typ mieszany – łączą się tu bowiem elementy sprzeczności i walki (np. nierównowaga i dyskryminacja) z potrzebą i chęcią porozumienia oraz współpracy¹⁰.

Cezary Żołędowski jako uwarunkowania stosunków między większością i mniejszością narodową wymienia ich historyczne podłoże oraz inne uwarunkowania, m.in. takie jak liczebność i rozmieszczenie przestrzenne, instytucjonalizacja życia narodowościowego, ustrojowo-polityczne uwarunkowania uczestnictwa mniejszości w życiu publicznym¹¹. Roz-

⁶ Tamże, s. 69.

⁷ Tamże, s. 72.

⁸ T. Paleczny, *Mniejszość jako socjologiczna kategoria analizy*, „Studia Socjologiczne” 1994, nr 2, s. 132.

⁹ Z.J. Winnicki, *Współczesna kondycja polskiej mniejszości w Republice Białoruś – geneza, status, tendencje przemian w latach 1989-2009*, w: *Polska mniejszość narodowa na Białorusi 1988-2009. Ocena minionego dwudziestolecia*, Z.J. Winnicki, T. Gawin (red.), Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2009, s. 11.

¹⁰ Tamże, s. 136.

¹¹ C. Żołędowski, *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2003, s. 103.

mieszczanie przestrzenne może skutkować pozytywnie dla mniejszości, o ile jest ono zwarte – oddziałuje wówczas na aktywność mniejszości. Instytucjonalizacja sprzyja zaspokajaniu potrzeb mniejszości, pozwala wyrazić jej siebie, zaprezentować się przed większością, zaznaczyć swą obecność w życiu całego społeczeństwa. Z kolei gdy instytucjonalizacja jest blokowana przez większość, to prowadzić może do ukrytych bądź otwartych konfliktów etnicznych. Największe znaczenie przypisuje się w tym względzie szkolnictwu w języku ojczystym, tworzeniu organizacji wyrażających interes grupowy i tożsamość kulturową. Im wyższe standardy przestrzegania praw obywateli i rozwój samorządności lokalnej obserwuje się w danym państwie, tym mniejsze są bariery w dostępie mniejszości do instytucji publicznych, bardziej jest ona również widzialna w przestrzeni publicznej.

Stosunki między Polską a Białorusią są złożone i wynikają m.in. z historycznych zaszłości, które wciąż stanowią w relacjach między państwowych i międzyetnicznych obciążenie¹². Relacje między mniejszością a większością stanowią wspomniany typ mieszany i nie dają się zdefiniować w kilku zdaniach. Mamy bogaty dorobek w zakresie badania dotyczących tych relacji, w tym również badania relacji Polaków i Białorusinów zamieszkujących polskie pogranicze, które dowodzą wzajemnej akceptacji i przebiegających tam procesów uczenia się kultur, ale również i antypatii i dystansu społecznego¹³. Wiele prac naukowych¹⁴ powstałych na ten temat, odkrywających szereg rozmaitych płaszczyzn tej relacji, nie pozwala na formułowanie własnych przemyśleń odnośnie do tej tematyki. Ograniczę się zatem do wskazania wątków istotnych z perspektywy prezentowanych wyników badań empirycznych i związanych raczej z aktualną sytuacją mniejszości polskiej na Białorusi.

¹² Tamże, s. 94.

¹³ M. Bieńkowska-Ptasznik, *Polacy – Litwini – Białorusi. Przemiany stosunków etnicznych na północno-wschodnim pograniczu Polski*, Wydawnictwo Uniwersyteku w Białymstoku, Białystok 2007, s. 60-61, 63-64; 114-116.

¹⁴ Skupiając się tylko na problemie mniejszości etnicznych i narodowych, w tym również polskiej mniejszości na Białorusi, prezentuje bogaty przegląd literatury opracowany przez S. Łodzińskiego, M. Szymeję, K. Warmińską, zob. ciż, *Wprowadzenie. Mniejszości narodowe i etniczne w badaniach socjologicznych po 1989 r. Tożsamości, teorie, badania*, „Studia Humanistyczne AGH” 2014, nr 13/3, s. 9-29.

Stan obecny mniejszości polskiej na Białorusi przedstawia Zdzisław Julian Winnicki¹⁵. Zauważa on, że zwarte skupiska Polaków na terenie Republiki Białorusi to przede wszystkim Grodzieńszczyzna, zachodnia Mińszczyzna oraz zbieg granic Białorusi, Litwy i Łotwy. Rzeczywista liczba ludności narodowości lub pochodzenia polskiego na terenie Białorusi sytuuje się między 600 tys. a 1,2 mln, jednak aktualnie dochodzi do zmniejszenia się liczby Polaków m.in. z powodu asymilacji narodowo-państwowej. Winnicki identyfikuje dokonujący się tam proces depolonizacji (autodepolonizacji), który jest efektem kilku czynników – m.in. samobiałorutenizacji Kościoła katolickiego (język liturgii), działalności władz państwowych i regionalnych skierowaną na popularyzację kultury białoruskiej wśród mniejszości, wprowadzanie narodowej koncepcji historii Białorusi w szkołach, wspierania działalności depolonizacyjnej władz przez białorską opozycję narodową, rozbicia po 2005 roku w Związku Polaków na Białorusi, naturalnych procesów asymilacji. Do depolonizacji przyczyniły się też w znacznej mierze działania m.in. władz szkolnych i administracyjnych byłego ZSRR, które zachęcały członków polskich rodzin do porozumiewania się ze sobą w języku rosyjskim¹⁶. To miało się przyczynić do realizacji celu władz, jakim było ostateczne zniknięcie mniejszości polskiej z Białorusi¹⁷.

Zatem sytuację polskiej mniejszości można określić następująco: choć obiektywnie mamy do czynienia z większą liczbą ludności polskiej na tym terenie, to jej znaczenie się zmniejsza, ponadto wzrasta przekonanie, szczególnie wśród młodych białoruskich Polaków o przynależności do państwa białoruskiego i identyfikacji z białoruskością, odchodzi się od polskości formalnej poprzez białorutenizację liturgii katolickiej, stosunki polsko-białoruskie prezentowane są jako szkodliwe dla Białorusinów, a władze zniechęcają do polskości młodych Polaków, część społeczno-

¹⁵ Z.J. Winnicki, *Stan obecny i perspektywy polskiej mniejszości narodowej na Białorusi*, w: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wieku. Różne oblicza polskiej tożsamości*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 2011, s. 155-168.

¹⁶ E. Sakowicz, *O potrzebie badań etnicznych*, w: A. Bobryk (red.), *Blisko, a tak daleko. Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi*, Siedleckie Towarzystwo Naukowe, Warszawa 2004, s. 9.

¹⁷ T. Gawin, *Polskie odrodzenie na Białorusi*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2010, s. 73.

ści polskiej na Białorusi odchodzi od działalności w Związku Polaków na Białorusi, także ze względu na zachowanie bezpieczeństwa oraz pracy i ukrywa swą narodowość¹⁸. Winnicki określa więc kondycję mniejszości polskiej na Białorusi jako słabnącą, co jest stanem nieodwracalnym.

Badacz ten zauważa również, że białoruska literatura naukowa i polityczna odmawia mniejszości polskiej na Białorusi istnienia – dominuje pogląd o sztuczności występowania takiej mniejszości, a obecność Polaków na Białorusi to wynik przede wszystkim planowej polonizacji i w niewielkim stopniu imigracji¹⁹. Wskazuje się na to, że Polacy sami dążyli na Wschód i prześladowali język białoruski oraz próbowali zastępować wiarę prawosławną katolicyzmem²⁰. Według źródeł białoruskich także sami Białorusini nie mają zbyt dobrego zdania o Polakach zamieszkujących ich ojczyznę. Winnicki przywołuje wyniki badań realizowanych wśród Białorusinów obwodu brzeskiego na temat Polaków, z których wynika, że „połowa nie lubi Polaków”, a „44% uważa ich za drobnych handlarzy i cwaniaczków”²¹. Na ten obraz składa się kilka przyczyn, warto jednak zaznaczyć, że wspomniane badania pokazują, że „sympatia do Polaków wzrosła u ponad połowy badanych, a uczucia negatywne nasiliły się zaś u jednej trzeciej”²².

Część Polaków mieszkających na ziemiach białoruskich ma Kartę Polaka, dokument, który może posiadać osoba niemająca polskiego obywatelstwa, ale deklarująca przynależność do polskiego narodu i spełniająca wymogi ustawowe. Karta Polaka nadaje jej posiadaczowi określone przywileje. Została wprowadzona w polskim ustawodawstwie w 2007 roku²³, a jej przygotowanie było formą spłaty długu przez ojczyznę wobec rodaków mieszkających na Wschodzie²⁴.

¹⁸ Z.J. Winnicki, *Stan obecny...*, s. 155-168.

¹⁹ Z.J. Winnicki, *Współczesna kondycja polskiej mniejszości...*, s. 28-29.

²⁰ Tamże, s. 30.

²¹ Z.J. Winnicki przywołuje wyniki badań przeprowadzonych przez badaczy z Uniwersytetu Brzeskiego opisane w czasopiśmie „Głos znad Niemna” z 15.12.2001, nr 50 (449), s. 5.

²² Tamże.

²³ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Karcie Polaka (Dz.U. 2019, poz. 1598).

²⁴ M. Maszkiewicz, *Polska mniejszość w krajach b. ZSRR w kontekście polityki wschodniej*, w: *Polska mniejszość narodowa...*, s. 216.

Zanim przejdę do prezentacji i interpretacji wyników badania, wyjaśnię, co rozumiem przez pojęcie przestrzeni społecznej oraz tradycyjnych i nowoczesnych sposobów podtrzymywania więzi. Przestrzeń społeczna to dla Bohdana Jałowickiego i J. Szczepańskiego wymiar rzeczywistości społecznej. Jako wytwór społeczny rozumiana będzie tutaj według propozycji wspomnianych socjologów – „miejsce ludzi oraz produkowanych przez nich przedmiotów i rzeczy, jest obiektywizacją tego, co społeczne, a w konsekwencji tego, co duchowe”²⁵. W obrębie tego rozumienia przestrzeni społecznej identyfikować można tradycyjne i nowoczesne sposoby podtrzymywania więzi z polskością.

Te pierwsze będą wiązały się z obecnością polskich symboli i języka w otaczającej rzeczywistości materialnej, a także z uznawaniem polskości poprzez wspieranie Polaków w ich aktywnościach przez władze białoruskie. Z kolei do identyfikacji nowoczesnych sposobów podtrzymywania więzi przydatne będzie też drugie rozumienie przestrzeni – jako narzędzia, środowiska oraz zapośredniczenia – i pozwoli ono na interpretację sposobów podtrzymywania więzi z polskością za pośrednictwem internetu. Za nowoczesne sposoby utrzymywania więzi uznają również słuchanie polskiej muzyki, co szczególnie wiąże się z młodym pokoleniem Polaków i w części ma miejsce także za pośrednictwem internetu. Zatem te nowoczesne formy będą się tu wiązały z użytkowaniem w tym celu tzw. nowych mediów, którymi określa się „wszelkie techniki przekazu oraz technologie, które są stosowane powszechnie od połowy lat 80. XX wieku”²⁶, zalicza się do nich techniki przekazu wizualnego i audiowizualnego, technologie pozamonitorowe (telefax, telefon komórkowy), Internet²⁷.

Jak zauważa Magdalena Szpunar, przywołując słowa Jana van Dijka, w stosunku do starych mediów nie mają one rewolucyjnego, a raczej ewolucyjny charakter, a ich „nowość” wiąże się np. ze zmianą statusu nadawcy i odbiorcy, rozmyciem autorstwa i możliwością wcho-

²⁵ B. Jałowicki, J. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Scholar, Warszawa 2006, s. 214-216.

²⁶ J. Skrzypczak, *Popularna encyklopedia mass-mediów*, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 1999, s. 375.

²⁷ Zob. też M. Szpunar, *Czym są nowe media – próba konceptualizacji*, „Studia Mediodoznawcze” 2008, nr 4, s. 32-40.

dzenia w interakcję z obiektem medialnym²⁸. „Nowość” dotyczy też nowej technologii komunikacyjnej, która integruje media tradycyjne²⁹. W przypadku wyników badań będących przedmiotem niniejszej analizy owym medium, o które pytano respondentów, jest internet. Internet to narzędzie, ale to również „miejsce” życia społecznego, to przestrzeń społeczna, do której jednostki przywiązują określone wartości i z którą się identyfikują, wchodzą w określone stosunki władzy i wymiany, np. wymieniają się informacjami i danymi, to przestrzeń, w której jednostki wytwarzają normy funkcjonowania i wreszcie, w której tworzą społeczności³⁰. Dlatego zatem np. oglądanie vlogów, korzystanie z przydatnych informacji w dwóch językach zamieszczanych na stronach internetowych może być rozpatrywane w perspektywie nowoczesnych sposobów podtrzymywania więzi.

Wyniki eksploracji wśród osób polskiego pochodzenia na Białorusi

Badanie realizowane było wśród mniejszości polskiej, zamieszkującej głównie Grodno, Lidę i Szczuczyn oraz rejony z nimi związane. Dane gromadzone były w 2019 i 2020 roku. Pozwoliło to na zebranie 470 pełnych kwestionariuszy. Prawie wszyscy, którzy wzięli udział w badaniu, to obywatele Białorusi (98,7%), znikoma część to osoby mające obywatelstwo polskie, rosyjskie lub inne (1,3%). Wszyscy ankietowani to respondenci w przedziale wiekowym 15-35 lat.

Na wykresie 1. przedstawiono zbiorcze wyniki na temat analizowanych w tej części odpowiedzi badanych. Dalej zaprezentowane będą opinie respondentów o tradycyjnych sposobach podtrzymywania więzi z polsnością. W tab. 1. wskazano odpowiedzi badanych osób na temat

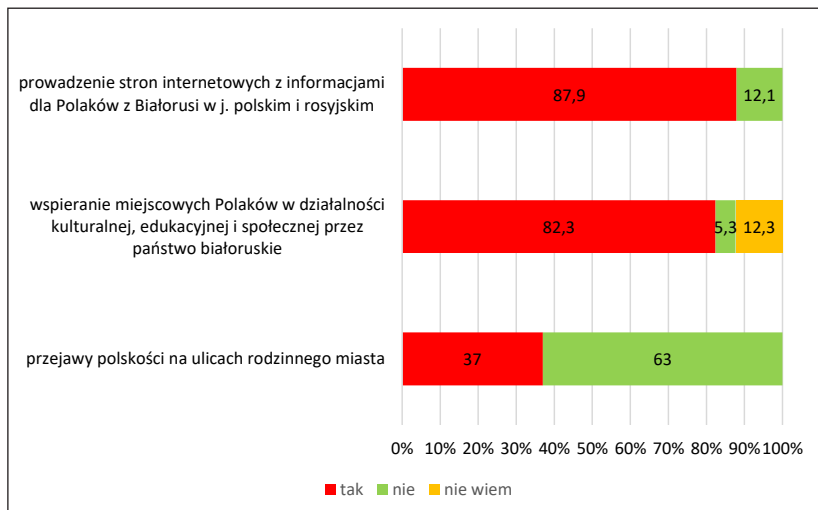
²⁸ M. Szpunar, *Nowe-stare medium. Internet między tworzeniem nowych modeli komunikacyjnych a reprodukowaniem schematów komunikowania masowego*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2012, s. 16-17.

²⁹ G. Zaraziński, *Media i komunikacja. Wprowadzenie*, Bestprint, Siedlce 2006, s. 64.

³⁰ M. Szpunar, *Przestrzeń Internetu – nowy wymiar przestrzeni społecznej*, w: A. Siwik, L. Haber (red.), *Od robotnika do internauty. W kierunku społeczeństwa informacyjnego*, AGH, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2008, s. 226.

spotykanych na ulicach swych rodzinnych miast przejawów polskości, takich jak np. reklamy w języku polskim, menu w kawiarniach czy restauracjach czy biało-czerwone wstążki lub flagi.

Wykres 1. Sposoby podtrzymywania więzi z polsnością przez Polaków mieszkających na Białorusi (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020. Tylko w pytaniu o wspieranie miejscowych Polaków w działalności kulturalnej, edukacyjnej i społecznej można było wskazać odpowiedź „nie wiem”, w pozostałych pytaniach umieszczonych w wykresie – nie.

Tabela 1. Przejawy polskości na ulicach rodzinnego miasta w przestrzeni publicznej według cech społeczno-demograficznych (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi		
	Ogółem	Tak	Nie
Ogółem	100,0	37,0	63,0
Płeć			
Mężczyźni	100,0	42,9	57,1
Kobiety	100,0	33,0	67,0
Karta Polaka			
Posiada Kartę Polaka	100,0	34,6	65,4
Nie posiada Karty Polaka	100,0	45,7	54,3
Nie posiada, ale chciałby mieć Kartę Polaka	100,0	36,7	63,3
Religia/wyznanie			
Katolicyzm	100,0	34,5	65,5
Prawosławie	100,0	38,8	61,2
Inne	100,0	45,5	54,5
Niewierzący	100,0	44,9	55,1

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Blisko 2/3 respondentów (63%) wyraziło zdanie, że podobne przejawy polskości nie występują na ulicach ich rodzimych miast. Pozostali ankietowani (37%) odpowiedzieli twierdząco. Warto podkreślić, że wybrane zmienne społeczno-demograficzne różnicują odpowiedzi. Ankietowane kobiety częściej wskazywały odpowiedź „nie” niż mężczyźni. Było to odpowiednio – 67% i 57,1%. Osoby mające Kartę Polaka najczęściej nie obserwowały takich przejawów w swych miastach (65,4%), następnie byli to ci, którzy Karty nie mają, ale chcieliby ją mieć (63,3%) i dalej były to osoby niemające Karty (54,3%). I to właśnie ci ostatni najczęściej dostrzegali takie przejawy polskości (45,7%). Najrzadziej wspomniane przejawy polskości dostrzegali katolicy – 65,5% wybrało odpowiedź negatywną na to pytanie. Z kolei najczęściej widzieli je

ankietowani deklarujący inną przynależność religijną niż prawosławie i katolicyzm, którzy nie są też niewierzący – 45,5%.

Respondenci zostali również zapytani o to, czy państwowe władze białoruskie wspierają ich aktywność kulturalną, społeczną lub edukacyjną. Tabela 2. przedstawia rozkład odpowiedzi na to pytanie ze względu na cechy społeczne i demograficzne.

Tabela 2. Wspieranie miejscowych Polaków w ich działalności kulturalnej, edukacyjnej i społecznej przez państwo białoruskie według cech społeczno-demograficznych (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi			
	Ogółem	Tak	Nie	Nie wiem
Ogółem	100,0	82,3	5,3	12,4
Płeć				
Mężczyźni	100,0	79,6	7,3	13,1
Kobiety	100,0	84,2	3,9	11,8
Karta Polaka				
Posiada Kartę Polaka	100,0	82,7	8,7	8,7
Nie posiada Karty Polaka	100,0	84,8	4,3	10,9
Nie posiada, ale chciałby mieć Kartę Polaka	100,0	81,8	4,0	14,1
Religia/wyznanie				
Katolicyzm	100,0	83,6	4,6	11,7
Prawosławie	100,0	81,4	3,9	14,7
Inne	100,0	72,7	18,2	9,1
Niewierzący	100,0	79,6	10,2	10,2

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Większość respondentów była zdania, że istnieje takie wsparcie ze strony władz państwowych białoruskich – 82,3%. Niemały odsetek badanych – 12,4% – nie miał zdania w tej kwestii, a tylko 5,3% badanych

wyraziło zdanie, że nie ma takiego wsparcia dla działalności kulturalnej, społecznej i edukacyjnej ze strony władzy białoruskiej. Nieznacznie częściej kobiety niż mężczyźni dostrzegały takie wsparcie – odpowiednio 84,2% i 79,6%. Mężczyźni częściej wybierali odpowiedzi „nie” (7,3%) i „nie wiem” (13,1%). Posiadanie Karty Polaka raczej nie różnicowało odpowiedzi badanych. Najczęściej jednak takie wsparcie dostrzegały osoby, które Karty nie posiadają (84,8%), a najrzadziej osoby, które chciałyby ją mieć (81,8%). Także wśród tych ostatnich padło najwięcej odpowiedzi „nie wiem” – 14,1%. Osobami, które wsparcie w obszarze edukacji, społecznym i kulturalnym dostrzegały w największym stopniu, byli katolicy – 83,6%. Najślabiej widzieli je ci, którzy zadeklarowali inną przynależność religijną niż wskazane w opcjach odpowiedzi – 72,7%. Najczęściej nie mieli w tej kwestii zdania respondenci prawosławni – 14,7%.

W tab. 3-4 oraz na wykresie 2. natomiast przedstawione zostaną natomiast wyniki badania dotyczące nowoczesnych sposobów podtrzymywania więzi z polskością. W pierwszej kolejności dotyczą tego, czy strony internetowe rozmaitych instytucji, na których znajdują się ważne dla Polaków z Białorusi informacje, powinny być prowadzone w dwóch językach – rosyjskim i polskim – w celu zwiększenia swej użyteczności. Tabela 16. prezentuje dotyczący tego rozkład częstości z uwzględnieniem poszczególnych cech społeczno-demograficznych.

Tabela 3. Prowadzenie stron internetowych z informacjami dla Polaków z Białorusi w dwóch językach (polskim i rosyjskim) według cech społeczno-demograficznych (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi		
	Ogółem	Tak	Nie
Ogółem	100,0	87,9	12,1
Płeć			
Mężczyźni	100,0	85,3	14,7
Kobiety	100,0	89,6	10,4
Karta Polaka			
Posiada Kartę Polaka	100,0	80,3	19,7
Nie posiada Karty Polaka	100,0	87,0	13,0
Nie posiada, ale chciałby mieć Kartę Polaka	100,0	91,2	8,8
Religia/wyznanie			
Katolicyzm	100,0	86,1	13,9
Prawosławie	100,0	89,9	10,1
Inne	100,0	81,8	18,2
Niewierzący	100,0	93,9	6,1

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

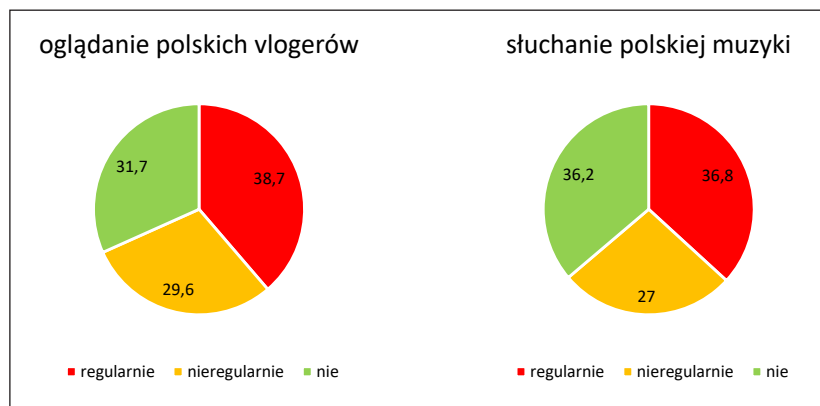
Zdecydowana większość respondentów (87,9%) wyraziła przekonanie, że strony internetowe powinny zawierać informacje w języku rosyjskim i polskim, co będzie skutkowało tym, że więcej osób zainteresowanych skorzysta z informacji w nich prezentowanych. Znacznie mniej, bo 12,1% ankietowanych było przeciwnego zdania.

Zarówno kobiety, jak i mężczyźni mieli w tej sprawie podobne zdanie – 89,6% kobiet i 85,3% mężczyzn odpowiedziało twierdząco. Z kolei odpowiedzi negatywne wybrało 14,7% mężczyzn i 10,4% kobiet. Wśród respondentów mniej niż 1/3 posiadała Kartę Polaka – stanowili oni 27% całości, pozostali natomiast tego dokumentu nie mieli (73%, w tym 63,2% deklarowała, że chciałaby ją mieć). Bez względu jednak na to,

czy ankietowani mieli Kartę, zdecydowana ich większość uważała, że strony internetowe powinny być prowadzone w dwóch językach. Najwięcej badanych wyrażających takie przekonanie było wśród osób, które tej Karty nie posiadały, ale chciałyby ją mieć – 91,2%. 87% osób, które jej nie mają, były tego zdania, a spośród mających Kartę – 80,3%. Biorąc z kolei pod uwagę rozkład odpowiedzi ze względu na przynależność religijną, należy zauważyć, że najczęściej dwujęzyczności stron internetowych chciały osoby niewierzące (93,9%), a najrzadziej osoby deklarujące inną wiarę niż wskazane w kafeterii (81,8%).

Ostatnie zagadnienie, które jest poddane analizie w tej części książki, dotyczyło uczestnictwa osób polskiego pochodzenia w wybranych polskich formach kulturalnych – a dokładnie chodziło o oglądanie filmików zamieszczanych w serwisie YouTube przez polskich vlogerów oraz o słuchanie polskiej muzyki. Wyniki, które uzyskano w trakcie badania na te dwa pytania, prezentują grafiki na wykresie 2. Natomiast w tab. 4. są one zaprezentowane w rozkładzie na zmienne społeczno-demograficzne.

Wykres 2. Oglądanie polskich vlogerów i słuchanie polskiej muzyki (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Tabela 4. Oglądanie polskich vlogerów i słuchanie polskiej muzyki według cech społeczno-demograficznych (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Oglądanie polskich vlogerów na YouTube				Słuchanie polskiej muzyki			
	Kategoria odpowiedzi				Kategoria odpowiedzi			
	Ogółem	Tak, regularnie	Nie	Tak, nieregularnie	Ogółem	Tak, regularnie	Nie	Tak, nieregularnie
Ogółem	100,0	38,7	31,7	29,6	100,0	36,8	27,0	36,2
Płeć								
Mężczyźni	100,0	35,1	34,0	30,9	100,0	32,5	30,9	36,6
Kobiety	100,0	40,5	30,1	29,4	100,0	39,8	24,4	35,8
Karta Polaka								
Posiada Kartę Polaka	100,0	48,8	24,4	26,8	100,0	49,6	15,7	34,6
Nie posiada Karty Polaka	100,0	26,0	37,0	37,0	100,0	34,8	43,5	21,7
Nie posiada, ale chciałby mieć Kartę Polaka	100,0	36,4	34,0	29,6	100,0	31,6	29,3	39,1
Religia/wyznanie								
Katolicyzm	100,0	38,4	29,9	31,7	100,0	42,7	21,7	35,6
Prawosławie	100,0	36,4	33,3	32,0	100,0	30,2	33,3	36,4
Inne	100,0	27,3	63,6	9,1	100,0	9,1	63,6	27,3
Niewierzący	100,0	46,9	30,6	22,4	100,0	26,5	32,7	40,8

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

Polscy vlogerzy są popularni wśród badanych osób z polskimi korzeniami – 68,3% respondentów ogląda ich w serwisie YouTube. Najwięcej badanych – 38,7% – przyznało, że czyni to regularnie. Drugą najczęściej wymienianą odpowiedzią było „nie” – 31,7%. Niecałe 30% ankietowanych stwierdziło, że ogląda wspomniane filmiki, ale nieregularnie (29,6%). Regularnie częściej oglądają je kobiety (40,5%) niż mężczyźni (35,1%), natomiast nieregularnie kobiety i mężczyźni na podobnym poziomie – odpowiednio 29,4% i 30,9%. Regularność w oglądaniu tych filmików charakterystyczna jest najbardziej dla osób mających Kartę Polaka – niemal połowa respondentów ją posiadająca ogląda (48,8%). Najrzadziej z kolei robią to osoby, które nie mają Karty (26%). Osoby, które najchętniej oglądają polskich vlogerów i czynią to regularnie, określiły siebie jako „niewierzące” – 46,9%. Najmniej odbiorców znajdują filmiki u osób o innej przynależności religijnej – 27,3%. Z kolei ci, którzy nieregularnie uczestniczą w odbiorze tych filmików, to najczęściej osoby prawosławne – 32%. Największą część respondentów, którzy w ogóle nie oglądają tych filmików, stanowią osoby o innym wyznaniu – 63,6%.

Słuchanie polskiej muzyki jest popularne wśród osób polskiego pochodzenia mieszkających na Białorusi. W sumie prawie 3/4 respondentów (73%) deklarowało, że jej słucha, w tym 36,8% czyni to regularnie, a 36,2% niesystematycznie. Systematyczność w jej słuchaniu widoczna jest częściej wśród kobiet (39,8%) niż mężczyzn (32,5%). Mężczyźni natomiast rzadziej w ogóle słuchają polskiej muzyki (24,4%). Nieregularne słuchanie na podobnym poziomie charakteryzuje kobiety i mężczyzn (odpowiednio 35,8% i 36,6%). Najpopularniejsza jest polska muzyka wśród badanych posiadających Kartę Polaka – niemal ich połowa wskazała tę odpowiedź (49,6%). Najrzadziej natomiast muzyki polskiej słuchają ci, którzy Karty nie mają, ale chcieliby mieć (31,6%). Wśród ankietowanych niemających Karty Polaka najpopularniejszą odpowiedzią było „nie” – 43,5%. Nieregularne słuchanie muzyki deklarowali najczęściej ci, którzy nie posiadają Karty Polaka, ale chcieliby ją mieć. Biorąc pod uwagę przynależność religijną, najchętniej regularnie polskiej muzyki słuchają wyznawcy katolicyzmu – 42,6%, a najrzadziej ci, którzy identyfikują się z inną religią – 9,1%. Niewierzący stanowią tę część respondentów, którzy najczęściej nieregularnie słuchają polskiej muzyki (40,8%). Podobnie jak w poprzednim pytaniu, tak i tu

ci, którzy w ogóle nie słuchają polskiej muzyki, to najczęściej osoby niewierzący (63,3%).

Podsumowanie

Podsumowując wyniki badań w analizowanym zakresie, należy zauważyć, że dla osób polskiego pochodzenia na Białorusi ważne jest podtrzymywanie więzi z polskością. Respondenci zauważają nie zawsze właściwe podejście ze strony państwa, w którym żyją, wobec polskiej mniejszości, ale też dostrzegają wsparcie z jego strony. Podejmują również sami działania podtrzymujące tę więź – słuchanie polskiej muzyki i oglądanie polskich vlogerów. Większość ankietowanych osób (63%) była zdania, że na ulicach ich miast nie jest łatwo spotkać przejawy polskości, takie jak polskie flagi, wstążki, reklamy w języku polskim. Do tej kategorii należały częściej kobiety, osoby mające Kartę Polaka i katolicy. Znacznie częściej osoby badanej mniejszości polskiej (82%) żywiły przekonanie, że można liczyć na pomoc państwowych władz białoruskich w zakresie działalności edukacyjnej, społecznej i kulturalnej. Tylko nieco częściej były o tym przekonane kobiety i wyznawcy katolicyzmu. Posiadanie Karty Polaka nie różnicowało raczej odpowiedzi badanych.

Ankietowani z polskimi korzeniami (88%) chcieliby również, aby strony internetowe, na których zamieszczane są przydatne dla nich informacje były w dwóch językach – rosyjskim i polskim – co zwiększy ich dostępność. Najchętniej takie zdanie było wyrażane przez osoby nieposiadające Karty Polaka, ale chcące ją mieć oraz osoby niewierzące. Płeć nie miała znaczenia przy wyborze odpowiedzi. Polscy vlogerzy budzą zainteresowanie wśród badanych osób – ponad 1/3 deklaruje, że ogląda regularnie te vlogi i nieco mniej czyni to, ale nieregularnie (30%). Regularnie najczęściej robią to kobiety, posiadaczki Karty Polaka i niewierzący, a nieregularnie niemający tej Karty i osoby prawosławne. Uczestnictwo w polskiej kulturze, które realizuje się przez słuchanie polskiej muzyki, również cieszy się sporym zainteresowaniem wśród polskiej mniejszości – w sumie było to ponad 3/4 wskazań respondentów. Polskiej muzyki nieco chętniej regularnie słuchają kobiety, znacznie częściej mające Kartę Polaka oraz katolicy.

Analizowane zagadnienia pokazują, że ważną rolę w podtrzymywaniu więzi z polsnością i odtwarzaniu tożsamości narodowej mogą i powinny odegrać nowe media, szczególnie internet, który obecnie dostępny jest w większości telefonów komórkowych, a także w tradycyjny sposób za pośrednictwem komputera. Jedną z funkcji mediów jest wzmacnianie poczucia przynależności narodowej³¹. Zwraca się też uwagę na to, że media takie jak telewizja, radio, prasa i oczywiście media interaktywne stanowią czynniki wzmacniające więzi emigrantów z ojczyzną³². Polacy i osoby polskiego pochodzenia mieszkający na Białorusi mogą wykorzystywać internet, by intensyfikować swe kontakty z narodem. To będzie sprzyjać wirtualnej komunikacji z własnym narodem, którą Piotr Siuda definiuje jako „wszelkie procesy sprzyjające ciągłemu konstruowaniu tożsamości narodowej członków danej wspólnoty narodowej, w niej zachodzące i przebiegające w cyberprzestrzeni”³³. Cyberprzestrzeń bowiem to także „miejsce”, gdzie, jak już wspominałam, istnieje przestrzeń społeczna, w której mogą się także tworzyć wspólnoty wirtualne. Te ostatnie to typ wspólnot wyobrażonych w rozumieniu Piotra Sztompki – gdzie brakuje więzi obiektywnej i behawioralnej, a istnieje więź subiektywna (choć w przypadku rozmaitych grup tematycznych także występuje więź obiektywna)³⁴.

Wydaje się, że szczególnie w przypadku Polaków na Białorusi znaczenie wirtualnego podtrzymywania więzi z polsnością jest ogromne. Media pełnią tam funkcję integracji wewnątrzgrupowej, sprzyjają też podtrzymywaniu więzi z krajem pochodzenia, jak i osiedlenia³⁵. Polacy tam mieszkający mają wyjątkowo ograniczone możliwości dostępu

³¹ J. Gajda, S. Juszczyk, B. Siemieniecki, K. Wenta, *Edukacja medialna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 39.

³² P. Siuda, *Wirtualna komunikacja z własnym narodem, czyli rola Internetu w podtrzymywaniu tożsamości narodowej emigrantów*, w: M. Wawrzak-Chodaczek (red.), *Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 128.

³³ Tamże, s. 130.

³⁴ M. Szpunar, *Spoleczności wirtualne jako nowy typ społeczności – eksplikacja socjologiczna*, „Studia Socjologiczne” 2004, nr 2, s. 120; P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2001.

³⁵ M. Kalczyńska, *Wybrane funkcje mediów polskich za granicą w rozwoju komunikacji społecznej na Litwie, Ukrainie, Białorusi i Łotwie*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2014, nr 23, s. 39.

do mediów polskich, znajdujących się w kryzysie, głównie ze względów finansowych i politycznych³⁶. Ten stan wpisuje się w wieloletnią politykę wynaradawiania Polaków, na którą składają się m.in. wyparcie języka polskiego ze wszystkich dziedzin życia codziennego czy dyskryminacja Polaków w życiu społeczno-politycznym³⁷.

Dzięki internetowi pojawia się możliwość uczestnictwa w polskiej kulturze. Dodatkowo czas kryzysów społecznych jest momentem, w którym wzrasta zapotrzebowanie na nowe funkcjonalności mediów³⁸, a z takim kryzysem o charakterze globalnym mamy do czynienia od roku. Zatem szczególnie teraz, w czasie epidemii koronawirusa, gdy wiele wydarzeń kulturalnych odbywa się online, a stały kontakt z bliskimi będącymi w Polsce za pomocą komunikatorów internetowych może się upowszechnić i jest to także okazja do tworzenia lub uczestnictwa w wirtualnych wspólnotach, internet może odegrać ważną rolę w konstruowaniu własnej tożsamości narodowej mniejszości polskiej na Białorusi. Należy jednak mieć również na uwadze, że jego dostępność dla mniejszości polskiej na Wschodzie, w tym na Białorusi, wciąż nie jest na zadowalającym poziomie³⁹.

Bibliografia

- Barwiński M., *Pojęcie narodu oraz mniejszości narodowej i etnicznej w kontekście geograficznym, politycznym i społecznym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2004, nr 5, s. 59-74.
- Bieńkowska-Ptasznik M., *Polacy – Litwini – Białorusi. Przemiany stosunków etnicznych na północno-wschodnim pograniczu Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2007.
- Dyczewski L., *Tożsamość emigranta w nowym społeczeństwie-państwie: pomiędzy trwałością i zmianą*, „Pogranicze. Studia Społeczna” 2011, t. XVII, s. 9-29.
- Gajda J., Juszczyk S., Siemieniecki B., Wenta K., *Edukacja medialna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
- Gawin T., *Polskie odrodzenie na Białorusi*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2010.

³⁶ Tamże, s. 48.

³⁷ T. Gawin, *Polskie odrodzenie...*, s. 75,80.

³⁸ G. Zaraziński, *Komunikacja...*, s. 75.

³⁹ M. Kalczyńska, *Wybrane funkcje mediów*, s. 41.

- Jałowiecki B., Szczepański J., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Scholar, Warszawa 2006.
- Kalczyńska M., *Wybrane funkcje mediów polskich za granicą w rozwoju komunikacji społecznej na Litwie, Ukrainie, Białorusi i Łotwie*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2014, nr 23, s. 39-50.
- Kurczewska J., *Naród. Dwie socjologie*, w: *Encyklopedia socjologii*. T. 2, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 287-296.
- Łodziński S., Szymeja M., Warmińska K., *Wprowadzenie. Mniejszości narodowe i etniczne w badaniach socjologicznych po 1989 r. Tożsamości, teorie, badania*, „Studia Humanistyczne AGH” 2014, nr 13/3, s. 9-29.
- Maszkiewicz M., *Polska mniejszość w krajach b. ZSRR w kontekście polityki wschodniej*, w: Z.J. Winnicki, T. Gawin (red.), *Polska mniejszość narodowa na Białorusi 1988-2009. Ocena minionego dwudziestolecia*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2009, s. 211-238.
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Karcie Polaka (Dz.U. 2019, poz. 1598).
- Palczyński T., *Mniejszość jako socjologiczna kategoria analizy*, „Studia Socjologiczne” 1994, nr 2, s. 125-140.
- Sakowicz E., *O potrzebie badań etnicznych*, w: A. Bobryk (red.), *Blisko, a tak daleko. Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi*, Siedleckie Towarzystwo Naukowe, Warszawa 2004, s. 5-9.
- Siuda P., *Wirtualna komunikacja z własnym narodem, czyli rola Internetu w podtrzymywaniu tożsamości narodowej emigrantów*, w: M. Wawrzak-Chodaczek (red.), *Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 125-140.
- Skrzypczak J., *Popularna encyklopedia mass-mediów*, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 1999.
- Szpunar M., *Czym są nowe media – próba konceptualizacji*, „Studia Medioznawcze” 2008, nr 4, s. 32-40.
- Szpunar M., *Nowe-stare medium. Internet między tworzeniem nowych modeli komunikacyjnych a reprodukowaniem schematów komunikowania masowego*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2012.
- Szpunar M., *Przestrzeń Internetu – nowy wymiar przestrzeni społecznej*, w: A. Siwik, L. Haber (red.), *Od robotnika do internauty. W kierunku społeczeństwa informacyjnego*, AGH, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2008, s. 225-234.
- Szpunar M., *Spoleczności wirtualne jako nowy typ społeczności – eksplikacja socjologiczna*, „Studia Socjologiczne” 2004, nr 2, s. 95-135.

- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2001.
- Turowski J., *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2000.
- Winnicki Z.J., *Stan obecny i perspektywy polskiej mniejszości narodowej na Białorusi*, w: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wieku. Różne oblicza polskiej tożsamości*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 2011, s. 155-168.
- Winnicki Z.J., *Współczesna kondycja polskiej mniejszości w Republice Białoruś – geneza, status, tendencje przemian w latach 1989-2009*, w: Z.J. Winnicki, T. Gawin (red.), *Polska mniejszość narodowa na Białorusi 1988-2009. Ocena minionego dwudziestolecia*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok 2009, s. 10-55.
- Zaraziński G., *Media i komunikacja. Wprowadzenie*, Bestprint, Siedlce 2006.
- Żołędowski C., *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2003.

Perspektywy rozwoju polskości na Białorusi w świetle badań¹

Od postaw młodych osób w społeczeństwie zależy dalszy przebieg procesów społecznych, w tym kształtowanie sytuacji mniejszości narodowych w danym kraju. Jednakże młode pokolenie jest bardziej labilne i podatne na zmiany, w tym na kształtowanie ich postaw. Kształtują się ich system wartości i poglądy, rozwija ich wiedza o sobie i o otoczeniu. Badania socjologiczne, które zostały przeprowadzone wśród młodych Polaków i osób polskiego pochodzenia na Białorusi, obrazują pewien stan ich poczucia przynależności do narodu polskiego, tego, jakie są najważniejsze kryteria tej przynależności, na ile znali i doceniali działalność polskich organizacji na Białorusi, jak postrzegali ich działalność, czy korzystali z różnych elementów rozwoju polskości, jak gazety, literatura w języku polskim, słuchanie radia, telewizji, korzystanie z portali w języku polskim. Pokazują one dobre strony polskiej działalności w tym kraju, ale i problemy z tym związane. Indywidualne działania zostały odniesione do otoczenia instytucjonalnego, działalności władz, a w tym do potrzeby odpowiednich stosunków między Polską a Białorusią. Ta eksploracja wskazuje ponadto na to, co według badanych osób jest potrzebne, aby móc dalej rozwijać polskość, jakie są ich oczekiwania oraz ich aspiracje: co dla nich jest ważne i do czego dążą.

Inaczej niż w przypadku formalnego określenia swojej tożsamości jako obywateli Białorusi, co uczynili prawie wszyscy badani (poza sześcioma osobami), **identyfikacja narodowa** badanych osób z polskimi korzeniami nie była tak jednoznaczna. Choć wszyscy mieli polskich przodków, to tylko niecała połowa z nich uznała się za Polaków (49,8%), jedna czwarta wskazała, że ma polskie korzenie, ale nie czuje się Polakiem (25,5%), zaś jedna piąta uznała się za Białorusina (20,2%). Zmienne społeczno-demograficzne w sposób istotny wpływały na rozkład odpowiedzi w tym pytaniu: Polakiem czuło się prawie dwie trzecie katolików (65,1%) i posiadaczy Karty Polaka (65,4%) oraz

¹ Wszystkie dane zamieszczone w tym tekście pochodzą z badania: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

53,9% mężczyzn, natomiast Białorusinem – 38% prawosławnych, 37% nieposiadających Karty oraz 21,9% kobiet.

Stosunkowo duża zgodność respondentów dotyczyła oceny tego, czy **Polacy w Polsce i na Białorusi są członkami tego samego narodu**. Odpowiedzi twierdzącej udzieliło 86,4% badanych, choć może zastanawiać kilkanaście procent twierdzących inaczej. Wydaje się, że w przypadku tej części młodych osób zaważyła bardziej sama kwestia rozumienia narodu oraz formalne kryteria obywatelstwa i zamieszkiwania w innym państwie niż historyczne kształtowanie się narodu polskiego na tych terenach. Przy tym pytaniu wystąpiło mniejsze zróżnicowanie poglądów w podziale na kategorie, choć rozkłady odpowiedzi dla grup kategorii wymienionych osób są zbieżne (pierwsza grupa – odpowiedź twierdząca powyżej przeciętnej dla całej próby, druga – poniżej).

Dużą aprobatą wśród badanych osób cieszyła się **Karta Polaka**. Choć na jej posiadanie wskazało 27% respondentów, to kolejne 63,2% zaznaczyło, że chce ją uzyskać, co daje razem 90,2% całej badanej populacji. Stosunkowo niski procent posiadających wobec chcących ją uzyskać w dużym stopniu może wynikać z faktu, że znaczna część badanych to osoby poniżej 18. roku życia. Posiadanie i chęć posiadania Karty były motywowane w różny sposób. Na pytanie o **znaczenie Karty** 44,0% odpowiedziało, że dla nich potwierdza ona przynależność do narodu polskiego, a pozostałe 56,0% wskazało względy praktyczne, w tym przede wszystkim możliwość studiowania i pracy w Polsce. W tym przypadku różnice między różnymi kategoriami osób były istotne, czego przykładem jest rozbieżność postrzegania Karty ze względu na narodowość: dla prawie dwóch trzecich Polaków ma ona przede wszystkim znaczenie ideowe (64,5% – potwierdza przynależność do narodu), a dla 82,1% Białorusinów decydujące są praktyczne korzyści płynące z posiadania Karty.

Interesująco przedstawiają się wyniki dotyczące **kryteriów przynależności do narodu**. Najwięcej wskazań otrzymały znajomość kultury i historii Polski (62,8%) oraz osobiste przekonanie (54,0%), a zatem zarówno kryterium obiektywne, jak i subiektywne. Stosunkowo nisko zostało ocenione kryterium posługiwania się językiem danego narodu (30,2% wskazań), co może być po prostu potwierdzeniem stanu faktycznego, tzn. niewielkiego używania języka polskiego przez polską mniejszość na Białorusi. Najniżej ocenione zostały kryteria formalne

związane z miejscem urodzenia (28,9%) i obywatelstwem (26,6%). Poziom wskazań dla poszczególnych kryteriów przynależności do narodu był uzależniony od zmiennych społeczno-demograficznych. Więcej katolików czy osób mających Kartę Polaka wskazywało na znaczenie znajomości kultury i historii czy osobistego przekonania niż prawosławnych czy nieposiadających Karty, natomiast ta druga para kategorii (a także kobiety) bardziej podkreślała znaczenie pozostałych trzech kryteriów, tzn. obywatelstwa, miejsca urodzenia i języka. Jak można było oczekiwać, znaczenie wszystkich kryteriów najbardziej różnicowała kwestia przynależności do narodu. Odsetek Polaków wskazujących na znaczenie kultury wyniósł 68,8%, Białorusinów zaś 54,7%. Znaczenie osobistego przekonania wybrało 61,2% Polaków wobec 46,3% Białorusinów i 43,3% mających tylko polskie korzenie. Natomiast w przypadku miejsca urodzenia tylko 16,7% Polaków wybrało to kryterium wobec 41,1% Białorusinów i 41,7% mających polskie korzenie, ale nieuznających się za Polaków. Obywatelstwo wskazane zostało odpowiednio przez 21,8% wobec 30,5% i 31,7%.

Ustosunkowując się z kolei do pytania bardziej osobistego o tym, **co decyduje o polskości respondentów**, aż 82,6% z nich uznało, że są to polscy przodkowie, 68,6% – rozumienie języka polskiego, a 40,6% – związek z Kościołem. W mniejszym stopniu wybierano mówienie po polsku, posiadanie Karty Polaka i inne powody. Różnice w zależności od zmiennych były mniej lub bardziej zróżnicowane. Posiadanie Karty Polaka w całej próbie zostało wskazane przez 16,6%, natomiast w kategorii osób ją posiadających przez 60,6%, a zupełnie nie miało znaczenia dla pozostałych grup (0% dla nieposiadających i 1% dla niemających, a chcących ją uzyskać). Natomiast w przypadku przynależności do narodu Polacy przeważali we wszystkich wskazaniach, gdyż to pytanie było w sposób szczególny skierowane do nich. Najwyższe różnice dotyczyły uczęszczania do kościoła: Polacy – 58,1%, Białorusini – 17,9%, a mający polskie korzenie – 29,2%, a także posiadania polskich przodków, choć tu osoby z polskimi korzeniami, co wydaje się oczywiste, również wskazywały tę odpowiedź bardzo często: Polacy – 91,9%, mający polskie korzenie – 91,7%, a Białorusini – 52,6%.

Jeśli chodzi o **rozpoznawalność polskich organizacji** wśród młodych Polaków i osób polskiego pochodzenia na Białorusi, to jest ona zróżnicowana. Należy uwzględnić fakt, że te organizacje

nie są zasadniczo promowane przez media białoruskie. Najbardziej rozpoznawalne są Polska Macierz Szkolna w Grodnie (85,8%) oraz Związek Polaków na Białorusi (44,3%), których działalność ma bez wątpienia najszerzy charakter, a ich oddziały istnieją w wielu miastach i mniejszych miejscowościach w całym kraju. Zdecydowana przewaga Polskiej Macierzy może wynikać z faktu jej długich tradycji działalności (dla młodych ma to jednak mniejsze znaczenie), ale zapewne przede wszystkim z tego, że najwięcej badanych pochodziło z liceum z Grodna, prowadzonego przez tę organizację. Istotne znaczenie dla rozkładu wskazań miała zmienna narodowości, gdyż odsetek osób deklarujących się jako Białorusini nawet przeważał w stosunku do odsetka Polaków w wyborze Polskiej Macierzy (89,5% wobec 83,8%), a był wyraźnie niższy w odniesieniu do ZPB (29,5% wobec 52,9%). Wynikać to może z większej akceptacji ze strony władz białoruskich dla Polskiej Macierzy, wyrażającej się chociażby w dofinansowaniu jej działalności edukacyjnej, a zarazem w większej ilości oficjalnych informacji na jej temat. Z pozostałych polskich organizacji większy odsetek wskazań miało Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej (9,2%), które bez wątpienia ma dłuższą tradycję niż Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześcia i Obwodu Brzeskiego (3% wskazań). Obie mają jednak charakter inicjatyw lokalnych i są mniej rozpoznawalne. Jednak widać istotną różnicę we wskazaniach między różnymi kategoriami osób: w przypadku Towarzystwa z Lidy o wiele częściej czynili to Polacy (12,8%) niż Białorusini (4,2%), osoby posiadające Kartę Polaka (14,9%) niż niemający jej (6,5%). 4,7% respondentów nie słyszało o żadnej z tych organizacji.

Na tym tle warto przyjrzeć się, jak wygląda **zaangażowanie** badanych osób **w polskich organizacjach**. Ponad jedna trzecia z nich (36,4%) zadeklarowała, że się angażuje, a dalsze 37,7% chciałoby się zaangażować, ale nic o nich nie słyszało – nie zna i nie ma kontaktu. Łącznie zatem prawie trzy czwarte badanych bądź angażowało się, bądź wyrażało tego chęć. Taki poziom deklaracji oznacza, że przy dobrze ukierunkowanych i wspartych działaniach polskich organizacji można w znacznie większym stopniu wykorzystać potencjał młodych Polaków i osób polskiego pochodzenia na Białorusi w celu dalszego rozwoju polskości na tych terenach. Nie planowała zaangażowania trochę ponad jedna czwarta badanych (25,9%).

Potwierdzeniem pozytywnego podejścia respondentów wobec **pol-
skich organizacji** jest fakt, że ich **działalność** na rzecz popularyzacji
języka i kultury polskiej wśród młodzieży jest pozytywnie **oceniana**
przez ich zdecydowaną większość (88,3%), spośród których znaczna
część dostrzegła istotne trudności w ich funkcjonowaniu ze strony
władz białoruskich. Tylko 4,7% badanych oceniło je negatywnie lub
raczej negatywnie, uważając, że robią za mało na rzecz promowania
polskości na tych terenach. Dużą zgodność oceny potwierdza również
fakt, że różnice w ocenie działalności polskich organizacji między
poszczególnymi kategoriami osób były stosunkowo niewielkie.

W perspektywie podjęcia dalszych działań na rzecz polskości wśród
polskiej mniejszości na Białorusi bardzo ważne pytanie w kwestionariu-
szu dotyczyło tego, co, zdaniem respondentów, powinny czynić **polskie**
organizacje – jakie zadania wypełniać. Pokazuje to podstawowe
oczekiwania badanych, które powinny być wzięte pod uwagę w dzia-
łaniach organizacji. Najwięcej wskazań otrzymała opcja organizowania
nauki języka polskiego (73,3%), a następnie organizowania wydarzeń
propagujących polską kulturę (66,2%). Znajomość języka i kultury
należy do podstawowych kryteriów przynależności do narodu, a zatem
są to oczekiwania w pełni zgodne z kierunkiem działań polskich orga-
nizacji, a zarazem powyższe odpowiedzi ponownie pokazują potrzebę
dalszego rozwijania tej działalności.

Warto szczególnie zwrócić uwagę na pierwsze miejsce nauki języ-
ka polskiego w kontekście stosunkowo słabej jego znajomości wśród
mniejszości polskiej na Białorusi. Młodzi zdają sobie zatem sprawę ze
słabości tego wymiaru ich przynależności do narodu, choć z drugiej
strony może w tym być także istotny walor pragmatyczny, związany
z nauką dodatkowego języka, który daje dodatkowe możliwości roz-
woju osobistego. Potwierdzeniem tej ostatniej uwagi może być fakt,
że wyższy odsetek wskazań na rzecz języka odnotowano w przypadku
osób deklarujących się jako Białorusini niż jako Polacy, niemających
Karty Polaka niż posiadających czy chcących ją uzyskać, prawosław-
nych niż katolików. Jednakże może to równie dobrze wynikać po prostu
z mniejszej znajomości języka polskiego wśród pierwszych kategorii
osób. W tym miejscu warto przypomnieć o procesie kształtowania
tożsamości narodowej, zwłaszcza w przypadku młodych osób: nauka
języka polskiego z odpowiednim przekazem polskiej kultury może być

ważnym etapem w odkrywaniu jej bogactwa i większej identyfikacji z polskością.

Zachętą do takich działań są również kolejne wskazania młodych respondentów: ponad połowa z nich (52,6%) wskazała również potrzebę zachęcania młodzieży do odkrywania polskich korzeni, a niewiele mniej (48,1%) – zachęcanie młodzieży do działalności w polskich organizacjach, tym samym popularyzując język oraz kulturę polską. Te opcje są oczywiście bliskie dwóm pierwszym. W mniejszym stopniu młodzi Polacy i osoby polskiego pochodzenia widzieli potrzebę reprezentowania wobec władz Białorusi czy Polski (33,8%) oraz organizowania wydarzeń sportowych i rozrywki dla młodzieży w czasie wolnym (30,8%). Nie zyskały zatem większego uznania działania o charakterze formalnym czy rozrywkowym, ale stanowią one rzeczywiście dodatkowy element tożsamości.

Kwestia realnego zaangażowania młodych osób w życie polskiej mniejszości na Białorusi w porównaniu z ich dążeniami i oczekiwaniami prowadzi do pytania o odpowiednie dostosowanie do nich działalności polskich organizacji. To rozejście się stanu faktycznego i oczekiwań może być związane z problemem pewnego napięcia między starszym pokoleniem Polaków, ich zaangażowaniem i sposobem działania, a oczekiwaniami i innymi sposobami funkcjonowania młodych. W sposób szczególny można tu wskazać na współczesne środki komunikacji i wymiany informacji, jak portale internetowe, blogi czy Facebook. Działania organizacji, w których dominuje starsze pokolenie, nie zawsze są atrakcyjne co do formy dla młodych, choć mają one wielki potencjał osobistego zaangażowania, doświadczenia i znajomości kultury.

Problemy te ukazują odpowiedzi dotyczące **znajomości polskich gazet**, takich jak „Głos znad Niemna”, „Magazyn Polski”, „Echo Polesia”, „Ziemia Lidzka”, **portali internetowych**, np. pmsgrodno.org, **czy blogów**, np. „Polacy Grodzieńszczyzny”. Odpowiedź „czytam regularnie” wybrało tylko 0,6% badanych, 24,3% zaznaczyło, że czyta czasami, 14% nie czyta, bo nie są dla nich atrakcyjne, a 61,1% osób nigdy o nich nie słyszało. Te odpowiedzi są w pewnym stopniu powiązane ze znajomością polskich organizacji, ale wyniki są jeszcze niższe. Korzystanie z tych mediów łączy się również ze znajomością języka polskiego, dlatego też widać wyraźną przewagę w korzystaniu

z nich Polaków (32,1%) nad Białorusinami (20%), mających Kartę Polaka (33,9%) nad nieposiadającymi (17,4%), katolików (28,1%) nad prawosławnymi (20,2%). Drugie z wymienionych kategorii w najwyższym stopniu wyrażały nieznaną tych mediów, natomiast pierwsze – które zostały wskazane jako ich najczęstszych użytkowników – w najwyższym stopniu zaznaczyły zarazem, że te media są dla nich nieatrakcyjne i dlatego z nich nie korzystają.

Z jednej strony trzeba podkreślić, że dobrze się dzieje, że te media istnieją i wykonują ważną funkcję umacniania tożsamości narodowej mniejszości polskiej na Białorusi. Z drugiej jednak, nie można nie zauważyć, że zwłaszcza w stosunku do młodego pokolenia ich zakres oddziaływania jest niewielki. Przy ocenie należy oczywiście uwzględnić fakt, że nie wymieniono wszystkich mediów w języku polskim, ale te wskazane są jednak powiązane z najważniejszymi polskimi organizacjami na Białorusi. Zapewne nie jest prostym zadaniem dla tych organizacji, mających czasami problem z samym funkcjonowaniem, aby jakość mediów zawsze była na najwyższym poziomie. By jednak mogły być atrakcyjne dla młodych, jakość ta nie powinna przynajmniej odstawać od podstawowego standardu dla danego medium.

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na fakt, że, według zdecydowanej większości badanych (87,9%) **strony internetowe (media) dla Polaków** z Białorusi powinny być prowadzone **w dwóch językach** (polskim i rosyjskim albo białoruskim), aby przyciągnąć więcej czytelników. Powracają tu dwie kwestie: pierwsza – słaba znajomość języka polskiego przez wiele osób nawet polskiego pochodzenia, druga – znaczenie przekazu kulturowego przez media. Można dodać, że różnice między różnymi kategoriami osób były przy tym pytaniu stosunkowo niewielkie. Istotna wydaje się zatem możliwość dostępu do zamieszczanych w nich treści, nawet jeśli ktoś nie zna dobrze języka polskiego. Tak jak nauka języka może pomóc w odkrywaniu całej kultury, tak poznanie lepsze polskiej kultury może zachęcać do nauki języka.

Poza kwestią atrakcyjności na słabą znajomość mediów w języku polskim, czy właśnie zupełny brak ich znajomości, wpływają niestety utrudnienia w dostępie do nich i w możliwościach ich rozwoju (np. sytuacja „Głosu znad Niemna”). Utrudnienia są przede wszystkim konsekwencją polityki władz białoruskich, czego przykład stanowi również brak możliwości **dostępu do polskiej telewizji**. Brak ten jest

wyraźnie odczuwalny, czemu respondenci wyraz dali w odpowiedzi na pytanie, czy oglądaliby polską telewizję, gdyby była dostępna na Białorusi. Odpowiedzi pozytywnej udzieliło aż 88,1% badanych, a zróżnicowanie wśród poszczególnych kategorii osób było mniejsze niż w przypadku korzystania z wcześniej omawianych mediów. Wynik ten pokazuje, że mimo znacznego wzrostu wykorzystania internetu nadal bardzo ważnym środkiem kształtowania świadomości społecznej i przekazu wartości kulturowych jest telewizja. Stosunek do mediów w języku polskim wydaje się potwierdzać potrzebę umiejętnego połączenia doświadczenia i wiedzy starszych z odpowiednią formą przekazu, świeżością, jaką wnoszą młode osoby.

Chęć korzystania z mediów w Polsce może być realizowana głównie przez internet, w tym poprzez **sluchanie polskich vlogerów** na YouTube czy **sluchanie polskiej muzyki** (choć tu także można korzystać z tradycyjnych nośników). Świat wirtualny pozwala na szersze uczestnictwo, ale zarazem jest czymś bliższym młodemu pokoleniu. Widać to po wynikach: sluchanie polskich vlogerów zadeklarowało 68,3% wszystkich badanych, a polskiej muzyki – 73%. Spośród poszczególnych kategorii narodowościowych sluchanie vlogerów najwięcej wskazało Polaków – 75,1% (w tym regularnie – 44,4%), a najmniej – 54,8% – Białorusinów. Jeszcze większa różnica między tymi kategoriami wystąpiła w sluchaniu polskiej muzyki: Polacy – 85,5% (w tym 47,9% regularnie), a Białorusini – 53,7% (w tym 17,9% regularnie). W obu przypadkach katolicy w większym stopniu korzystali z nich niż prawosławni, choć różnice są mniejsze: w przypadku vlogerów 70,1% wobec 68,4%, a muzyki – 78,3% wobec 66,6%.

W perspektywie kształtowania polskości na ziemiach białoruskich jako ważne należy uznać również odpowiedzi badanych dotyczące tego, co uważają za konieczne, **aby Polacy na Białorusi przetrwali jako grupa narodowościowa** w przyszłości. Wydaje się, że należy zwrócić uwagę na użyte w sformułowaniu pytania słowo „konieczne” (*необходимо*), które mogło mieć wpływ na rozkład wskazań respondentów (wybór wielu odpowiedzi). Opcję „istnienie atrakcyjnych lokalnych polskojęzycznych mediów” wybrało 29,1% badanych, a „nadawanie telewizji i radia z Polski” – 38,7%. Choć poziom wskazań jest dość znaczący, to były to jednak jedne z najrzadziej wybieranych opcji odpowiedzi. Pewnym wyjaśnieniem, ale na pewno nie wyczerpującym,

może być fakt, że skoro tak nie jest obecnie, a wspólnota Polaków trwa, to respondenci mogli uznać, że nie jest to niezbędne.

Najwyższy odsetek wskazań w tym pytaniu uzyskały opcje, które również były najchętniej wybierane jako zalecenia w działaniach polskich organizacji, a mianowicie edukacja w języku polskim i istnienie polskich szkół – 83,0%, a także przyciąganie młodzieży do polskich organizacji i związane z tym zachęcanie do poszukiwania polskich korzeni – 57,0%. Szczególnie należy zwrócić uwagę na bardzo wysoki, kolejny raz, odsetek wskazań dla języka i edukacji w języku polskim. Dodatkowym wyjaśnieniem jest zapewne fakt, że znaczna część respondentów to uczniowie szkół polskich, korzystający z tej edukacji.

Między najwyższymi wskazaniami dotyczącymi aspektów kulturowych a najniższymi związanymi z funkcjonowaniem mediów lokuje się para opcji dotyczących działań ze strony instytucji państwowych: Białorusi i Polski. Wyraźnie wyżej zostało ocenione znaczenie pozytywnego nastawienie władz Białorusi do miejscowych Polaków – opcję tę wybrało 57,4%, natomiast konieczność wsparcia ze strony polskich władz dla Polaków na Białorusi wskazało 35,3% badanych. Oddziaływanie krajowych władz białoruskich było dla respondentów bez wątpienia odczuwane o wiele bardziej konkretnie i bezpośrednio, z czego wynika większa świadomość zależności od ich postawy losu Polaków tam mieszkających.

Bezpośrednim wyrazem tego oddziaływania jest kwestia pozwoleń, ale i finansowania przez państwo białoruskie podstawowego dla podtrzymywania polskości istnienia systemu edukacji w języku polskim. Twierdzenie, że w miejscach, gdzie na Białorusi mieszka wielu Polaków, powinny istnieć **szkoły z polskim językiem nauczania**, poparło 79,1% badanych osób, a nie zgadzało się z tym tylko 4%. Rozkłady odpowiedzi według kategorii płci, posiadania Karty Polaka czy wyznania były dość zbliżone. Jedynie według zmiennej narodowości różnice były większe, choć nie aż tak znaczne: w odpowiedzi popierającej to twierdzenie największa różnica między Polakami (86,3%) a Białorusinami (69,5%) wyniosła 16,8%.

O wiele niższa akceptacja została wyrażona przez respondentów dla twierdzenia, że w miejscach na Białorusi, gdzie mieszka znaczący odsetek Polaków, powinny wisieć **nazwy ulic i miejscowości w języku polskim**. Zgadzało się z nim 34,5% badanych, sprzeciw wyraziło

29,8%, a osób niezdecydowanych było 35,7%. Bardzo wysoki odsetek niezdecydowanych oznacza, że nie mają oni wykrystalizowanego zdania w tej sprawie i są otwarci na argumenty z obu stron, a zarazem pokazuje trudność czy niejednoznaczność zagadnienia. Może to być problem również niedoprecyzowania pytania, gdyż nie wiadomo, czy chodzi o nazwy dodatkowe wobec nazw po białorusku czy jedynie po polsku. W tym drugim przypadku może to stanowić istotny problem dla innych mieszkańców tych terenów, którzy nie są związani z polskością. Dość istotny poziom sprzeciwu wskazuje jednak też na pewną niechęć części badanych do silnego eksponowania swego polskiego pochodzenia. Najwyższe zróżnicowanie odpowiedzi w tym przypadku dotyczyło osób, które nie mają i nie planują uzyskać Karty Polaka w stosunku do tych, którzy nie mają, ale chcą uzyskać. Poparcia dla tego twierdzenia było najwyższe w pierwszej grupie i wyniosło 52,2%, a najniższe w drugiej – 31,3%. Odsetek osób, które mają Kartę i poparły je, był nieznacznie wyższy od przeciętnej dla całej próby (35,4%). Dość istotne różnice wystąpiły również przy połączeniu ze zmienną narodowości: poparcie zadeklarowało 42,3% Polaków, 27,4% Białorusinów i 25,8% osób z polskimi korzeniami, ale nie uważających się za Polaków.

Kwestia ta jest ściśle związana z **dostrzeganiem przejawów „polskości”** na ulicach swego miasta w **przestrzeni publicznej** (reklamy w języku polskim, menu kawiarni w języku polskim, biało-czerwone wstążki lub flagi w samochodach). 37% respondentów potwierdziło obecność takich elementów w przestrzeni publicznej, natomiast 63% takich przejawów nie dostrzegała. Interesujące jest, że na te przejawy bardziej zwracały uwagę kategorie, które czuły się mniej związane z polskością, tzn. Białorusini (46,3%), osoby innej narodowości (52,4%), niemający Karty Polaka (45,7%) czy prawosławni (38,8%), co może wskazywać na fakt, że jest to kwestia dla nich drażliwa.

Natomiast duża zgodność opinii badanych osób dotyczyła działań ze strony władz białoruskich i Polski na rzecz mniejszości polskiej na Białorusi. Na pytanie, czy **państwo białoruskie powinno wspierać** miejscowych Polaków w ich działalności kulturalnej, edukacyjnej i społecznej, twierdząco odpowiedziało aż 82,3% osób, tylko 5,3% zaznaczyło odpowiedź „nie”, a brak zdania w tej kwestii wyraziło 12,4%. Należy podkreślić także niewielkie zróżnicowanie rozkładów odpowiedzi dla różnych kategorii osób. Nawet według narodowości

różnica między najwyższym a najniższym odsetkiem wyniosła zaledwie 2,5% (Polacy – 83,3%, a mający polskie korzenie – 80,8%)

Dość zbieżny rozkład odpowiedzi z powyższym odnotowany został przy pytaniu, **czy Polska powinna pomagać** Polakom na Białorusi. Pozytywnej odpowiedzi udzieliło 77,4% respondentów, przeciwko było 3,0%, a 19,6% z nich nie miało zdania. W tym przypadku można odnotować zwłaszcza trochę większe niezdecydowanie, zarówno kosztem popierających, jak i sprzeciwiających się. Interesujące, że sprzeciw był tu nawet niższy niż wobec wsparcia ze strony Białorusi, choć współcześnie działania propagandowe władz białoruskich chcą ukazać działania Polski jako wymierzone przeciwko Republice Białorusi i jej władzom. Różnice między poszczególnymi kategoriami osób były tu również niewielkie – pomoc popierało trochę więcej niż przeciętnie mężczyzn (81,7%), mających Kartę Polaka (81,9%) i katolików (79,4%). Trochę większa różnica wystąpiła ponownie według narodowości: odsetek pozytywnych odpowiedzi Polaków wyniósł 83,3%, Białorusinów – 73,7%, osób jedynie z polskimi korzeniami – 71,9%, a osób innej narodowości (najpewniej głównie rosyjskiej, choć było to niewiele osób) – 61,9%. Nawet w tej ostatniej grupie nie oznaczało to jednak wysokiego odsetka sprzeciwiających się, gdyż wyniósł on jedynie 4,8% (najwyższy ze wszystkich grup), a wyższy odsetek niezdecydowanych – 33,3%. Potwierdza to zasadniczy brak sprzeciwu oraz dość jednoznaczne oczekiwanie działań ze strony Polski na rzecz mniejszości polskiej na Białorusi.

Takie wyniki mogą być też wyrazem oczekiwania zgodnego i spójnego działania, zarówno władz Białorusi na rzecz swych obywateli, jak i Polski na rzecz mniejszości polskiej. Niemniej według respondentów nie musi to oznaczać, że sytuacja Polaków i osób polskiego pochodzenia na Białorusi ma w sposób decydujący rzutować na **relacje bilateralne między Polską a Białorusią**. Choć największy odsetek badanych poparł takie stanowisko (37,2%), to prawie tyle samo osób nie miało w tej kwestii jasnego stanowiska (37%), a ponad jedna czwarta (25,8%) uważała, że nie powinno to mieć wpływu na relacje międzypaństwowe. Biorąc pod uwagę, że w ostatnich latach historia stosunków polsko-białoruskich w dużym stopniu naznaczona jest pewnym konfliktem wokół sytuacji mniejszości polskiej, może to być ponownie zachęta i oczekiwanie, płynące przynajmniej ze strony części badanych, na poprawę wzajemnych stosunków między krajami.

Mimo niezdecydowania znacznej części respondentów i dużej rozbieżności poglądów dotyczącej powyższego zagadnienia okazuje się, że była dość duża zbieżność rozkładów odpowiedzi według poszczególnych kategorii osób. Ani posiadanie Karty Polaka, ani wyznanie nie miało na nie większego wpływu. Większe różnice można dostrzec w podziale na płeć: mężczyźni częściej wskazywali, że powinno to mieć wpływ na relacje krajów (41,4% wobec 34,4% kobiet). Ta różnica była skompensowana jednak nie głosami przeciwnymi kobiet, a wyższym odsetkiem ich niezdecydowania w stosunku do mężczyzn (42,7% wobec 22,8%). Największe, choć również nie aż tak znaczące, różnice wystąpiły w przypadku deklaracji narodowości. Odsetek Polaków wskazujących odpowiedź pozytywną wyniósł 44,4%, Białorusinów – 34,7%, a mających jedynie polskie korzenie – 26,7%. Ponownie jednak niższy wynik tej ostatniej grupy nie przełożył się na znacznie większy sprzeciw, ale przede wszystkim znalazło to wyraz w ich największym niezdecydowaniu (41,7%).

Z wyników ankiety przeprowadzonej przez Fundację „Młode Kresy” można odczytać pewne ważne wskazania dla dalszych działań mniejszości polskiej na Białorusi, polskich władz i instytucji zaangażowanych w pomoc swym rodakom na Wschodzie. Choć wyniki nie są reprezentatywne, to jednak znaczna próba 470 osób, dobrana celowo, ma także istotny walor poznawczy w odniesieniu do powyższych zagadnień. Takie diagnozy powinny stanowić podstawę do przygotowania i realizacji odpowiednich koncepcji działań mających na celu kształtowanie w młodych osobach o polskich korzeniach związku z polskością. Dzięki wprowadzeniu do kwestionariusza stosownych pytań wyniki obrazują również aspiracje młodych Polaków w tym kraju oraz ich własne rekomendacje co do kierunków działań dotyczących polskiej mniejszości i w sposób szczególny polskich organizacji.

Niektóre wyniki, dość jednoznaczne, wydają się łatwe do zinterpretowania, ale wiele z rozkładów odpowiedzi pokazuje dość duże zróżnicowanie poglądów i postaw oraz dylematy związane z ustosunkowaniem się do tych kwestii. Do tych pierwszych można zaliczyć wysoką aprobatę i pozytywne nastawienie do Karty Polaka. Po drugiej stronie można wskazać kwestię określenia swojej narodowości i zapytać: dlaczego tak wiele osób o polskich korzeniach nie przyznaje się do bycia Polakiem? A może oczekiwania Polaków z Polski czy też

„stuprocentowych Polaków” na Białorusi są niewłaściwe? Dlaczego osoba mająca nie tylko polskie korzenie, ale również i białoruskie, żyjąc na Białorusi, ma czuć się bardziej Polakiem niż Białorusinem? Z tym łączy się wiele niepewności, które przeżywają, i brak zdecydowania. Należy też pamiętać, że jest to perspektywa młodych osób, dla których zaszłości historyczne odgrywają mniejszą rolę – chcą mieć dobre możliwości rozwoju w swoim kraju, patrzą bardziej pragmatycznie na wiele spraw.

Wysoki poziom niezdecydowania (wybór opcji „nie wiem” czy „trudno powiedzieć”) dotyczył niektórych kwestii drażliwych społecznie, mogących wpłynąć na stosunki między Polakami a Białorusinami. W tym kontekście interesujące są dość jednoznaczne wskazania młodych osób dotyczące potrzeby pozytywnego wkładu w rozwój polskości na Białorusi zarówno ze strony władz białoruskich, jak i Polski. Ponadto można w tym odczytać oczekiwanie zgodnego działania i odpowiednich relacji dwustronnych między obu krajami. W różnych kombinacjach odpowiedzi potwierdzone zostało pierwszeństwo dla pogłębiania znajomości języka, kultury i historii Polski jako podstawowych elementów kształtowania tożsamości, zaś mniejsze znaczenie zostało przypisane niektórym formalnym elementom czy znakom zewnętrznym tej przynależności. Wśród narzędzi służących temu celowi podstawowy okazał się system edukacji szkolnej przed działalnością organizacji, mediami czy rozrywką. Praktyczne korzyści związane z danym instrumentem, jak w przypadku Karty Polaka, mogą okazać się ważną zachętą do pogłębiania znajomości języka, kultury, historii Polski, a co zatem idzie – większego utożsamienia się z polsnością.

Analiza odpowiedzi na poszczególne pytania w powiązaniu z poszczególnymi kategoriami osób pokazuje pewne najczęściej powtarzające się zbieżności ich rozkładów. Podobne rozkłady odpowiedzi występowały często w przypadku osób deklarujących się jako Polacy, posiadających Kartę Polaka lub chcących ją uzyskać, katolików, a z tą grupą częściej pokrywał się również rozkład dla mężczyzn. W drugiej sekwencji kategorii można wymienić osoby deklarujące się jako Białorusini i/lub mające polskie korzenie, ale nieuwzględniające się za Polaków, nieposiadających Karty Polaka, prawosławnych, a z tą grupą z kolei częściej pokrywał się rozkład dla kobiet. Pierwsza grupa mocniej wspierała działania wyraźnie propolskie, podkreślała bardziej ideowe

i wewnętrzne powiązanie z polskością, bardziej nonkonformistyczne postawy wobec władz białoruskich i instytucji społecznych. Druga grupa była bardziej pragmatyczna, częściej wskazywała na uwzględnienie optyki państwa białoruskiego, znaczenia jego działań, wyrażała postawy bardziej konformistyczne wobec społecznych instytucji. Jest to jednak pewne uogólnienie, które nie oznacza, że tak było w przypadku odpowiedzi na każde pytanie.

Ks. Artur Wysocki

Перспектывы развіцця польскасці ў Беларусі ў святле даследаванняў¹

Ад паставы маладых асоб у грамадстве залежыць далейшае развіццё грамадскіх працэсаў, у тым ліку фарміраванне сітуацыі нацыянальнай меншасці ў дадзенай краіне. Аднак маладое пакаленне з'яўляецца больш лабільным і зменным у тым ліку пры фарміраванні яго падставаў. Фарміруецца іх сістэма вартасці, развіваюцца іх веды пра сябе і асяроддзе, фарміруюцца іх погляды. Сацыялагічныя даследаванні, якія былі праведзены сярод маладых палякаў і асоб польскага паходжання, паказваюць стан іх пачуцця прыналежнасці да польскага народу, таго, якія самыя галоўныя крытэрыі гэтай прыналежнасці, наколькі яны ведалі аб польскіх арганізацыях і як ацэньвалі іх дзейнасць у Беларусі, як адносіліся да іх дзейнасці, ці яны карысталіся рознымі элементамі развіцця польскасці: такія як газеты, літаратура на польскай мове, радыё, тэлебачанне, Інтэрнэт-парталы на польскай мове. Яны паказваюць добрыя моманты польскай дзейнасці ў гэтай краіне, але адначасова і праблемы, звязаныя з гэтым. Індывідуальная дзейнасць была перанесена ў інстытутнае асяроддзе, дзейнасць уладаў, улічваючы патрэбы адпаведных стасункаў паміж Польшчай і Беларуссю. Гэтая экспларацыя паказвае тое, што, згодна з меркаваннямі апытаных, трэба зрабіць, каб можна было далей развіваць польскасць, іх спадзяванні і намеры: што для іх самае важнае і да чаго яны імкнуцца.

Інакш сітуацыя выглядае пры фармальным вызначэнні сваёй ідэнтычнасці як грамадзян Беларусі, гэта зрабілі амаль усе апытаныя (акрамя шасці асоб), **нацыянальная ідэнтычнасць** апытаных асоб польскага паходжання не была адназначнай. Хаця ўсе мелі польскіх продкаў, аднак толькі палова з іх адчувае сябе палякамі (49,8%), адна чвэрць заявіла, што мае польскае паходжанне, але не адчувае сябе палякамі (25,5%), а адна пятая прызнала сябе беларусамі (20,2%). Грамадска-дэмаграфічныя змены істотна ўплывалі

¹ Усе дадзеныя, размешчаныя ў гэтым тэксце, паходзяць с даследавання: Фонд „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020. [Фонд «Маладыя Крэсы», Даследаванне маладых палякаў у Беларусі].

на адказы на гэтае пытанне: да палякаў сябе залічвалі две трэці каталікоў (65,1%) і уладальнікаў «Карты паляка» (65,4%), а таксама 53,9% мужчын, а да беларусаў – 38% праваслаўных, 37% асоб без «Карты» і 21,9% жанчын.

Адносна значнае адзінства апытаных было ў ацэнцы таго, **ці палякі ў Польшчы і ў Беларусі з’яўляюцца прадстаўнікамі аднаго народу**. Станоўчы адказ на гэтае пытанне далі 86,4% апытаных, хаця можна мець пытанні да каля 14%, якія адказалі іншым чынам. Здаецца, што ў выпадку гэтай часткі маладых асоб пераважае ў большай меры само разуменне народу і фармальныя крытэрыі грамадзянства і пражывання ў іншай краіне, а не фарміраванне польскага народу на гэтых тэрыторыях. Пры гэтым пытанні з’явілася меншае адрозненне поглядаў пры падзеле на катэгорыі, хаця адказы груп катэгорый асоб прыведзеных вышэй з’яўляюцца падобнымі (першая група – станоўчы адказ вышэй сярэдняй для цэлай групы, другая – ніжэй).

Вельмі добра успрымалася апытанымі **«Карта паляка»**. Хаця да таго, што яе маюць прызналіся толькі 27% апытаных, аднак 63,2% зазначылі, што хацелі б яе атрымаць – разам гэта 90,2% усёй папуляцыі даследаваных. Адносна нізкі адсотак уладальнікаў у параўнанні з тымі, хто хацеў бы яе атрымаць, вынікае з факту, што значная колькасць даследаваных – гэта асобы ўзросту ніжэй 18 гадоў. Жаданне мець «Карту» тлумачылася розным чынам. На пытанне аб **значэнні «Карты»** 44,0% адказалі, што для іх яна пацвярджае прыналежнасць да польскага народу, а 56,0% адзначыла практычныя мэты, у тым ліку магчымасць навучання і працы ў Польшчы. У гэтым выпадку розніца паміж рознымі катэгорыямі апытаных асоб была істотнай, аб чым сведчаць, напрыклад, разыходжанні ў успрыманні «Карты» праз прызму нацыі: для амаль двух трэціх палякаў яна мае перад усім ідэалагічнае значэнне (64,5% — пацвярджае прыналежнасць да народу), а для 82,1% беларусаў самае істотнае значэнне мае карысць, якая вынікае з валодання «Картай».

Цікавымі з’яўляюцца вынікі, якія адносяцца да **крытэрыяў прыналежнасці да народу**. Найбольш папулярнымі былі знаёмства з культурай і гісторыяй Польшчы (62,8%), а таксама асабістае перакананне (54,0%), г.зн. адначасова аб’ектыўны і суб’ектыўны крытэрыі. Адносна нізка быў ацэнены крытэрыі валодання мо-

вай дадзенага народу (30,2% адказаў), што можа быць па-просту пацвярджэннем фактычнага стану, г.зн. нязначнай ступені выкарыстання польскай мовы польскай меншасцю ў Беларусі. У сваю чаргу ніжэй за ўсё былі ацэнены фармальныя крытэрыі, звязаныя з месцам нараджэння (28,9%) і грамадзянствам (26,6%). Узровень адказаў па асобных крытэрыях прыналежнасці да народу залежыў ад грамадска-дэмаграфічных пераменных. Бóльшая колькасць каталікоў альбо асоб з «Картай паляка», указвалі на значэнне знаёмства з культурай і гісторыяй ці асабістую перакананасць, у адрозненні ад праваслаўных альбо асоб без «Карты»; у сваю чаргу гэтая другая група катэгорый (а таксама жанчыны) больш падкрэслівалі значэнне іншых трох крытэрыяў, г.зн. грамадзянства, месца нараджэння і мовы. Як можна было спадзявацца, значэнне ўсіх крытэрыяў найбольш розніла пытанне прыналежнасці да народу. Адсотак палякаў, указваючых на значэнне культуры, складала 68%, беларусаў – 54,7%. Значэнне асабістай перакананасці выбралі 61,2% палякаў у параўнанні з 46,3% беларусаў і 43,3% тых асоб, якія маюць толькі польскае паходжанне. У сваю чаргу ў выпадку месца нараджэння толькі 16,7% палякаў выбралі гэты крытэрыі ў параўнанні з 41,7% беларусаў і 41,7% асоб, якія маюць толькі польскае паходжанне, але якія не адчуваюць сябе палякамі. Грамадзянства выбралі адпаведна 21,8% у параўнанні з 30,5% і 31,7%.

Адносячыся да больш асабістага пытання адносна таго, што з'яўляецца **рашаючым у польскасці сярод апытаных**, ажно 82,6% выказаліся, што гэта іх польскія продкі, 68,6% – разуменне польскай мовы, а 40,6% – сувязь з каталіцкай царквой. У меншай ступені выбіралася размова па-польску, валоданне «Картай паляка» і іншыя падставы. Розніца ў залежнасці ад пераменных была менш ці больш дыферэнцыравана. Валоданне «Картай паляка» сярод усіх даследаваных выказалі 16,6%, у сваю чаргу ў катэгорыі асоб, якія яе маюць – 60,6%, і абсалютна не мела значэння для ўсіх іншых груп (0% сярод асоб без «Карты» і 1% сярод асоб не маючых «Карту», але якія хочучь яе атрымаць). У сваю чаргу ў выпадку прыналежнасці да народу, палякі пераважалі ва ўсіх выказваннях, бо гэтае пытанне асаблівым чынам адносілася да іх. Самая вялікая розніца датычыла наведвання царквы: палякі – 58,1%, беларусы – 17,9%, а асобы з польскім паходжаннем – 29,2%; а таксама на-

яўнасці польскіх продкаў, хаця ў гэтым выпадку асобы з польскім паходжаннем, вядома, адказвалі так часцей: палякі – 91,9%, асобы з польскім паходжаннем – 91,7%, а баларусы – 52,6%.

Калі весці гаворку аб **разпазнавальнасці польскіх арганізацый** сярод маладых палякаў і асоб з польскім паходжаннем у Беларусі, то тут дадзеныя адрозніваюцца. Трэба мець на ўвазе факт, што гэтыя арганізацыі не рэкламуюцца ў дзяржаўных беларускіх СМІ. Самым разпазнавальным з’яўляецца «Польскае адукацыйнае таварыства» ў Гродна² (85,8%), а таксама «Саюз палякаў на Беларусі»³ (44,3%), дзейнасць якіх несумненна носіць самы шырокі характар, а іх аддзелы існуюць у шматлікіх гарадах і меншых мясцовасцях па ўсёй краіне. Абсалютная перавага «Польскага адукацыйнага таварыства» вынікае як з факту доўгай традыцыі дзейнасці (хаця для малодшага пакалення гэта мае меншае значэнне), так і з таго, што большасць апытаных асоб походзіла з Гродна і Гродзенскай вобласці, бо ўласна там пражывае большасць палякаў. Істотнае значэнне ў адказах мела пераменная нацыі, бо адсотак людзей з беларускай ідэнтычнасцю нават пераважаў адсотак палякаў пры выбары «Польскага адукацыйнага таварыства» (89,5% у параўнанні з 83,8%), але быў значна меншым у выпадку «Саюза палякаў на Беларусі» (29,5% у параўнанні з 52,9%). Гэта можа вынікаць з б’ольшага прыняцця з боку беларускай улады «Польскага адукацыйнага таварыства», якое выражаецца прынамсі ў фінансаванні яго адукацыйнай дзейнасці, а таксама ў наяўнасці б’ольшай колькасці афіцыйнай інфармацыі аб гэтай арганізацыі. З іншых польскіх арганізацый самы вялікі адсотак адказаў належыць да «Таварыства польскай культуры Лідскай зямлі»⁴ (9,2%), якое несумненна мае больш доўгую гісторыю, чым «Форум польскіх лакальных ініцыятываў Брэста і Брэсцкай вобласці»⁵ (3% адказаў).

² Нататка перакладчыка: арыгінальная польская назва – Polska Macierz Szkolna w Grodnie.

³ Нататка перакладчыка: арыгінальная польская назва – Związek Polaków na Białorusi.

⁴ Нататка перакладчыка: арыгінальная польская назва – Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej.

⁵ Нататка перакладчыка: арыгінальная польская назва – Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych Brześcia i Obwodu Brzeskiego.

Дзве гэтыя арганізацыі маюць мясцовы характар, таму з'яўляюцца менш разпазнавальнымі. Відавочна аднак істотная розніца паміж рознымі катэгорыямі асоб: у выпадку Таварыства з Ліды часцей называлі яго палякі (12,8%) чым беларусы (4,2%), асобы з «Картай паляка» (14,9%) у параўнанні з асобамі без «Карты» (6,5%). 4,7% рэспандэнтаў навогул ніколі нічога не чулі пра гэтыя арганізацыі.

На гэтым фоне варта паглядзець якім чынам выглядае ўдзел даследаваных асоб у **польскіх арганізацыях**. Больш за адну трэць (36,4%) заяўляе, што ў пэўнай ступені удзельнічаюць у іх дзейнасці, наступныя 37,7% хацелі б удзельнічаць, але нічога не чулі пра польскія арганізацыі (не ведаюць і не маюць кантактаў). Таму сумарна амаль тры чвэрці даследаваных асоб альбо удзельнічалі альбо хацелі б удзельнічаць. Такі ўзровень адказаў абазначае, што пры добра накіраваных дзеяннях і пры падтрымцы можна ў значнай ступені выкарыстаць патэнцыял маладых палякаў і асоб з польскім паходжаннем у Беларусі з мэтай далейшага развіцця польскасці на гэтай тэрыторыі. Не планавалі свайго ўдзелу ў польскіх таварыствах больш за адну чвэрць даследаваных (25,9%).

Пацвярджэннем станоўчага стаўлення рэспандэнтаў да **польскіх арганізацый** з'яўляецца факт іх **дзейнасці** на карысць папулярнага польскай мовы і культуры сярод моладзі, якая была пазітыўна **ацэнена** абсалютнай большасцю апытаных (88,3%), сярод якіх значная колькасць заўважыла істотныя цяжкасці ў іх функцыянаванні з боку беларускіх уладаў. Толькі 4,7% рэспандэнтаў негатыўна (альбо «хутчэй за ўсё негатыўна») ацэніла іх дзейнасць, мяркуючы, што яны робяць мала для рэкламы польскасці на гэтай тэрыторыі. Адназначная згода ў гэтым пытанні пацвярджае, што розніца ў ацэнцы дзейнасці польскіх арганізацый паміж асобнымі катэгорыямі апытаных была вельмі незначнай.

З перспектывы прыняцця далейшых крокаў развіцця польскай меншасці ў Беларусі вельмі важным пытаннем у анкеце было: што, згодна з меркаваннем рэспандэнтаў, павінны рабіць **польскія арганізацыі** – **якое заданне выконваць**. Яно паказвае галоўныя спадзяванні даследаваных асоб адносна таго, на чым трэба канцэнтраватца ў дзейнасці польскіх арганізацый. Самым папулярным быў адказ арганізацыі навучання польскай мовы (73,3%), далей – арганізацыя падзей, якія прапагандавалі б польскую культуру

(66,2%). Валоданне мовай і знаёмства з культурай – гэта асноўныя крытэрыі прыналежнасці да народу, таму спадзяванні згаджаюцца з кірункам дзейнасці польскіх таварыстваў, але адначасова гэтыя адказы паказваюць патрэбу далейшага развіцця гэтай дзейнасці.

Варта асабліва звярнуць увагу на першае месца навучання польскай мовы ў кантэксце адносна слабага валодання ёй польскай нацыянальнай меншасцю ў Беларусі. Маладыя людзі, такім чынам, разумеюць слабасць гэтага вымярэння іх прыналежнасці да народу, хаця, з іншага боку, у гэтым можа заключацца вялікая прагматычная перавага, звязаная з вывучэннем новай дадатковай мовы, якая спрыяла б асабістаму развіццю. Пацвярджэннем гэтай апошняй тэзы можа паслужыць высокі адсотак адказаў адносна мовы, які датычыў асоб беларускага паходжання ў адрозненні ад палякаў; а таксама асоб без «Карты паляка» у параўнанні з асобамі з «Картай паляка» ці жадаючых яе атрымаць; праваслаўных у адрозненні ад каталікоў. Аднак гэта можа таксама вынікаць па-просту з горшай ступені валодання польскай моваю сярод першай катэгорыі асоб. Тут варта, здаецца, нагадаць аб працэсе фарміравання нацыянальнай свядомасці, асабліва ў дачыненні да маладых асоб: вывучэнне польскай мовы з адпаведным пасылам польскай культуры можа быць важным этапам у адкрыцці яе багацця і большай ідэнтычнасці с польскасцю.

Заахвочваюць да такой дзейнасці наступныя адказы рэспандэнтаў: больш за палова (52,6%) указала на патрэбу заахвочвання моладзі да адкрыцця польскага паходжання, а трохі менш (48,1%) – заахвочвання моладзі да дзейнасці ў польскіх арганізацыях, тым самым папалірызуючы польскую мову і культуру. Гэтыя меркаванні сапраўды блізкія двум першым. У меншай ступені маладыя палякі і асобы польскага паходжання бачаць патрэбу прадстаўлення ўладаў Беларусі ці Польшчы (33,8%), а таксама арганізацыі спартыўных і займальных мерапрыемстваў для моладзі ў вольным часе (30,8%). Такім чынам, не набыла папулярнасць дзейнасць фармальнага ці займальнага характару, але безумоўна гэтыя вобласці таксама становяць дадатковы элемент ідэнтычнасці.

Праблема рэальнага ўдзелу маладых асоб у жыцці польскай меншасці ў Беларусі згодна з іх імкненнямі і спадзяваннямі вядзе да пытання адносна адпаведнага прыстасоўвання да іх дзейнасці

польскіх арганізацый. Гэтае разыходжанне фактычнага стану і спадзяванняў можа быць звязана з праблемай пэўнага напружання паміж старшым пакаленнем палякаў, іх удзелам і спосабам дзеянняў, і спадзяваннямі і іншымі спосабамі функцыянавання маладых асоб. Асабліва можна звярнуць увагу на сучасныя сродкі камунікацыі і абмену інфармацыі, такіх як Інтэрнэт-парталы, блогі, Фэйсбук. Дзейнасць арганізацый, дзе дамінуе старшае пакаленне, не заўсёды мае прывабную форму для маладых, хаця старшыя асобы таксама маюць вялікі патэнцыял свайго ўдзелу ў гэтых таварыствах, вопыт і добрае знаёмства з культурай.

На гэтыя праблемы ўказваюць адказы на пытанне пра знаёмства з польскімі газетамі ці Інтэрнэт-парталамі, такіх як «Голас з-над Нёмана»⁶, «Польскі часопіс»⁷, «Эха Палесся»⁸, партал rmsgrodno.org, блог «палякі Гародзеншчыны»⁹. Адказ «чытаю рэгулярна» выбралі толькі 0,6% апытаных, 24,3% адзначылі, што чытаюць калі-некалі, 14% не чытае навогул, бо гэтыя СМІ ім не падабаюцца, а 61,1% ніколі пра гэтыя выданні не чулі. Гэтыя адказы з'яўляюцца пэўным чынам звязаныя са знаёмасцю польскіх арганізацый, але вынікі тут яшчэ горшыя. Выкарыстанне гэтых СМІ звязана з валоўданнем польскай мовай, таму таксама відавочна выразная перавага выкарыстання гэтых выданняў палякамі (32,1%) у параўнанні з беларусамі (20%); асоб з «Картай паляка» (33,9%) у параўнанні з асобамі без «Карты»; а таксама каталікоў (28,1%) у параўнанні з праваслаўнымі (20,2%). Другія з пералічаных вышэй катэгорый найбольш выражалі сваю незнаёмасць гэтых СМІ, а першыя – у самай высокай ступені адзначалі, што гэтыя выданні непрывабныя для іх і па гэтай прычыне яны іх не выкарыстоўваюць.

З аднаго боку трэба падкрэсліць, што выдатна, што гэтыя СМІ навогул існуюць і выконваюць важную функцыю узмацнення нацыянальнай свядомасці польскай меншасці ў Беларусі, але, з другога, нельга не заўважыць, што асабліва ў дачыненні да маладога пакалення іх вобласць дзеяння сапраўды невялікая. Пры ацэнцы

⁶ Нататка перакладчыка: арыгінальная польская назва – Głos znad Niemna.

⁷ Нататка перакладчыка: арыгінальная польская назва – Magazyn Polski.

⁸ Нататка перакладчыка: арыгінальная польская назва – Echo Polesia.

⁹ Нататка перакладчыка: арыгінальная польская назва – Polacy Grodzieńszczyzny.

трэба насамрэч браць пад увагу факт, што не былі пералічаны ўсе СМІ на польскай мове, але гэтыя пералічаныя з'яўляюцца, аднак, моцна звязаныя з дзейнасцю найважнейшых польскіх арганізацый у Беларусі. Напэўна тым арганізацыям цяжка зрабіць так, каб якасць СМІ заўсёды была на самым высокім узроўні, часта гэтыя арганізацыі змагаюцца за права свайго існавання; каб яны былі прывабнымі для маладых, трэба як мінімум не адставаць ад асноўных стандартаў кожнага з выданняў.

У гэтым кантэксце варта звярнуць увагу на факт, што, згодна з меркаваннем абсалютнай большасці апытаных (87,9%), **Інтэрнэт-сайты (СМІ) для палякаў з Беларусі павінны вясціся на дзвюх мовах** (польская і руская ці беларуская), каб прывабліваць большую колькасць чытачоў. Тут мы зноў маем дачыненне з дзвюма праблемамі, першая: шмат людзей нават польскага паходжання слаба валодаюць польскай мовай, другая: значэнне культурнай трансляцыі праз СМІ. Можна дадаць, што розніца паміж рознымі катэгорыямі асоб была пры гэтым пытанні адносна невялікай. Істотным, такім чынам, з'яўляецца сама магчымасць доступу, нават калі ктосьці слаба валодае польскай мовай. Як вывучэнне польскай мовы можа дапамагчы ў адкрыцці цэлай культуры, так сама і лепшае знаёмства з польскай культурай можа заахвочваць да вывучэння мовы.

Апрача праблемы прывабнасці, на слабое знаёмства са СМІ на польскай мове, альбо на абсалютную адсутнасць такога знаёмства, уплываюць, на жаль, цяжкасці з іх даступнасцю і магчымасцю іх развіцця (напрыклад, сітуацыя «Голаса з-над Нёмана»). Гэтыя цяжкасці перш за ўсё звязаныя з палітыкай беларускіх уладаў, прыкладам чаго з'яўляецца таксама адсутнасць **даступнасці польскага тэлебачання**. Гэтая недаступнасць выразна адчуваецца, што пацвярджаюць адказы рэспандэнтаў на пытанне: «ці Ты глядзеў бы польскае тэлебачанне, калі яно было б даступным у Беларусі». Станоўчы адказ далі 88,1% апытаных, а адрозненні сярод асобных катэгорый рэспандэнтаў былі меншыя, чым у выпадку выкарыстання вышэй пералічаных СМІ. Гэты вынік паказвае, што, нягледзячы на значны ўзрост выкарыстання Інтэрнэту, далей вельмі важным сродкам фарміравання грамадзянскай свядомасці і перадачы культурных вартасцяў з'яўляецца тэлебачанне. Адносіны да СМІ

на польскай мове, здаецца, пацвярджаюць патрэбу ўмелага спалучэння вопыту і ведаў старшых з адпаведнай формай перадачы, свежасцю, якую ўносяць маладыя асобы.

Жаданне выкарыстоўваць СМІ Польшчы можа рэалізоўвацца галоўным чынам праз Інтэрнэт, у тым ліку праз слуханне польскіх блогераў на Youtube, слуханне польскай музыкі (хаця тут таксама можна выкарыстоўваць традыцыйныя носьбіты). Віртуальны свет стварае больш шырокія магчымасці, а таксама гэтыя СМІ больш блізкія маладому пакаленню. Гэта відавочна ў выніках апытання: слуханне польскіх блогераў дэкларуе 68,3% усіх даследаваных, а польскую музыку слухаюць 73%. Сярод асобных нацыянальных катэгорый больш за ўсё блогераў слухаюць палякі – 75,1% (у тым ліку рэгулярна – 44,4%), а менш за ўсё – беларусы (54,8%). Яшчэ б'ольшая розніца паміж гэтымі катэгорыямі назіраецца ў слуханні польскай музыкі: палякі – 85,5% (у тым ліку рэгулярна – 47,9%), а беларусы – 53,7% (у тым ліку рэгулярна – 17,9%). У абодвух выпадках каталікі ў б'ольшай ступені карысталіся гэтымі СМІ чым праваслаўныя, хаця розніца меншая: у выпадку блогераў 70,1% у параўнанні з 68,4%, у выпадку музыкі – 78,3% у параўнанні з 66,6%.

З перспектывы фарміравання польскасці на беларускіх землях у якасці важных патрэбна таксама залічыць адказы на пытанне адносна таго, што яны лічаць неабходным, **каб палякі ў Беларусі выжылі і існавалі як нацыянальная група ў будучым**. Здаецца, што вельмі істотна звярнуць асаблівую ўвагу на фармуліроўку пытання: слова «неабходна» магло паўплываць на адказы сярод рэспандэнтаў (выбар мноства адказаў). Адказ «існаванне прывабных мясцовых польскамоўных СМІ» выбралі 29,1% даследаваных асоб, а «трансляцыю тэлебачання і польскага радыё» – 38,7%. Хаця працэнтны ўзровень гэтых адказаў даволі вялікі, трэба адзначыць, што гэта былі адныя з радзей выбраных вар'янтаў адказаў. Растворачы гэты факт (хоць, вядома, у пэўнай ступені), здаецца, можна было б такім чынам, што паколькі сітуацыя выглядае на сённяшні дзень менавіта такім чынам, а польскае асяроддзе далей існуе, то рэспандэнты маглі меркаваць, што гэта не з'яўляецца неабходным.

Самы высокі адсотак адказаў на дадзенае пытанне атрымала меркаванне, якое было таксама найбольш пажаданай рэкаменда-

цыяй у дачыненні да польскіх арганізацый, – адукацыя на польскай мове і існаванне польскіх школ – 83,0%, а таксама прыцягванне моладзі да польскіх арганізацый і звязанае з гэтым заахвочванне да пошуку польскага паходжання – 57,0%. Асабліва трэба звярнуць увагу на зноў вельмі высокі адсотак адказаў адносна мовы і адукацыі на польскай мове. Дадатковым тлумачэннем з’яўляецца то, што значная частка рэспандэнтаў – гэта вучні польскіх школ, г.зн. карыстальнікі гэтай адукацыі.

Паміж самым высокім адсоткам адказаў адносна культурных аспектаў і самым нізкім, звязаным з функцыяніраваннем СМІ, размяшчаецца некалькі вар’янтаў адказаў, якія датычаць дзейнасці дзяржаўных інстытутаў Беларусі і Польшчы. Выразна больш высока было ацэнена значэнне пазітыўнага стаўлення беларускіх уладаў да мясцовых палякаў – гэты вар’янт выбралі 57,4%, у сваю чаргу патрэбу падтрымкі з боку польскіх уладаў для палякаў у Беларусі зазначылі 35,3% апытаных. Уплыў лакальных беларускіх уладаў у дачыненні да рэспандэнтаў несумненна адчуваецца значна больш канкрэтна і непасрэдна, а з гэтага вынікае свядомасць залежнасці ад іх паставы ў дачыненні да лёсу палякаў, якія там пражываюць.

Непасрэдным выразам такога ўздзеяння з’яўляецца праблема дазvolaў, але таксама і фінансаванне беларускімі ўладамі асноўнай для захавання польскасці ў Беларусі сістэмы адукацыі на польскай мове. Сцвярджэнне, што там, дзе ў Беларусі пражывае шмат палякаў, павінны існаваць **школы з польскай мовай навучання** падтрымалі 79,1% апытаных асоб, а не згаджаліся з тым толькі 4%. Адказы сярод катэгорыі полу, наяўнасці «Карты паляка» і веравызнання былі даволі блізкімі. Толькі ў пераменнай «нацыянальнасці» розніца была б’ольшай, хаця не значна: самая вялікая розніца паміж адказваючымі палякамі (86,3%) і беларусамі (69,5%) раўнялася 16,8%.

Значна меншае прыняцце сярод рэспандэнтаў было для сцвярджэння, што ў мясцінах, дзе ў Беларусі пражывае значная колькасць палякаў, павінны вісець **назвы вуліц і мясцовасцяў на польскай мове**. Згадзіліся з ім 34,5% апытаных, супраць выразіліся 29,8%, а нявызначаных было 35,7%. Вельмі вялікі адсотак нявызначаных асоб абазначае, што яны не маюць вызначанай уласнай думкі на гэты конт і яны адкрытыя на аргументы з двух бакоў, а таксама

яны адлюстроўваюць цяжкасць і неадназначнасць гэтай праблемы. Прычынай можа быць таксама недакладная фармулёўка пытання, бо невядома ці гаворка вядзецца пра дадатковыя назвы разам з беларускім адпаведнікам ці выключна назвы па-польску. У другім выпадку гэта сапраўды можа ствараць клопат для іншых жыхароў гэтых тэрыторый. Даволі істотны ўзровень супраціву ілюструе нежаданне часткі апытаных моцна дэманстраваць сваё польскае паходжанне. Самыя вялікія адрозненні ў гэтым выпадку датычаць асоб, якія не маюць і не плануюць атрымаць «Карту паляка» ў параўнанні з асобамі, якія не маюць, але жадаюць яе атрымаць. Падтрымка для гэтага сцвярджэння была самая высокая ў першай групе і раўнялася 52,2%, а самая нізкая ў другой – 31,3%. Адсотак асоб, якія маюць «Карту паляка» і падтрымалі гэтае сцвярджэнне быў незначна вышэйшы для цэлай групы (35,4%). Даволі значная розніца ўзнікла ў спалучэнні з пераменнай «нацыянальнасці»: падтрымку выказалі 42,3% палякаў, 27,4% беларусаў і 25,8% асоб польскага паходжання, якія аднак не адчуваюць сябе палякамі.

Гэтая праблема моцна звязана з **бачаннем праяўленняў «польскасці»** на вуліцах свайго горада ў **грамадскай прасторы** (рэкламы на польскай мове, меню кавярні па-польску, бела-чырвоныя стужкі ці сцягі на машынах). 37% рэспандэнтаў пацвердзіла наяўнасць такіх элементаў у грамадскай прасторы, а 63% такіх праяўленняў не заўважыла. Цікава, што на такія праяўленні большую ўвагу звярталі катэгорыі, якія былі менш звязаныя з польскасцю, г.зн. беларусы (46,3%), асобы іншай нацыянальнасці (52,4%), асобы без «Карты паляка» (45,7%), альбо праваслаўныя (38,8%), што можа быць доказам факту, што гэта далікатная для іх тэма.

У сваю чаргу значная згоднасць меркаванняў датычыць дзеянняў з боку беларускіх і польскіх уладаў адносна польскай нацыянальнай меншасці ў Беларусі. На пытанне ці **беларуская дзяржава павінна падтрымліваць** меншасць палякаў у іх культурнай, адукацыйнай і грамадскай дзейнасці станоўча адказалі ажно 82,3% асоб, толькі 5,3% адзначылі «не», а адсутнасць меркавання на гэтую тэму выразілі 12,4%. Трэба падкрэсліць невялікую розніцу паміж адказамі розных катэгорый асоб. Нават па «нацыянальнасці» розніца паміж самымі высокімі і самымі нізкімі адсоткамі раўнялася ледзьве 2,5% (палякі – 83,3%, а асобы польскага паходжання – 80,8%).

Даволі вялікая розніца была заўважана ў пытанні ці **Польшча павінна дапамагаць** палякам у Беларусі. Станоўчы адказ выказалі 77,4% рэспандэнтаў, супраць было 3,0%, а 19,6% з іх ліку не мелі ўласнага меркавання. У гэтым выпадку можна было заўважыць большую нерашучасць як сярод падрымліваючых, так і асоб з процілеглым меркаваннем. Цікава, што супраціў быў тут нават меншы, чым у выпадку падтрымкі з боку Беларусі, хаця сённяшнія прапагандысцкія дзеянні беларускіх уладаў хочуць прадставіць дзеянні Польшчы як накіраваныя супраць Рэспублікі Беларусь і ўладаў гэтай дзяржавы. Розніца паміж асобнымі катэгорыямі апытаных была тут таксама незначнай: дапамогу падтрымлівала трохкі больш чым сярэдняя колькасць мужчын (81,7%), асоб з «Картай паляка» (81,9%) і каталікоў (79,4%). Трохі б'ольшая розніца была ў катэгорыі нацыянальнасці: адсотак станоўчага адказу сярод палякаў раўняўся 83,3%, беларусаў – 73,7%, асоб выключна польскага паходжання – 71,9%, асоб іншага нацыянальнага паходжання (перш за ўсё рускія, хаця гэта была малая колькасць асоб) – 61,9%. Нават у гэтай апошняй групе не было высокага адсотка з адмоўным меркаваннем, бо ён раўняўся толькі 4,8% (самая высокая лічба сярод усіх груп), а самы высокі адсотак нявызначаных – 33,3%. Гэта даказвае кардынальную адсутнасць супраціву, а таксама адназначнае чаканне дзейнасці з боку Польшчы ў кірунку падтрымкі польскай нацыянальнай меншасці ў Беларусі.

Такія вынікі могуць быць доказам спадзяванняў згоднай і паслядоўнай дзейнасці як беларускіх уладаў у дачыненні да сваіх грамадзян, так і Польшчы ў дачыненні да польскай нацыянальнай меншасці. Тым не менш, паводле думкі рэспандэнтаў, гэта не мусіць абазначаць, што сітуацыя палякаў і асоб польскага паходжання ў Беларусі павінна рашаючым чынам праектавацца на **білатэлярныя адносіны паміж Польшчай і Беларуссю**. Хаця б'ольшы адсотак апытаных падтрымаў такую пазіцыю (37,2%), але амаль такая ж колькасць асоб не мела выразнага стаўлення да гэтай праблемы (37%), а больш за адну чвэрць (25,8%) выказаліся, што гэта не павінна ўплываць на міждзяржаўныя адносіны. Маючы на ўвазе тое, што на працягу апошніх гадоў гісторыя польска-беларускіх адносін у вялікай ступені характарызуецца пэўным канфліктам вакол сітуацыі з польскай нацыянальнай меншасцю,

гэта можа паслужыць пэўнага рода заахвочваннем і чаканнем паляпшэння ўзаемных стасункаў паміж дзяржавамі, якія выразілі апытаныя асобы.

Негледзячы на невызначанасць значнай часткі рэспандэнтаў і вялікай розніцы поглядаў, што датычаць вышэй апісанай праблемы, аказваецца, што былі даволі значныя адрозненні ў адказах у розных катэгорыях асоб. Валоданне «Картай паляка» і веравызнанне, аказалася, не мелі аніякага ўплыву на гэтыя адказы. Самую вялікую розніцу можна было заўважыць у сувязі з полаам: мужчыны часцей выказваліся, што гэта павінна ўплываць на адносіны паміж краінамі (41,4% у параўнанні з 34,4% жанчын). Гэтая розніца, аднак, кампенсуецца не адмоўнымі адказамі жанчын, а больш высокім адсоткам невызначанасці у параўнанні з мужчынамі (42,7% жанчыны і 22,8% мужчыны). Самая вялікая, хаця не асабліва значная, розніца з'явілася ў выпадку нацыянальнасці. Адсотак палякаў, што давалі станоўчы адказ раўняўся 44,4%, беларусаў – 34,7%, а асоб выключна польскага паходжання – 26,7%. Аднак, гэтаксама нізкі вынік апошняй групы не паўплываў на выразы супраціву, бо ён знайшоў сваё адлюстраванне перад усім у невызначанасці (41,7%).

Вынікі анкеты, якую праводзіў Фонд «Маладыя крэсы», адлюстроўваюць пэўныя важныя ўказанні для далейшай дзейнасці польскай нацыянальнай меншасці ў Беларусі, польскіх уладаў і інстытутаў, якія займаюцца дапамогай суайчыннікам на Усходзе. Хаця вынікі даследавання не носяць паказальнага характару, аднак апытанне 470 асоб, выбраных мэтанакіраваным чынам, маюць істотную пазнавальную вартасць у вобласці акрэсленых праблемаў. Такого рода даследаванні павінны станавіцца базай для падрыхтоўкі і рэалізацыі адпаведных канцэпцый дзейнасці з мэтай фарміравання ў маладых асоб польскага паходжання сваёй сувязі з польскасцю. Дзякуючы ўвядзенню да анкеты адпаведных пытанняў, вынікі апытання адлюстроўваюць таксама памкненні маладых палякаў у гэтай краіне, а таксама іх уласныя рэкамендацыі адносна кірункаў дзейнасці, якая датычыць польскай нацыянальнай меншасці, а асабліва польскіх арганізацый.

Некаторыя вынікі даволі адназначныя, здаецца, што іх лёгка інтэрпрэтаваць; аднак мноства адказаў адлюстроўваюць розніцу поглядаў і паставаў, а таксама дылемы, звязаныя з адносінамі да

пэўных праблем, акрэсленных у анкеце. Да адназначных вынікаў можна залічыць даволі высокую ступені прыняцця і пазітыўнае стаўленне да «Карты паляка». Да другой групы (менш адназначныя адказы) можна залічыць праблему акрэслення сваёй нацыянальнасці: з гэтага вынікае пытанне: чаму такая вялікая колькасць асоб польскага паходжання не прызнаецца, што яны палякі? А можа спадзяванні палякаў з Польшчы ці т.зв. «стопрацэнтных палякаў» у Беларусі не правільныя? Чаму асоба, якая мае не толькі польскае, але таксама і беларускае паходжанне, пражываючы ў Беларусі, павінна адчуваць сябе ў б'ольшай меры палякам, а не беларусам? Тут прысутнічае мноства непэўнасці, якую яны перажываюць, а таксама адсутнасць уласнай вызначанасці ў дачыненні да гэтага пытання. Трэба таксама памятаць, што гэта меркаванні маладых асоб, для якіх мінулыя падзеі граюць меншую ролю – яны хочуць перш за ўсё мець добрыя магчымасці развіцця ў сваёй уласнай краіне, таму яны больш прагматычна пазіраюць на мноства спраў.

Высокі ўзровень невызначанасці ў адказах (выбар вар'янту «не ведаю» альбо «цяжка сказаць») датычыў некаторых набалелых грамадскіх праблем, якія могуць уплываць на адносіны паміж палякамі і беларусамі. У сувязі з гэтым вельмі цікавыя даволі адназначныя выказванні гэтых маладых людзей адносна патрэбы пазітыўнага ўкладу ў развіццё польскасці ў Беларусі як з боку беларускіх уладаў, так і з боку Польшчы. Больш таго ў гэтым кантэксце можна было заўважыць спадзяванні згоднай дзейнасці і адпаведных двухбаковых стасункаў паміж дзвюма краінамі. У розных вар'янтах адказаў было пацверджана першынства для паглыблення вывучэння мовы, культуры і гісторыі Польшчы ў якасці галоўных элементаў фарміравання нацыянальнай свядомасці, у сваю чаргу меншае значэнне было прыпісана некаторым фармальным элементам ці знешнім атрыбутам гэтай прыналежнасці. Сярод інструментаў, якія служаць гэтай мэце, асноўнай аказалася сістэма школьнай адукацыі, якая пераважае адказы, што датычаць дзейнасці арганізацыі, СМІ ці забаў. Практычная карысць, звязаная з гэтым інструментам, як у выпадку «Карты паляка», можа стаць важным захвочваннем для паглыблення вывучэння польскай мовы, культуры і гісторыі, а значыць можа паўплываць на б'ольшае атаясамліванне з польскасцю.

Аналіз адказаў на асобныя пытанні ў дачыненні да розных катэгорыяў асоб паказвае самыя частыя паўтаральныя падабенствы. Гэтыя падабенствы часта з'яўляліся ў выпадку асоб, якія адчувалі сябе палякамі, якія мелі «Карту паляка» альбо хацелі яе атрымаць, каталікоў, і з гэтай групай часцей за ўсё пакрываліся вар'янты адказаў мужчын. У другой групе катэгорый апытаных можна назваць асобы, якія адчуваюць сябе беларусамі і/альбо маюць польскае паходжанне, хаця і не называюць сябе палякамі, асобы без «Карты паляка» праваслаўныя, і з гэтай групай, у сваю чаргу, часцей за ўсё пакрываліся вар'янты адказаў жанчын. Першая група моцна падтрымлівала ўсялякага рода прапольскую дзейнасць, падкрэслівала ідэалагічныя і унутранныя сувязі з польскасцю, больш нанканфармісцкія паставы ў дачыненні да беларускіх уладаў і грамадскіх інстытутаў. Другая група была больш прагматычнай, часцей указвала на патрэбу зразумення беларускай дзяржавы, значнасці яе дзейнасці, выражала больш канфармісцкія адносіны ў дачыненні да грамадскіх інстытутаў. Аднак гэта пэўнага рода абагульненне, якое не азначае, што так было ў выпадку адказу на кожнае пытанне.

Aneks

Kwestionariusz ankiety przygotowany przez Mirosława Kapcewicza, prezesa Fundacji „Młode Kresy”

Анонимная анкета для обладателей Карты Поляка либо лиц имеющих польские корни

*требуется

Социально-демографические данные

А) Укажите Ваш пол*

- а) Мужской
- б) Женский

Б) Укажите Ваш возраст*

- а) От 15 до 35
- б) От 35 и более

В) Гражданином какой страны Вы являетесь с момента рождения?*

- а) Беларусь
- б) Польша
- в) Россия
- г) Другое

Г) Какого Вы вероисповедания?*

- а) Католик
- б) Православный
- в) Атеист
- г) Другое

Вопросы и утверждения

- 1) Есть ли у Вас Карта Поляка: *
 - а) Да
 - б) Нет
 - в) Не имею, но в будущем хочу получить

- 2) Чем в первую очередь является для Вас Карта Поляка? *
 - а) Документ подтверждающий мою принадлежность к польскому народу
 - б) Документ который облегчает мне получение визы
 - в) Документ благодаря которому я могу учиться и работать в Польше

- 3) К какой национальности Вы бы себя отнесли? *
 - а) Поляк
 - б) Имею польские корни, но поляком себя не считаю
 - в) Белорус
 - г) Другое

- 4) Что по Вашему мнению определяет чью-либо национальность (можно выбрать больше одного ответа)? *
 - а) Убеждение человека в том, что он является членом данного народа
 - б) Место рождение
 - в) Гражданство
 - г) Использование языка в повседневной жизни на котором говорит какой-либо народ
 - д) Знание культуры, истории и традиций данного народа

- 5) Поляки в Беларуси и поляки в Польше являются членами одного народа? *
 - а) Да
 - б) Нет

- 6) Если Вы считаете себя Поляком – то почему? (можно выбрать больше одного ответа)*
- а) У меня есть польские корни (родители, бабушки, дедушки)
 - б) Я хожу в костел\или моя семья ходит в костел
 - в) Я говорю на польском языке
 - г) Я понимаю польский язык
 - д) У меня есть Карта Поляка
 - е) Другое:
Какой? ...
- 7) Слышали ли Вы о существовании следующих польских организаций в Беларуси? (можно выбрать несколько ответов)*
- а) Союз Поляков Беларуси
 - б) Польская Матеж Школьна
 - в) Общество польской культуры на Лидчине
 - г) Брестский форум польских локальных инициатив
 - д) Никогда не слышал
- 8) Являетесь ли Вы читателем хотя бы одного из нижеперечисленных интернет порталов или газет, которые издаются польскими организациями в Беларуси и издаются специально для местных поляков: Blog Polacy Grodzieńszczyzny, pmsgrodno.org, Głos znad Niemna, MagazynPolski, Echo Polesia, Ziemia Lidzka?*
- а) Читаю регулярно
 - б) Иногда читаю вышеупомянутые СМИ
 - в) Не читаю, потому что они не интересны для меня
 - г) Никогда не слышал о вышеупомянутых СМИ
- 9) Как вы оцениваете деятельность польских организаций в Беларуси, направленную на популяризацию польского языка и культуры среди молодежи? (перечислены в 7 вопросе)*
- а) Положительно. Считаю, что их деятельность заметна среди молодежи и позитивно влияет на развитие польской культуры в РБ
 - б) Положительно. Но считаю, что у них ограничены возможности в связи с политикой белорусских властей

- в) Скорее негативно. Считаю, что эти организации делают недостаточно для популяризации польской культуры среди молодежи
 - г) Негативно. Не замечаю их деятельности в молодежной среде
 - д) Затрудняюсь ответить
- 10) Смотрели бы Вы польское ТВ если бы оно было доступно на территории РБ?*
- а) Да
 - б) Нет
- 11) Принимаете ли вы участие в жизни польских организаций в Беларуси?*
- а) Да
 - б) Нет
 - в) Хотел бы, но ничего про них не знаю
- 12) Какие задачи в первую очередь должны выполнять польские организации в Беларуси? (можно выбрать несколько вариантов)*
- а) Организовывать мероприятия по продвижению польской культуры
 - б) Организовывать преподавание польского языка
 - в) Быть представителями интересов поляков в Беларуси перед властями Республики Беларусь, Польши и перед другими этническими группами в РБ
 - г) Помогать молодежи раскрывать свои польские корни
 - д) Привлекать молодежь в свои структуры для популяризации польской культуры и языка
 - е) Организовывать свободное время и развлечения, спортивные мероприятия
- 13) Что необходимо для дальнейшего существования поляков в Беларуси как национальной группы в будущем (можно выбрать несколько вариантов)?*
- а) Вещание ТВ и радио из Польши
 - б) Наличие привлекательных СМИ на польском языке

- в) Возможность получать образование на польском языке (польские школы в РБ)
 - г) Более активная поддержка польских властей
 - д) Позитивное отношение белорусских властей к местным полякам
 - е) Привлечение молодежи в польские организации
- 14) Считаете ли Вы, что информационные сайты для поляков из Беларуси должны вестись на двух языках (польский и русский), чтобы привлечь большее количество читателей?*
- а) Да
 - б) Нет
- 15) Согласны ли Вы со следующим утверждением? В местах, где в Беларуси проживает большое количество представителей польского меньшинства, должны быть школы с преподаванием на польском языке?*
- а) Да, согласен
 - б) Нет, не согласен
 - в) Не знаю
- 16) Должны ли на территории РБ в местах где проживает большое количество польского меньшинства, быть названия улиц на польском языке?*
- а) Да
 - б) Нет
 - в) Не знаю
- 17) Должна ли Польша помогать полякам в Беларуси сохранить свою национальную идентичность?*
- а) Да
 - б) Нет
 - в) Не знаю

- 18) Должно ли белорусское государство поддерживать местных поляков в их культурной, образовательной и социальной деятельности?*
- а) Да
 - б) Нет
 - в) Не знаю
- 19) Ситуация поляков в Беларуси должна влиять на политические отношения Беларуси и Польши*
- а) Да
 - б) Нет
 - в) Не знаю
- 20) Вы смотрите польских блогеров на YouTube?*
- а) Да
 - б) Нет
 - в) Иногда
- 21) Слушаете ли Вы польскую музыку?*
- а) Да
 - б) Нет
 - в) Иногда
- 22) Замечаете ли вы на улицах своего родного города в публичном пространстве проявления „польскости”? (рекламы на польском языке, меню в кафе на польском, красно-белые ленточки или флаги на автомобилях)?*
- а) Да
 - б) Нет

Zespół badawczy Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Ks. dr hab. **Artur Wysocki**, profesor uczelni. Pracuje w Pracowni Społecznych Problemów Współczesności Instytutu Nauk Socjologicznych. Obszary badań naukowych: socjologia życia parafialnego, katolicka nauka społeczna, etyka społeczno-gospodarcza, więzi społeczne, socjologia daru, kultura i religie chińskie, socjologia ekonomiczna, rozwój zrównoważony.

Dr **Marcin Choczyński** – doktor socjologii, adiunkt w Katedrze Socjologii Religii Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zastępca redaktora naczelnego „Uniwersyteckiego Czasopisma Socjologicznego” oraz członek Pracowni Badawczej Polskiego Pomiaru Postaw i Wartości (PPPiW). Zainteresowania badawcze: socjologia religii, struktura i stratyfikacja społeczna, pojęcie zmiany społecznej i rewolucji, socjologia wychowania, socjologia muzyki.

Dr **Wojciech Klimski** – doktor socjologii, adiunkt w Katedrze Socjologii Religii Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Pracowni Badawczej Polskiego Pomiaru Postaw i Wartości tego Instytutu. Interesuje się religijnością, działalnością instytucji religijnych w nowoczesnych społeczeństwach oraz zagadnieniami z zakresu tanatosocjologii i nowej duchowości.

Dr **Katarzyna Uklańska** – doktor socjologii, adiunkt w Katedrze Socjologii Rodziny, Edukacji i Wychowania Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Interesuje się zagadnieniami z obszaru socjologii edukacji i wartości oraz problematyką konsumpcjonizmu.

Fundacja „Młode Kresy”

Członkowie Zarządu

Miraslau Kaptsevich
(Miroslaw Kapcewicz)
Prezes

Malgożata Aleksandrovič
(Małgorzata Aleksandrowicz)
wiceprezes zarządu

Raimund Klonovski
(Rajmund Klonowski)
członek zarządu

Kornel Kozłowski
członek zarządu

Evelina Pidhirna
(Ewelina Podgórna)
członek zarządu

Mniejszość polska żyjąca na terenie Białorusi stanowi ważną historycznie i kulturowo część społeczeństwa. Rozwój jej aktywności społecznej po powstaniu państwa białoruskiego wzmacnia poczucie tożsamości narodowej, co nie zawsze jest dobrze odbierane przez władze białoruskie, które, zwłaszcza w ostatnich latach, prowadzą wiele akcji zniechęcających do rozwijania polskości czy wręcz akcji o charakterze represyjnym. W tej sytuacji interesujące jest spojrzenie na dylematy przeżywane przez młodych Polaków żyjących w tym kraju i ich dążenia. Książka jest owocem badań przeprowadzonych w latach 2019-2020 na młodych osobach polskiego pochodzenia na Białorusi i prezentuje ich opinie dotyczące ważnych aspektów związanych z życiem mniejszości narodowej w tym kraju.

ISBN 978-83-66666-38-2

DOI 10.48226/978-83-66666-38-2